T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

DEMİR ÇAĞI ÖNCESİ KUZEYDOĞU EGE BÖLGESİ İNSAN YÜZÜ TASVİRLİ KAPLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ECEM ÇAĞLAYAN

Tez Danışmanı
PROF. DR. GÖKSEL SAZCI

ÇANAKKALE – 2024

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

DEMİR ÇAĞI ÖNCESİ KUZEYDOĞU EGE BÖLGESİ İNSAN YÜZÜ TASVİRLİ KAPLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ECEM ÇAĞLAYAN

Tez Danışmanı
PROF. DR. GÖKSEL SAZCI

ÇANAKKALE – 2024

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ecem ÇAĞLAYAN tarafından Prof. Dr. Göksel SAZCI yönetiminde hazırlanan ve **31/01/2024** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan "**Demir Çağı Öncesi Kuzeydoğu Ege Bölgesi İnsan Yüzü Tasvirli Kaplar**" başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Arkeoloji Anabilim Dalı**'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	**İmza**
Prof. Dr. Göksel SAZCI (Danışman)	……
Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU	……
Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE	…….

Tez No : ……..

Tez Savunma Tarihi : 31/01/2024

……

İSİM SOYİSMİ

Enstitü Müdürü

../../20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Ecem ÇAĞLAYAN
12/01/2024

TEŞEKKÜR

Bu konuyu seçmemde önemli ölçüde etken olan ve çalışmam sürecinde yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Göksel Sazcı' ya; sunduğu katkılar için Prof. Dr. Turan Takaoğlu'na; yardımları için Prof. Dr. Erhan Öztepe'ye; önerilerini ve görüşlerini benimle paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Meral Başaran' a teşekkür ederim.

Çalışmalarımın önemli bir bölümüne katkı sağlayan; nezaketi, desteği ve yardımları için İstanbul Arkeoloji Müzeleri uzmanı Arkeolog Z. Nilüfer Aydın'a; değerli yardımları için Troya Müzesi uzmanı Arkeolog Osman Çapalov'a teşekkür ederim.

Tez çalışmalarımın hemen her aşamasında yanımda olan özverisi ve yardımseverliği ile desteğini daima yanımda hissettiğim Çanakkale Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu uzmanlarından sanat tarihçisi Mirza Çırak'a ve yardımları için meslektaşım arkeolog Mine Dalmış Pembe'ye; yüksek lisans eğitimine birlikte başladığım arkadaşlarım Cansu Yılmaz ve Dilan Kaya'ya motivasyonları ve destekleri için teşekkür ederim.

Son olarak, hayatım boyunca maddi ve manevi destekleri ile daima yanımda olan, çok değerli ailem; annem Dilek Çağlayan ve babam Ender Çağlayan'a teşekkürlerim sonsuzdur.

Ecem ÇAĞLAYAN
Çanakkale, Ocak 2024

ÖZET

DEMİR ÇAĞI ÖNCESİ KUZEYDOĞU EGE BÖLGESİ İNSAN YÜZÜ TASVİRLİ KAPLAR

Ecem ÇAĞLAYAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Göksel SAZCI
31/01/2024, 70

Çanak çömlekler üzerindeki antropomorfizm uygulamalarına ilişkin en erken örnekler Neolitik Dönem ’den itibaren seramik kaplar üzerinde görülmektedir. Üzerinde insan yüzüne ait unsurların bulunduğu kaplar, çanak çömlek geleneği içerisinde ayrıcalıklı bir grubu oluşturmakta ve çoğunlukla “antropomorfik kaplar” adı altında değerlendirilmektedir. Geniş bir coğrafyada yayılım gösteren bu kaplar, çeşitli form ve bezeme biçimleri ile tasvir edilen insan yüzüne ait bir veya birden fazla unsuru üzerinde taşımaktadır. Çalışmanın konusunu, Kuzeydoğu Ege Bölgesi çanak çömlek geleneği içerisindeki insan yüzü tasvirli kaplar oluşturmaktadır. Söz konusu kaplar, Neolitik Dönem ’den Demir Çağı’na kadar olan süreçte, Anadolu, Ege Havzası ve Balkanlarda form ve bezeme yönünden bölgesel farklılıklar gösterse de ortak inanç siteminin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, Kuzeydoğu Ege Bölgesi yerleşimlerinden ele geçen insan yüzü tasvirli kapların incelenmesi ile bölgede insan yüzlü kap geleneğinin şekillenmesi üzerindeki rolü ve çevre kültürlere olan etkisi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kuzeydoğu Ege, Antropomorfik, İnsan Yüzlü Kaplar, Erken Tunç Çağı.

ABSTRACT

POTS WITH HUMAN FACES IN THE NORTH-EASTERN AEGEAN REGION DURING THE PRE-IRON AGE

Ecem ÇAĞLAYAN

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Archaeology Science

Advisor:Prof. Dr. Göksel SAZCI

31/01/2024, 70

The earliest examples of anthropomorphism on pottery can be seen on ceramic vessels from the Neolithic Period onwards. Vessels with elements of the human face on them constitute a privileged group within the pottery tradition and are mostly evaluated under the name of "anthropomorphic vessels". These vessels, which have a wide geographical distribution, bear one or more elements of the human face depicted in various forms and forms of decoration. The subject of this study is the vessels depicting human faces in the pottery tradition of the Northeast Aegean Region. Although the vessels in question show regional differences in terms of form and decoration in Anatolia, the Aegean Basin and the Balkans from the Neolithic Period to the Iron Age, they appear as a product of a common belief system. This study analyses the vessels with depictions of human faces recovered from the settlements in the Northeast Aegean Region and reveals their role in shaping the tradition of human-faced vessels in the region and their influence on the surrounding cultures.

Keywords: Northeast Aegean, Anthropomorphic, Human Faced Vessels, Early Bronze Age.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI……..……... i
ETİK BEYAN…… ii
TEŞEKKÜR…….. iii
ÖZET ……..…….…….. iv
ABSTRACT …….. v
İÇİNDEKİLER ……..…… vi
KISALTMALAR…….....……. ix

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

İKİNCİ BÖLÜM
KUZEYDOĞU EGE BÖLGESİNDE YAPILAN ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR

2.1. Araştırma Tarihçesi...……..... 3
2.2. Kronoloji ve Terminoloji ……...…...……. 5

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İNSAN YÜZÜ TASVİRLİ KAPLAR

3.1. İnsan Yüzü Tasvirli Kaplar ve Antropomorfizm…….....…….…. 8
3.2 İnsan Yüzü Tasvirli Kapların Yayılımı...…….….....….. 12

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KUZEYDOĞU EGE BÖLGESİ İNSAN YÜZÜ TASVİRLİ KAPLARI

4.1. Neolitik Dönem…….. 17
4.1.1.Uğurlu Zeytinlik…… 17
4.2. Kalkolitik Dönem……... 19
4.2.1. Kalkolitik Gülpınar……... 20

4.2.2. Uğurlu Zeytinlik……...… 21
4.3. Erken Tunç Çağı……..… 22
4.3.1. Kumtepe……...… 22
4.3.2. Beşik Yassıtepe…… 24
4.3.3. Yenibademli……. 24
4.3.4. Troia……. 25
4.3.5. Poliochni…….……...….. 31
4.4. Orta Tunç Çağı…….……. 32
4.4.1. Troia……. 32
4.5. Geç Tunç Çağı……..…….. 33
4.5.1. Maydos Kilisetepe……...…..…… 34
4.6. Yüzey Araştırmaları……... 35
4.6.1. Üyücekler Mevkii…….…… 35
4.6.2. Balontepe……..…… 36
4.6.3. Beşiktepe (Kolonai)…… 36

BEŞİNCİ BÖLÜM

İNSAN YÜZÜ TASVİRLİ KAPLARIN TİPOLOJİSİ ve İŞLEVİ

5.1. Kap Tipolojisi……..…….…… 38
5.2. Bezeme Tipolojisi……..…….…….. 40
5.3. İnsan Yüzü Tasvirli Kapların İşlevsel ve Sembolik Anlamı…….….. 44

ALTINCI BÖLÜM

KUZEYDOĞU EGE BÖLGESİ İNSAN YÜZÜ TASVİRLİ KAPLARININ ÇEVRE KÜLTÜRLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

6.1. Anadolu…….……. 48
6.2. Balkanlar…… 50
6.3. Yunanistan ve Ege Adaları……...…….…… 51

YEDİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

KAYNAKÇA ...…….…. 57
EKLER …….……... I
EK:1. TABLOLAR ……..... I
Tablo 1 Tipoloji Tablosu ...……..... I
Tablo 2 Kuzeydoğu Ege Bölgesi İnsan Yüzü tasvirli kapların ele geçtiği kazısı yapılmış buluntu yerleri ve dönemleri ...……...… II
Tablo 3 Karşılaştırma Tablosu 1…… III
Tablo 4 Karşılaştırma Tablosu 2…… VI
Tablo 5 Karşılaştırma Tablosu 3……...……. VIII
EK:2. HARİTALAR…….. IX
Harita 1 İnsan yüzü tasvirli kapların buluntu yerleri 1……...…… IX
Harita 2 İnsan yüzü tasvirli kapların buluntu yerleri 2……...… X
Harita 3 Yerleşim içi gömü ve antropomorfik kapların bir arada bulunduğu yerleşimler ……..…. XI
EK:3. LEVHALAR…… XII
Levha I **XII**
1. Uğurlu Zeytinlik insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XII
2. Kalkolitik Gülpınar insan yüzlü protom …….. XII
3. Kalkolitik Gülpınar insan yüzlü protom …….. XII
4. Kalkolitik Gülpınar insan yüzlü protom …….. XII
5. Kalkolitik Gülpınar insan yüzlü protom …….. XII
6. Kalkolitik Gülpınar insan yüzlü protom …….. XII
7. Kalkolitik Gülpınar insan yüzlü protom …….. XII
8. Kalkolitik Gülpınar insan yüzlü protom …….. XII
9. Kalkolitik Gülpınar insan yüzlü kulp ……... XII

Levha II **XIII**

10. Kalkolitik Gülpınar insan yüzlü kapak …… XIII

11. Kalkolitik Gülpınar insan yüzlü kapak …… XIII

12. Uğurlu Zeytinlik insan yüzü tasvirli kap parçası …… XIII

13. Kumtepe insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XIII

14. Kumtepe insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XIII

Levha III **XIV**

15. Beşik Yassıtepe insan yüzü tasvirli kap parçası…… XIV

16. Beşik Yassıtepe insan yüzü tasvirli kap parçası ……... XIV

17. Beşik Yassıtepe insan yüzü tasvirli kap parçası ……. XIV

18. Yenibademli insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XIV

19. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …… XIV

20. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …… XIV

21. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …… XIV

Levha IV **XV**

22. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XV

23. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XV

24. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XV

25. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XV

26. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XV

27. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XV

Levha V **XVI**

28. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XVI

29. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XVI

30. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XVI

31. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XVI

32. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XVI

33. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XVI

34. Troia insan yüzü tasvirli kapak ……..…….. XVI

35. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası ……..…..... XVI

Levha VI **XVII**

36. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..…….. XVII

37. Troia insan yüzü tasvirli kapak ……..…….. XVII

38. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …… XVII

39. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …… XVII

40. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XVII

41. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XVII

42. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XVII

43. Troia insan yüzü tasvirli kap …… XVII

44. Troia insan yüzü tasvirli kap …… XVII

Levha VII **XVIII**

45. Troia insan yüzü tasvirli kap XVIII

46. Troia insan yüzü tasvirli kap XVIII

47. Troia insan yüzü tasvirli kapak XVIII

48. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası XVIII

49. Troia insan yüzü tasvirli kap XVIII

50. Troia insan yüzü tasvirli kap XVIII

51. Troia insan yüzü tasvirli kapak XVIII

52. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası XVIII

53. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası XVIII

54. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası XVIII

55. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası XVIII

56. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası XVIII

Levha VIII **XIX**

57. Troia insan yüzü tasvirli kap XIX

58. Troia insan yüzü tasvirli kap XIX

59. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası XIX

60. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası XIX

61. Troia insan yüzü tasvirli kapak XIX

62. Troia insan yüzü tasvirli kap XIX

63. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XIX

64. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XIX

65. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XIX

66. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XIX

Levha IX **XX**

67. Troia insan yüzü tasvirli kapak ……... XX

68. Troia insan yüzü tasvirli kapak ……... XX

69. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası ……..…… XX

70. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası ……..…… XX

71. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XX

72. Troia insan yüzü tasvirli kapak ……..…….…… XX

73. Troia insan yüzü tasvirli kapak ……..…….…… XX

74. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası ……..…….. XX

75. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası ……..…..…… XX

76. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası ……..…..…… XX

77. Troia insan yüzü tasvirli kapak ……..... XX

78. Troia insan yüzü tasvirli kapak ……...……. XX

Levha X **XXI**

79. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXI

80. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXI

81. Troia insan yüzü tasvirli kapak ……..……... XXI

82. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXI

83. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXI

84. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXI

85. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXI

86. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXI

87. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXI

88. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXI

89. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXI

90. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXI

Levha XI **XXII**

91. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …… XXII

92. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …… XXII

93. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXII

94. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXII

95. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXII

96. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXII

97. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXII

98. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXII

Levha XII **XXIII**

99. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …… XXIII

100. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIII

101. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIII

102. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIII

103. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIII

104. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIII

105. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIII

106. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIII

Levha XIII **XXIV**

107. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIV

108. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIV

109. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIV

110. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXIV

111. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXIV

112. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIV

113. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIV

114. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIV

115. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIV

116. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXIV

Levha XIV **XXV**

117. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXV

118. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXV

119. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXV

120. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXV

121. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXV

122. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXV

123. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXV

124. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXV

Levha XV **XXVI**

125. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXVI

126. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXVI

127. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVI

128. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVI

129. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVI

130. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVI

131. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVI

Levha XVI **XXVII**

132. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVII

133. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVII

134. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVII

135. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVII

136. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVII

137. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVII

138. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …… XXVII

139. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVII

140. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …… XXVII

Levha XVII **XXVIII**

141. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVIII

142. Troia insan yüzü tasvirli kap ……..... XXVIII

143. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXVIII

144. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXVIII

145. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXVIII

146. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXVIII

147. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXVIII

148. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXVIII

149. Troia insan yüzü tasvirli kapak …… XXVIII

Levha XVIII **XXIX**

150. Troia insan yüzü tasvirli kap parçası …… XXIX

151. Poliochni insan yüzü tasvirli kap ……..….... XXIX

152. Beşiktepe (Kolonai) insan yüzü tasvirli kap parçası …… XXIX

153. Üyücekler insan yüzü tasvirli kap parçası …….. XXIX

154. Üyücekler insan yüzü tasvirli kap parçası ……..... XXIX

155. Maydos insan yüzü tasvirli kap parçası …….….. XXIX

ÖZGEÇMİŞ ….…….…….... XXX

KISALTMALAR

C^{14}	Karbon on dört
cal.	Kalibre edilmiş tarih
Ed.	Editör
ETÇ	Erken Tunç Çağı
Fig.	Figür
GTÇ	Geç Tunç Çağı
Lev.	Levha
MÖ	Milattan Önce
OTÇ	Orta Tunç Çağı
Pl.	Plate
Res.	Resim
Şek.	Şekil
Tab.	Tablo
vd.	ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

"Demir Çağı Öncesi Kuzeydoğu Ege Bölgesi İnsan Yüzü Tasvirli Kaplar" adlı tez çalışmasında, insan yüzü tasvirli kapların en erken örneklerinden başlayarak; Kuzeydoğu Ege'de ortaya çıktığı merkezler, süreç içerisinde gösterdikleri değişim, yerleşimlerin çevre kültürlerle olan etkileşimi ve kapların üretim amaçları sembolik anlamları ile birlikte açıklanması amaçlanmıştır.

Bu kapsamda; öncelikli olarak, Kuzeydoğu Ege'nin Neolitik, Kalkolitik ve Tunç çağlarını kapsayan süreçte yerleşimlerin arasındaki benzerlik ve farklılıklar, kültürel ilişkilerin anlaşılması adına bölgenin kronolojik gelişimi ve araştırma tarihine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise "antropomorfizm" kavramı, "antropomorfik kaplar" ve "insan yüzü tasvirli kaplar" tanımları üzerinde durulmuş ve insan yüzlü kapların dünya üzerinde görüldükleri kültürel, coğrafi yayılım alanları ile konuya ilişkin günümüze kadar yapılmış çalışma ve bulgular ele alınmıştır.

İnsan yüzü tasvirli kapların derlemesini içeren çalışmanın dördüncü bölümünde: Kuzeyde Saroz Körfezi'nden başlayarak; Trakya kıyıları, Çanakkale Boğazı ve Biga Yarımadası ile güneyde Edremit Körfezi'ne kadar kuzeybatı Anadolu; Doğu Ege adalarını içerisine alan Kuzeydoğu Ege coğrafyasında yer alan Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağı yerleşimlerinden, insan yüzü tasvirli kapların bulunduğu; kazı ve yüzey araştırmalarının uzun süredir devam ettiği yerleşimler, dönemsel ayrım yapılarak incelenmiştir. Sırasıyla tespit edilen kapların tipolojik sınıflandırması ve arkeolojik bağlamları değerlendirilmiş; kapların fonksiyonları ve sembolik anlamları beşinci bölümde açıklanmaya çalışılmıştır. Altıncı bölüm ise insan yüzü tasvirli kaplar üzerindeki ifade şekilleri ve bağlamları bakımından bölgenin; Anadolu, Balkanlar, Yunanistan ve Ege Adaları ile olan etkileşimine ilişkin bulguları içermektedir. Değerlendirme ve sonuç kısmının yer aldığı yedinci bölümde, insan yüzü tasvirli kapların form-bezeme özellikleri, sembolik ve işlevsel anlamları ile bölgeler arası karşılaştırmalardan elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan yerleşimlerden en fazla bulgu, Troia'nın Schliemann dönemi kazılarından elde edilmiştir. Dönemin koşulları nedeniyle; Troia'nın diğer buluntularında olduğu gibi, insan yüzü tasvirli kapların da farklı bölgelere dağıldığı ve bir bölümünün kaybolduğu anlaşılmıştır. Kapların tipolojik değerlendirmesinin yapılması

amacıyla; İstanbul Arkeoloji Müzeleri ve Troya Müzesi'nde yer alan insan yüzlü kaplar yerinde incelenmiş; Berlin Müzesi, Louvre Müzesi ve İngiliz Ulusal Müzesi'nde bulunan kapların ise açık (dijital) kataloglarından faydalanılmıştır. Atina Müzesi'nde ve geçici sergilerde yer alan insan yüzlü kaplar için ise yayımlanmış sergi kataloglarından yararlanılmıştır[1].

[1] Schliemann'ın "Trojanische Alterthümer" (1874), "Illios" (1881) ve "Troja" (1884) adlı çalışmalarında, kullanımını göstermek amacıyla; üzerinde insan yüzlü kapak bulunan günlük kullanım kapları çalışma kapsamına alınmamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
KUZEYDOĞU EGE BÖLGESİNDE YAPILAN ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR

Ege Bölgesi, Ege Denizi'ni ve adalarını; doğuda Anadolu'nun batı kıyıları, kuzeyde Makedoya - Trakya kıyıları ve batıda Yunanistan ile çevreleyen bölgedir (Ercan- Gür, 2006: 24). Kuzeyde Saroz Körfezi'nden itibaren: Trakya kıyıları, Çanakkale Boğazı ve Biga Yarımadası ile güneyde Edremit Körfezi'ne kadar Gökçeada ve Bozcaada'nın içerisinde bulunduğu Batı Anadolu kıyıları; Kıta Yunanistan'ın kuzeydoğusu Doğu Makedonya, Trakya, Orta Makedonya; doğusunda Teselya ile Ege adalarından Taşoz, Semadirek, ve Limni Kuzeydoğu Ege coğrafyasını oluşturmaktadır.

Neojen dönem başlangıcından itibaren meydana gelen dikey tektonik hareketler yoluyla Menderes masifinin parçalanması, Anadolu'nun güney Ege kıyılarında doğu-batı yönündeki horst ve grabenleri; kuzey Ege kıyılarındaki tektonik hareketler ise kuzeyi Marmara Denizi ile güneyi Edremit Körfezi ile sınırlanan Biga Yarımadası'nda, Kuzeydoğu-Güneybatı doğrultulu uzanan Kaz Dağları ve Karamenderes Nehri havzasını meydana getirmiştir (Atalay, 1982: 90). Antik Dönem'de Troas olarak adlandırılan Biga Yarımadası'nın kuzeyinde; Ege ve Marmara Denizi arasında bağlantı konumundaki Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası bulunmaktadır.

2.1. Araştırma Tarihçesi

Bölgenin tarihine yönelik yapılan en erken araştırma, MÖ 2. yüzyıla ait, tarihçi Demetrios'un "Troas'ın Tarihi" adlı çalışmasıdır. Sözü edilen eserden yola çıkarak MÖ 64-MS 23 yılları arasında yaşamış olan Strabon da "Geographika" eserinde bölge hakkında bilgilere yer vermiştir (Bieg, 2002: 116; Leaf, 1916: 23-47). İlk kazı çalışması ise 1787 yılında, Choiseul-Gouffier tarafından Troia yakınlarında gerçekleştirilmiştir (Mannsperger, 2002: 1075-1089). 19. yüzyılın ortalarından itibaren araştırmaların yoğunlaştığı bölgede: 1853 ve 1856 yıllarında, Frank Calvert tarafından Hanaytepe'de ve 1863-1865'te Hisarlık Tepe'de; 1864'te J.G. Hann tarafından Ballıdağ'da kazılar yapılmıştır. 1868 yılında Troia'yı bulmak amacıyla bölgeye gelen H. Schliemann, Le Chevalier ile Pınarbaşı Mevkii'ne giderek burada sondaj çalışmaları yapmış; ancak buranın Troia olamayacağı sonucuna varmıştır. Calvert'in Troia'nın Hisarlık Tepe'de aranması gerektiğini bildirmesi üzerine,

1870 yılında Schliemann, Hisarlık Tepe'nin Troia olduğunu kanıtlamak amacıyla kazılara başlamıştır. 1873 yılında kazı izni iptal edilene kadar devam eden çalışmalarını "Trojanische Alterthümer" ve "Atlas Trojanische Alterthümer" isimli kitabında yayımlamıştır (Schliemann, 1874). Schliemann, aynı zamanda Karaağaçtepe, Beşik Sivritepe ve Karaağaçtepe'de de kazılar yapmıştır. Karaağaçtepe'de bir sonraki kazı çalışmalarını R. Demangel 1921-1923 yılları arasında gerçekleştirmiştir. Leaf; Strabon'un "Geographika" adlı eserinden yola çıkarak ve F. Calvert'in kazı çalışmalarını da takip etmiş ve "Strabon on The Troad" adlı kitabını yayımlanmıştır (Leaf, 1923).

Troas bölgesindeki araştırmalar 1932-1938 yılları arasında, Cincinnati Üniversitesi adına C.Blegen tarafından sürdürülmüş ve Troia'da kazılar yeniden başlamıştır. Bu araştırmalar kapsamında, Troia yakınında, Kumtepe'de yapılan sondaj çalışmalarının yanında yeni prehistorik yerleşimler tespit edilmiştir (Koşay-Sperling, 1936: 305-364). Birçok prehistorik yerleşimin tespiti ise 1949 yılında İ. Kılıç Kökten tarafından; 1950-1960 yılları arasında D. French tarafından yapılmıştır. J. M. Cook' un yüzey araştırmaları ile bölgede tespit edilen yerleşimlere ilişkin araştırma sonuçları "The Troad" adlı eserinde yayımlanmıştır (Cook, 1973). 1971'de A. Akarca, Çanakkale ilinde gerçekleştirdiği yüzey araştırması sırasında prehistorik yerleşimler tespit etmiştir. 1979-1988 yılları arasında ise M. Özdoğan, "Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları" kapsamında bölgede yüzey araştırmaları yapmıştır.

Beşiktepe'de 1986 ve 1987 yıllarında M. Korfmann kazıları ile 1993-1995 yılları arasında, Çanakkale Arkeoloji Müzesi tarafından Kumtepe'de gerçekleştirilen kurtarma kazısı, bölgede Troia I öncesi döneme yönelik yapılan ilk kapsamlı çalışmalar olmuştur. 2004 ve 2005 yıllarında T. Takaoğlu, tarafından Coşkuntepe'de yapılan yüzey araştırmaları ile yerleşimin tarihinin Geç Neolitik Dönem'e kadar indiği belirlenmiştir (Takaoğlu ve Özdemir: 2013: 35). Kalkolitik Gülpınar'da, 2004-2014 yılları arasında T. Takaoğlu tarafından yapılan kazı çalışmaları ile 2009 yılından itibaren B. Erdoğu başkanlığında devam eden Uğurlu Zeytinlik Höyük kazıları; Troia I öncesi döneme yönelik yürütülen sistemli kazılardır.

İlhan Kayan tarafından 1977-1996 yılları arasında, Troia ile çevresinde araştırma ve sondajlar yapılmıştır. Troia'da açılan sondajlardan, alüvyon tabakasının altında tespit edilen kültür tabakasının, Troia I öncesi yerleşimine ait olabileceği değerlendirilmiştir (Kayan, 2001; Kayan, 2002). 2009-2011 yılları arasında ise R. Aslan başkanlığında: Bölge

kronolojisinin anlaşılmasına yönelik: Bozköy Hanay Tepe ve çevresinde yer alan Hantepe, Ballıdağ, Küçük Beşiktepe (Kolonai), İn Limanı, Araplar Boğazı, Beşik Koyu, Baklatepe Altı, Mersintepe, Mecidiye, Alacalıgöl, Işıldaktepe Altı, Harapkale, Erenköy, Güzelyalı, Dardanos, Kepez'de yüzey araştırmaları yapılmıştır (Aslan ve Polat, 2013: 1-18).

Neolitik Çağ'dan Demir Çağı sonuna kadar olan dönemi kapsayan yüzey araştırmaları: Çanakkale Merkez ilçesi yerleşimleri Derya Yılmaz tarafından gerçekleştirilmiştir (Yılmaz, 2019: 1-126). Çanakkale ve çevresi ile Biga yarımadasının büyük bölümünde Nurettin Bataray tarafından (Bataray vd., 2023: 103); Çanakkale Boğazı üzerinde yer alan Tunç Çağı liman yerleşimlerine yönelik yüzey araştırmaları ise 2021 yılından itibaren Meral Başaran tarafından sürdürülmektedir (Başaran Mutlu vd., 2023: 495). Çanakkale Boğazı'nda, Gelibolu Yarımadası'da bulunan ve 1982 yılında M. Özdoğan tarafından tespit edilen Maydos Kilisetepe kazıları Göksel Sazcı başkanlığında 2010 yılından itibaren devam etmektedir.

2.2. Kronoloji ve Terminoloji

Anadolu'nun batı kıyılarında, deniz seviyesindeki değişimler ve delta oluşumu gibi kıyı değişimlerinden dolayı Neolitik Dönem'e ilişkin veriler oldukça azdır (Özdoğan, 2007b: 31-37). Batı Anadolu'nun güneyinde Yeşilova, Ulucak, Ege Gübre ve Çine-Tepecik kazıları; kuzeyde Gülpınar, Coşkuntepe, Uğurlu Zeytinlik ile Trakya'da Hoca Çeşme yerleşimleri bölgenin erken kültürlerine ilişkin verileri sunmaktadır. Bu yerleşmelerden Gökçeada Uğurlu Zeytinlik Höyük, Doğu Ege adaları içerisinde Neolitik'in erken evrelerinde yerleşim gördüğü bilinen tek merkezdir (Erdoğu, 2011: 2).

Neolitik kültür unsurlarının ortadan kalktığı; yerleşim tipi, seramik geleneği gibi kültür öğelerinde değişimlerin görüldüğü MÖ 5600-5500 yılları, Batı Anadolu'da Kalkolitik Çağ'a geçiş olarak kabul edilmektedir (Çevik ve Erdoğu, 2020: 53). Gülpınar, Kumtepe, Beşiktepe, Hanaytepe, Alacalıgöl bu dönemde Biga Yarımadası'nda ortaya çıkan yerleşimlerden bazılarıdır (Blum vd., 2014: 772) Orta ve Geç Kalkolitik Dönem'de iskan gören bu yerleşimler, MÖ 4500 yıllarına gelindiğinde terk edilmiştir. Batı Anadolu'nun Neolitik ve Kalkolitik dönem kronolojisi sorunları bulunmakla birlikte bu evreye ait bilgiler oldukça kısıtlıdır.

Kalkolitik Çağ sonunda, Yunanistan, Balkanlar ve Mezopotamya'da buluntular bakımından zengin, gelişmiş kültürel öğeleri içeren yerleşimlere rastlanırken; Batı Anadolu kıyılarına yönelik veriler yetersiz kalmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile İç Anadolu Bölgesi'nde, MÖ 6000'de görülen gelişmeler Neolitik'ten Kalkolitik'e geçiş evresi olarak tanımlanmıştır. Ancak bu dönemde kuzeybatı Anadolu'da kültürel anlamda devamlılık görülmektedir. Bölge için kullanılan Geç Neolitik- Erken Kalkolitik terimleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile İç Anadolu kronolojisine uydurmak amacıyla kullanılmaktadır (Erdoğu, 2020: 47). Kumtepe IA ve Beşik Sivritepe gibi Çanakkale ve çevresindeki yerleşimlerin Kalkolitik dönemin farklı evrelerine tarihlenmesi nedeniyle ortaya çıkan kronolojik sorunların çözümlenmesi amacıyla; Uğurlu Zeytinlik, Kumtepe, Beşik Sivritepe, Gülpınar, Yeşilova, Ulucak, ve Limantepe yerleşimlerine ait örnekler üzerinden radyokarbon tarihleme çalışmaları yapılmıştır. Yapılan ölçümlerden; MÖ 5.binyıl yerleşimlerinden, Kumtepe A, Beşik/Sivritepe ve Gülpınar Orta Kalkolitik-Geç Kalkolitik (erken evre) döneme tarihlendirilmiştir. Kumtepe IA-Beşik/Sivritepe kültürü C14 sonuçlarına göre yaklaşık MÖ 5200-4500 arasındadır (Kromer vd., 2003: 43-54).

Kalkolitik'ten sonraki süreci tanımlayan ve Demir Çağı'na kadar oldukça uzun bir süreci temsil eden Tunç Çağı: İlk/Erken, Orta ve Son/Geç Tunç Çağı şeklinde ayrılmıştır. İlk Tunç Çağı terimi ise ilk kez Blegen tarafından Anadolu kronolojisi için kullanılmıştır (Blegen vd., 1950: 22). Buradaki amaç da benzer şekilde, Anadolu ve Ege kronolojisi arasında birlik sağlamak olmuştur. Troia I evresi ile çağdaş Troia çevresinde bulunan Beşik Yassıtepe'de 1981 ve 1983 yıllarında yapılan kazılar sonucunda Erken Tunç Çağı'na geçiş sürecine ilişkin veriler elde edilmiştir (Korfmann, 1989: 271-278).

Orta Tunç Çağı'na geçiş evresi olarak tanımlanan Troia IV. tabaka karbon analizlerinden, Troia IV; MÖ 2250/2200-1980/1950 arasına tarihlendirilmiştir (Sazcı, 2005: 86). Troia V. tabakaya ait ahşap örnekler üzerinde yapılan dendrokronolojik analizlerden MÖ 1850-1770 tarihi elde edilmiş ve Troia V ise yaklaşık olarak MÖ 2000-1800 tarihleri arasına tarihlenmiştir (Pavuk, 2015: 84-85). Çanakkale Boğazı'nda, Avrupa yakasındaki Maydos Kilisetepe'nin VII-V. tabakaları Orta ve Geç Tunç Çağı'nda yerleşim gören bir diğer merkezdir.

Bölgede yapılan araştırmalar ile Geç Tunç Çağı yerleşimlerinden: Hanaytepe, Eski Hisarlık ve Ballıdağ'ın Erken Tunç Çağı yerleşimlerinin devamı niteliğinde oldukları belirlenmiştir (Aslan, 2012: 19). Yapılan yüzey araştırmaları ile tespit edilen yerleşimlerden

diğerleri ise Beşiktepe (Kolonai), Limantepe, Savrantepe, Adatepe, Kocabahçe, Çiftliktepe ve Işıldaktepe Altı'dır (Aslan ve Polat, 2013: 1-18). Geç Tunç Çağı'na yönelik günümüze kadar yapılan araştırmalardan; bu dönemde Troia ile aynı büyüklükte ve nitelikte ikinci bir yerleşimin bulunmadığı anlaşılmıştır. Gelibolu Yarımadası'nda yer alan Maydos Kilisetepe ile Edremit Körfezi'nin kuzeyinde bulunan Araplar, bu dönemde iskan gören Troia dışındaki diğer merkezlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İNSAN YÜZÜ TASVİRLİ KAPLAR

Bu bölümde antropomorfizm kavramı, insan yüzü tasvirli kaplar açısından ele alınarak 'antropomorfik kap' ve 'insan yüzü tasvirli kap' terimleri tanımlanmıştır. Söz konusu nesnelerin kökeni, coğrafi yayılım alanları ve günümüze kadar yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.

3.1. İnsan Yüzü Tasvirli Kaplar ve Antropomorfizm

Nesnelere ya da insan dışı tüm varlıklara insan biçimi yükleme eğiliminde bulunarak bazen de kişileştirme amacıyla üretilmiş nesneler üzerinde Paleolitik Dönem'den itibaren antropomorfizm uygulamaları görülmektedir. Antropomorfizm; kısaca insana ait niteliklerin, insan dışındaki varlıklara aktarılması şeklinde tanımlanabilir. İnsana özgü unsurlar, mağara ve kaya resimleri, steller, heykeller, kadın-erkek figürinleri, tören kapları, yeme-içme-saklama kapları, oyuncaklar üzerinde yaygın olarak kullanılmıştır.

Antropomorfizm kavramının doğrudan bir yansıması şeklinde ortaya çıkan "antropomorfik kap" geleneği içerisinde, yalnızca insan yüzü tasviri yer alan kapların yanında, insan yüzlerinin insan vücudu ile birlikte tasvir edildiği kaplar da bulunmaktadır. Bronholm'ün tanımı ile insan yüzlü kap, "insan yüzünü, yüzün bazı kısımlarını ya da insan vücudunun diğer kısımlarını 'tasvir eden' bir kaptır." (Bronholm, 1933: 202).

Kneisel'a göre; insan yüzünün beş ayırt edici unsurundan ikisinin (ağız, kulaklar, gözler, burun ve kaşlar) bulunması, insan yapımı herhangi bir nesne üzerindeki yüz temsillerini tanımlamak için yeterlidir (Kneisel, 2012: 43).

Ivan Pavlů, insan yüzlü kapları: "Ağız kenarı altında şematik bir yüz bezemesine sahip kaplardır…"; "…Yüz tasviri şematik olarak belirtilen gözler ve benzer şekildeki bir ağız; plastik çıkıntılı burun ve muhtemelen biçimi her bölgede farklılık gösteren dekoratif motiflerden oluşur" şeklinde tanımlamaktadır (Pavlů, 1997: 111).

Romanya, Territorium'dan ele geçen insan yüzlü kaplara ilişkin Tünde Horváth; "…çoğunlukla insan biçimli kaplarla birlikte literatürde kap formları arasında değerlendirilen insan yüzlü kaplar ve insan biçimli kaplar özünde iki ayrı tipi ifade

etmektedir…"; "İnsan yüzü tasvirli kaplar, insan anatomisine ait bir detayı içermektedir; oysa insan biçimli kaplarda insan vücudunun taklit edilmesi nedeniyle bu kaplar birbirinden ayrılmalıdır…" (Horváth, 1983:70) görüşündedir.

Anadolu'da insan yüzü tasvirli kapların antropomorfik kaplardan ayrı olarak ele alındığı, Liman Tepe, Bakla Tepe ve Kocabaş Tepe yerleşimlerinden ele geçen insan yüzü tasvirli kaplarını inceleyen Göknil Arda: "Bu tür buluntular, arkeoloji literatüründe hep "antropomorf kaplar" şeklinde birlikte anılmış ve işlenmiştir. Ama incelediğimiz örnekler bize, sanat özelliği ve anlam olarak, insan biçimli yani antropomorf ile insan yüzlü kapların ayrı ayrı ele alınması gerektiğini ortaya koydu. Çünkü "insan yüzlü kaplarda daima ön planda olan gözlerdir. …'İnsan biçimli' olan kaplarda ise gözlerle vurgulanmak istenen anlam hafiflemekte ve tamamen kişileştirme ortaya çıkmaktadır. " şeklinde ifade etmektedir. (Arda, 2002: 62).

İnsan yüzü tasvirli kaplar özetle; üzerinde insan yüzünün tamamı veya insan yüzünü temsil eden bir unsura sahip, taş veya pişmiş topraktan yapılmış; ritüel, sanatsal veya günlük kullanıma yönelik üretilmiş kap formlarının tamamını kapsayan nesnelerdir. İnsan tasvirli kaplar, arkeolojik çalışmalarda bezemeli çanak çömlekler içerisinde ayrı bir kategoride ele alınmıştır (Gimbutas, 1989; Hodder, 1990: 61-63; Tilley, 1996: 273; Chapman 2000: 79-81; Arda, 2002; Pileidou 2006; Chapman ve Gaydarska, 2007: 117; Naumov 2008; Schwarzberg, 2010; Arda, 2017). Bunun nedeni ise bu kapların, bir yerleşimde ele geçen nadir buluntulardan olmasının yanında, içerisinde bulunduğumuz çağdaş kültürün insan temsillerine verdiği önemde aranabilir (Maquet 1986: 74-75). Aynı zamanda bir kap üzerindeki basit çizgisel/geometrik motifler tek başına bezeme olarak kaptan ayrı incelenirken; insana ait özellikleri taşıyan bezemeler kabın kendisinden ayrı düşünülemez (Voulgari, 2013: 23).

Çanak çömlek kullanımının başlangıcından bu yana, kaplar insan vücudu ile ilişkilendirilmiştir. Seramik kapların form ve bölümleri üzerine yapılmış etnolinguistik ve filolojik araştırmalar, modern dillerin tamamında, insan vücudunu ifade eden (ağız, boyun, omuz, ayak…) sözcüklerin kullanıldığını ortaya koymuştur (Nanoglou, 2008: 316-317; Naumov, 2008: 93). Dünya üzerindeki tüm kültürlerde yaygın biçimde görülmeleri nedeniyle; bu kapların değerlendirilmesinde zaman ve mekan sınırlaması yapmak gereklidir (Naumov, 2008: 93-101; Pavlů ve Šumberová, 2013: 110).

Antropomorfik kaplara yönelik yapılan ilk çalışmalar, Yakındoğu ve Avrupa Neolitik toplumları üzerine yapılan araştırmalardır. Bu bölgelerde Neolitik ve Kalkolitik Dönem'de antropomorfik kaplara rastlanmaktadır. Erken tarım toplulukları, kendisinden önceki avcı-toplayıcı ekonomiye dayalı toplulukları önemli ölçüde değiştirmiştir. Çanak çömlek kullanımı, tarımın başlaması, bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi sosyal değişimlere de yol açmıştır. Evcilleştirme süreci ile bitki, hayvan ve barınakların yanında insan, fiziksel olmasa da sosyal anlamda değişime uğramıştır. Tam olarak bu süreçte çeşitli insan temsilleri ve ev içi gömü uygulamaları görülmeye başlanmıştır.

En erken örnekleri Üst Paleolitik'te figürinler ile görülen insan tasvirleri, MÖ 5.binyıla kadar yaygın biçimde görülmekteyken; bu tasvirlere Neolitik Dönem'den itibaren kaplar üzerinde de rastlanmaya başlanmıştır. Anadolu'da MÖ 7. binyılın ortalarından itibaren çanak çömlek kullanımının başlaması ile Geç Neolitik yerleşimlerinde, ilk tarım topluluklarının mimari, ölü gömme adetleri, besin ekonomisi ve maddi kültür ögelerinde değişimler gözlemlenir. Üzerinde insan yüzü tasviri bulunan çanak çömlekler, bir yerleşimde her ne kadar az sayıda üretilmiş nesnelerden olsa da Neolitik'ten itibaren insan uzun bir zaman dilimi boyunca kullanılacaktır.

Antropmorfik kaplarla yakından ilişkili olan figürinlerin kullanım amaçlarına yönelik çok sayıda teori bulunmaktadır (Marangou, 1992, 1996; Orphanidis, 1998). Bu teoriler içerisinde yaygın olan yaklaşım; kadın figürinlerinin bereketle ilgili tanrıça tasvirleri olduğu veya erkek tasvirlerinin güç ve yöneticilikle ilgili oldukları yönündedir (Hansen vd., 2006: 194). Üst Paleolitik'te ortaya çıkan antropomorfik figürinler, MÖ 5. binyıla gelindiğinde, tüm Avrupa ve Yakındoğu'da yaygın hale gelmiştir. Figürinler ile antropomorfik kapları doğrudan ilişkilendirmemizi sağlayan Avrupa Neolitik kültürlerinde görülen en erken buluntular kap taşıyan insan figürinleri olmuştur (Schwarzberg, 2013: 1). Kap taşıyan insan figürinleri, kap ve insanı bir arada imgeleştirilen ilk somut örnekleri oluşturmuş olmalıdır.

En erken Neolitik kültürlerin görüldüğü bölgelerden başlayarak, Yakındoğu, Balkanlar ve Orta Avrupa'nın ilk çanak çömlek üretimleri arasında gösterilen antropomorfik kapların "Neolitik Devrim"in ortaya çıkardığı sembolik ve ekonomik (Childe, 1958; Cartailhac, 1889; Cauvin, 1997) unsurlardan olduğu söylenebilir (Recchia-Quiniou, 2013: 84). Bu nedenle, insan yüzlü kapların işlevlerinin anlaşılmasında, etnografik araştırmalar ve kapların buluntu durumlarının yanında Neolitikleşme süreci de önem taşımaktadır.

Figürinlerde olduğu gibi antropomorfik kaplar üzerinde yapılan ilk araştırmalar da bu kapların tanrı/tanrıça ve bereket ile ilgili oldukları yönündedir. Lamb, Frankfort ve Bittel, Troia insan yüzlü kaplarının kökeninin Mezopotamya'dan batıya aktarıldığını; Mezopotamya'da ise bu geleneğin İştar kültü ile ilişkili olduğunu öne sürmüşlerdir (Lamb, 1951: 76-77). Troia I döneminde kaselerin ağız kenarında yer alan göz motifleri ise Tell Brak'ın Geç Kalkolitik tabakalarında binlerce sayıda ele geçen göz idolleri ile ilişkilendirilmiştir (Korfmann, 1999: 383-386). Schliemann, Troia I'in kazıma bezemeli insan yüzlü kaseleri üzerindeki göz motiflerinin, Sayce tarafından kötü gözden korunma amaçlı yapıldığı şeklinde yorumlandığını aktarmıştır (Schliemann, 1884: 36-37). Schliemann ise "baykuş yüzlü" şeklinde tanımladığı bu türdeki kapların Tanrıça Athena/ Minerva kültü ile ilişkili olduğunu öne sürmüştür (Schliemann, 1874: 38-39).

Kült ile ilişkilendirilen antropomorfik kaplar, işlev yönünden antropomorfik figürinlerden ayrılmaktadır. Form bakımından yeme, içme, saklama gibi fonksiyonlara da sahip olmaları nedeniyle; bu kapların ritüel uygulamalarının daha geniş kapsamlı olduğu görüşü yaygındır. Macaristan'da bulunan Ózd yerleşiminden ele geçen kaplara ilişkin, Kalicz; yaşam ve ölüm arasında bağlantı kuran "urne"leri, Anadolu'nun Erken Tunç Çağı ritüel uygulamaları ile ilişkilendirmiştir (Kalicz, 1963: 21).

Antropomorfik kapların cinsiyet ve sembolizmleri üzerinde yapılan çalışmalarda, kapların eril/ dişil özelliklerinin bulunduğu görüşü de bulunmaktadır: Schliemann, Troia'nın insan tasvirli kapları üzerindeki bezemelerden kapların kadın ve erkek temsilleri olarak ayırmıştır (Schliemann, 1874; 1881; 1884). Pomernia kültürüne ait insan yüzlü kaplar üzerinde görülen çizgilerin, ölen kişinin kimliği ve cinsiyeti hakkında bilgi verdiği (Griesa vd., 1999: 135-136); Geç Neolitik'te Starčevo ve Körös kültürü yerleşimlerinden bilinen antropomorfik kap parçalarının kadın temsili olduklarına değinilmiştir (Kalicz, 1998: 19). Yakındoğu ve Orta Avrupa arasındaki Neolitik topluluklar, insan biçimli kapların dışında, yalnızca yüze ait unsurların özel bir şekilde tasvir edildiği stilize repertuar oluşturmuştur: Pazinova, Nelitik Dönem Karpat Havzası insan yüzlü kaplarını: A: İnsan figürü olarak şekillendirilmiş kaplar (yüzle birlikte gövde, kol, ayak veya farklı dekorasyonları bulunan kaplar) ve B: Sadece insan yüzüne ait unsurları bulunduran kaplar (kaş, göz, kulak, burun vb.) şeklinde gruplamıştır (Pazinova, 2010: 147).

Antropomorfik kapların sınıflandırılmasına yönelik Schwarzberg: "1) İnsan figürlü kaplar/içi boş antropomorfik tasvirler; 2) İnsan yüzlü kaplar (yalnızca yüz bezmesi bulunan

kaplar); 3) İnsan yüzlü kapaklar" ('sıradan' kaplara insan şekli elde etmek için silindirik bir boyun üzerinde yer alır) olarak ayrım yapmıştır (Schwarzberg, 2011: 15; 23-79; 81-166; Becker 2011: 109).

Domanovsky tarafından yapılan sınıflandırmada antropomorfik kaplar: "1) Kabartma tekniği ile yapılan insan yüzlü kaplar; 2) Aplike ile yapılan insan yüzlü kaplar; 3) Figürün kap yüzeyine aplike teknikle yapıldığı kaplar ve 4) Görünümünün tümüyle insan biçiminde olan kaplar" olmak üzere dört kategoriye ayrılmaktadır. Bir başka sınıflandırma ise Andras tarfından yapılmıştır: "1) İnsan yüzü tasvirli kaplar; 2) İnsan vücudu biçimli kaplar; 3) İdoller" şeklindedir (Horváth, 1983: 64).

İnsan yüzlü kapların formlarına göre yapılan ayrımların yanında, yüz tiplerinin yerel kültürel özelliklerine göre kategorize edildiği çalışmalar da bulunmaktadır (Pavlů, 2003: 141-146; Kalicz ve Makkay, 1972: 93-105).

Bir yerleşimden ele geçen tüm antropomorfik kapların detaylı biçimde tanımlandığı Anzabegovo derlemesi (Gimbutas, 1976) ve bu kapların sembolik anlamlarına yönelik ilk çalışmalar Makedonya kültür bölgesi kaplarının anlamsal nitelikleri hakkındaki ilk bilgileri sunmuştur (Naumov, 2008: 93-101; Naumov, 2011: 47-55) .

3.2. İnsan Yüzü Tasvirli Kapların Yayılımı

Mezopotamya kültür bölgesinde, MÖ 7.binyıl sonu ve MÖ 6. binyıl başına tarihlenen yerleşimlerden; Samarra kültür bölgesinde (Strommenger 1962: 16; Abb.1) Yarım Tepe'de (Carter ve Campell, 2006: 316), Tell Nader (Beuger - Kopanias 2018, 93, Fig. 4. Nieuwenhuyse 2018, 103, Tab. 4.37) Susa (Delougaz, 1952: 60), Hafaca (Delougaz, 1952: 102), Hassuna (Plessner, 1961: 533; Horváth, 1972: Fig.:5/5; Arda, 2002: 57, Res.:70), Tepe Gawra'da (Goff, 1963: Fig.:136); Mezraa Teleilat (Özdoğan, 2011: 243-244, Fig. 36-38) Tell Sabi Abyad (Nieuwenhuyse, 2018:103) yerleşimlerinde seramikler üzerinde yer alan kabartma şeklinde yapılmış yumrular ile üzerindeki yarım daire biçimindeki kabartmalar, insan yüzü tasvirleri olarak tanımlanmıştır. İran'da Tchoga Zanbil'de (Ghirshman 1968: pl. XLL/G.T-Z.926-927) tapınak içerisinde ele kadın başı şeklinde yapılmış minyatür kaplar, insan yüzü tasvirli kapların en erken örneklerini oluşturmaktadır.

Kalkolitik Dönem'de Uğurlu Zeytinlik Höyük'ten (Erdoğu; 2011: 53-54; Erdoğu, 2012: 1-16,Fig.17/1) ele geçen insan yüzlü kap parçası ile kaplara ait yüzlerin işlendiği insan başı şeklindeki protomları bulunan Kalkolitik Gülpınar (Özdemir vd., 2014: 14; Takaoğlu, 2013: 22) kap parçaları bölgenin bilinen en erken örnekleridir. Bu dönemde dini veya ritüel bir amaçla ilişkilendirilen başka bir örnek de güneybatı Anadolu'da yer alan İsa Mağarası'ndan bilinmektedir (Peschlow-Bindokat 2006: 90/d-e).

Anadolu'nun diğer bölgelerinden ele geçen insan yüzü tasvirli kaplara ait buluntular: Orman Fidanlığı (Efe, 1990: 71,72, 76, 83,84, Fig.: 11/58, 12/59, 15/59); Hacılar (Mellaart, 1970: 428, No.150/1; 429, No.1; 418, No. 144/2; 419, No. 2; Umurtak,1996: 88; Schwarzberg, 2010: Taf.:1); Can Hasan (French, 2005: 29, Fig.188/7); Pulur Sakyol (Koşay, 1971: 100, Lev. 77/1-2; Işıklı vd. 2011: 156, Res.36: Yakar, 1985: 282, Fig.:XXI-2: Arda, 2002: 56, Res. 68-69) ve Tülintepe'den (Harmankaya, Erdoğu, 2002: Tülintepe) ele geçmiştir. İkiztepe'de (Atak, 2012: 34, 70, Çiz.42-49) ise Kalkolitik'ten Erken Tunç Çağı'na geçiş tabakalarından insan yüzlü kap parçaları bulunmuştur.

Erken Tunç Çağı'na ait insan yüzlü kaplara ait buluntular Konya Ovası'nda Mellaart tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sonucunda tespit edilen Kızlar, Karaca, Akçaşehir, Üçhüyük, Kanaç, Koca Hüyük II, Yanagelmez, Kerhane, Sarlak ve Kurtbaba yerleşimlerinden ele geçmiştir (Mellaart, 1963:208, 209, 216, 218; Fig.10/15-16-17; Arda, 2002:52,53; Res.51-52-53). Kuzey Anadolu'da Tekkeköy yerleşimi (Kökten vd., 1945:386-387, Lev.VI/5; Arda, 2002: 55, Res.63) ve İkiztepe (Alkım vd. 2003: 22. lev. XII/8) Kalkolitik'te görülmeye başlayan bu geleneğin bölgede devam ettiğini gösteren yerleşimlerdir.

Doğu Anadolu'da Karagündüz (Sevin, Kavaklı, 1996: Res.8/7), Ani (Sagona, 1984: 385, Fig. 12/9; Işıklı, 2011: 253-255), Karaz (Sagona, 1984: Fig. 15/1; Işıklı, 2011: 212-216, Res.c); Güney Anadolu'da ise Karataş Semayük (Uzunoğlu, 1983: 132, 164, No. A. 432; Warner, 1994: 119,198, Pl. 180/f) yerleşimlerinde insan yüzlü kaplar kullanılmıştır. Bu dönemde, Batı Anadolu'da insan yüzlü kapların sayısında yoğunlık görülmektedir. Seyitömer'de (Efe- İlaslı, 1997: 599, 601;Pl. I/15-1), Kusura'da (Duru, 1974: 684-685; Fig.86); Demircihöyük Sarıket Mezarlığı'nda (Seeher, 2000: 110, Abb.43). Laodikeia/Kandilkırı (Konakçı, 2012: 311-312) mezarlık alanında üzerinde insan yüzü tasvirleri bulunan çanak çömlek buluntuları açığa çıkarılmıştır. Laodikeia/Kandilkırı'ndan

ele geçen mezar pithosu üzerindeki yüz tasviri Oğuzhanoğlu tarafından dişil bir sembol olarak doğum/yeniden doğuş kavramı ile özdeşleştirilmiştir (Oğuzhanoğlu, 2019:196).

Yüzey araştırmaları ile tespit edilen Üyücekler Mevkii (Özdoğan, 1990: 361. Res.4; 366: Res.9); kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği Kumtepe (Sperling, 1976: 305-364 Fig:822; Fig:829), Beşik Yassıtepe (Korfmann 1985a-109; Resim 7; Blum vd.2014: Taf:4), Troia (Blegen vd.1950:236,239 fig.131b, C30; D13 Çalış-Sazcı 2006: 205-207 Lev.6; Renfrew 1972:123, 124;Fig.8:2;Podzuweit, 1979: Pl. 15/2:A; 22/1:A) Beşiktepe (Kolonai) (Blum vd. 2014: 799), Yeni Bademli (Hüryılmaz, 2011; Fig.4, Res.4) yerleşimlerinden ele geçmiştir. Üzerinde insan yüzü tasvirleri bulunan kap parçalarının açığa çıkarıldığı Batı Anadolu yerleşimlerinden biri olan İzmir Bayraklı Höyüğü buluntuları ise Erken Tunç Çağı-Orta Tunç Çağı'na geçiş evresine tarihlendirilmiştir (Eroğlu ve Erdem, 2023: 31-49).

Orta Anadolu'da, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda insan yüzlü kapların en yoğun görüldüğü yerleşim Kültepe'dir (Emre, 1963: 94, Fig.12, e-k 100; Bittel, 1976: 97, Abb.86; Özgüç, 1979: 263, 265, Lev.-Pl. IX/1-2; Özgüç, 1983: 422, Taf.84/4, Taf. 85/1a-c; Uzunoğlu, 1983:205, No. A. 534; Özgüç, 1986: 65,Lev. 119/3, F, 4; Özgüç, 1992: 425-428, Fig. 1, Pl. Ia-d; Özgüç, 2002: 132, No. 9, Kat. No. 34; Arda, 2002: 54, Res. 60/a-b, Res.61; Özgüç, 2005: 194,196; No:230-234). Bu evrede Kültepe dışındaki örneklere Boğazköy (Seeher, 1999: 178-179; Sevin, 2013:158; Boehmer 1983: 15-17, Taf. III/6, IV/8; Taf. III/7, IV/7a-e; Taf. III/8, Taf.:IV/6) ve Eskiyapar (Özgüç, 1999a: 3-4, 9-10, Pl. 4-5) ve Maşathöyük'te (Özgüç, 1982: 61, 147-148, Lev. 88/3a-b) rastlanmıştır.

Limantepe (Günel, 1999: 72-73, Abb.15,21-24; Arda, 2002: 14-29, Lev. VII/1, 2-4, VIII/3, IX/5-6, 9-10, X/7, XII/11-12, XIII/13-14, XIV/15-16, XVII/1-5, XVIII/6-10, XIX/11); Bağlararası (Aykurt, 2013:71 Res.9; Şahoğlu, 2006: 309-322; Şahoğlu, 2007:316 Res.7: Şahoğlu, 2011:87) Bakla Tepe (Arda, 2002: 30-31, Lev. XX/13) Kocabaş Tepe yerleşimleri ile (Erkanal, Özkan, 1999: 41-42; Arda, 2002: 11-12, 31-33, Lev. XVI/18-19, XX/14-15) Demircihöyük Sarıket Mezarlığı'ndan (Seeher, 1993: 220-222, 224, Abb.1/1; Seeher, 2000: 197, 210, Abb. 64/a) ele geçen insan yüzlü kap ve kaplara ait parçalar, Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu örneklerini temsil etmektedir. Söz konusu yerleşimlerden Limantepe buluntularına yönelik; bu kapların bereket ve ekinlerin korunması ile ilgili olabilecekleri yorumu yapılmıştır (Erkanal ve Aykurt, 2017: 171-185). Beycesultan (Mellaart, Murray, 1995: 27, 29-30, Fig. P. 15/9; 21/7;23/7; Abay, 2011:8) ile Maydos

Kilisetepe'nin Geç Tunç Çağı'na ait tabakalarından ele geçen insan yüzlü kaplar Batı ve Kuzeybatı Anadolu örneklerini oluşturmaktadır.

Anadolu dışında, insan yüzü tasvirli kaplar: MÖ 7.binyıl ortalarından itibaren Trakya'da Yukarı Meriç havzasında Rakitovo B, Jasetepe C, Jabalkovo B (Popova, 2016: 81-86); Stara Zagora Ovası'nda: Kazanlık B, Karanovo B, Azmak B, Stara Zagora B'de Yunanistan Trakyası'nda Paradimi yerleşiminde: Güneybatı Bulgaristan'da Struma Havzası'da; Pernik B, Galabnik B, Vaxeovo C evresinde; Sofya Ovası'nda Chavdar B, Kremikovci B ve Sofya Slatina B'de (Todorova ve Vajsov 1993: 200) Bulgaristan'ın kuzeyinde yer alan Gradesnica B'den (Nikolov, 1975: 25-40) kazıma, boyama ve kabartma bezemeli insan yüzlü kap parçaları ele geçmiştir. Starcevo-Körös-Criş kültür kompleksinden de bilinen bu türdeki kaplar üzerinde basit işlenmiş kabartma insan yüzleri bulunmaktadır. Vinča kültürünün başlamasıyla birlikte, bu tür temsiller güneydoğu Avrupa'da ortadan kalkar (Becker, 2013: 63).

Erken Neolitik Dönem'den Erken Tunç Çağı sonuna kadar olan dönemde, Yunanistan'da insan yüzü tasvirli kapların ele geçtiği yerleşimler: Makrygialos (Marangou, 1996: Fig.7); Thespiai (Caskey, 1951: 289, Pl. 86/A-C); Dispilio (Voulgari, 2013: Fig.2.2-2.5) ve Dimini'de (Papathanassopoulos, 1981: 75, Fig.21) görülmektedir. Ege Adalarında ise başta Girit Adası'nda, çoğunluğu mezarlardan olmak üzere: Phaistos; Trapeza Mağarası; Kannia; Poros; Malia; Piskokephalo; Myrtos'tan ele geçmiştir (Branigan, 1970: Pl. 11/b; Hägg, 1981: 92, Fig. 2). Samos Adası'nda (Heraion'da Milojčić, 1961: Taf. 34/2; 35/86; Arda, 2002: 44, Res. 31) Keos Adasında Caskey, 1972:375, Pl. 81/C); Rodos'ta Asomatos (Marketou, 1997: Res. 5; Arda, 2002: 45, Res. 34) yerleşiminde; Palamari'de Skyros'ta (Teochari, Parlama, 1997: Res. 13; Arda, 2002: 45, Res. 33) insan yüzlü kapların varlığı bilinmektedir.

Makedonya'da ise bu döneme ait buluntuların ele geçtiği yerleşimler: Govrlevo (Naumov, 2013); Zelenikovo (Naumov, 2013); Anzabegovo (Gimbutas, 1976: Fig.209); Damjan'dır (Simoska ve Sanev, 1976). Porodin. (Simoska ve Sanev, 1976: Şek. 89). Anzabegovo (Gimbutas, 1976: Fig: 209), Rakitovo ve Kovaćevo'da bu kapların içinde bebek mezarları bulunmuştur. Doğu Makedonya'da ise Nea Nikomedia'nın A/B evrelerinde insan yüzlü kaplar bulunmaktadır (Noumov, 2013: Şek.3). Teselya'da (Nanoglou, 2009: 199) insan yüzlü kaplar açığa çıkarılmıştır.

Macaristan'da Lengyel kültüründe (Kalicz, 1998: 72-73 fig. 38) ve Romanya'da (Bessios ve Adaktylou, 2006: 366, Şekil 10; Pileidou, 2006: 120; Naumov, 2008: 94-95, şek. 5) üzerinde insan yüzü tasvirleri bulunan kaplar açığa çıkarılmıştır. Kabartma yuvarlak yumruların bulunduğu Dunavec I'de (Korkuti, 1995: Tablo.41) ele geçen kap bezemelerinin insan yüzünü temsil ettikleri belirtilmiştir. Ayrıca, Macaristan Gorza'dan açığa çıkarılan antropomorfik bir kabın içinde tahıllarla birlikte yanmış kafatası parçaları bulunmuştur (Gimbutas 1976, 396; Bačvarov, 2003: 33, 60; Radunćeva vd., 2002: 35, 150; Hodder, 1990: 52; Grifoni Cremonesi, 1994: 185).

Üzerinde insan yüzünü temsil eden bezemeler bulunan çanak çömlekler: Avrupa'nın tamamında, İber Yarımadası'ndan Atlantik kıyılarına kadar uzanan bölgede Neolitik Dönem'in erken evrelerinden itibaren kullanılmıştır. Almanya; İspanya'nın Almeria ve Mursia Bölgesi ile Los Millares; Portekiz'de Estremadura Bölgesi'ndeki Alto Alentejo; İngiltere; İrlanda; Fransız Atlantik Sahillerindeki Peu-Richardien de bulunmaktadır (Korfmann, 1999: 381-387). Geç Neolitik'ten başlayarak İtalya'nın İmpresso ve Languedocian çanak çömleklerinde stilize insan yüzleri yer almaktadır (Becker, 2013:63).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
KUZEY EGE BÖLGESİ İNSAN YÜZÜ TASVİRLİ KAPLARI

Kuzeydoğu Ege; en kuzeyden güneye doğru; Saroz Körfezi'nden itibaren Trakya kıyıları, Çanakkale Boğazı ve Biga Yarımadası ile güneyde Edremit Körfezi'ne kadar Gökçeada ve Bozcaada'nın içerisinde bulunduğu Batı Anadolu kıyıları; Kıta Yunanistan'ın kuzeydoğusu Doğu Makedonya, Trakya, Orta Makedonya, doğusunda Teselya ile Ege adalarından Taşoz, Semadirek ve Limni'yi içerisine alan coğrafi bölgedir. Bu bölgede gerçekleştirilen kazı ve yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen insan yüzü tasvirli kapların ele geçtiği yerleşimler kronolojik sırayla tanıtılmıştır.

4.1. Neolitik Dönem

Anadolu'nun orta ve güney bölümlerinde, Neolitik yaşam biçimine ilişkin ilk bulgular, yaklaşık MÖ 8500-7000 arasında ortaya çıkmış; MÖ 7. binyılın ortalarında Batı Anadolu, Yunanistan ve Balkanların güneyi, Neolitik'in yayılım alanı içerisine dahil olmuştur. Batı Anadolu'da Ulucak, Yeşilova, Ege Gübre, Dedecik, Çukuriçi Höyük ve Liman Tepe; güneyde Latmos ve Çine Tepecik; Kuzeybatı Anadolu'da Ilıpınar, Menteşe, Aktopraklık ile Batı Anadolu'nun kuzeyinde yer alan Coşkuntepe, Gülpınar ve Uğurlu Zeytinlik Höyük'ün içerisinde bulunduğu dağ, ova ve kıyı yerleşimlerinde yapılan araştırmalar bölgenin Neolitik'i hakkında bilgileri vermiştir. Yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda, Doğu Ege adaları içerisinde en erken tarihli Neolitik yerleşimin Uğurlu Zeytinlik Höyük olduğu anlaşılmıştır (Erdoğu, 2011: 2). Bölgede, Neolitik Dönem'e ait, üzerinde insan yüzü tasviri yer alan tek kap parçası da yine Uğurlu Zeytinlik yerleşiminden ele geçmiştir.

4.1.1. Uğurlu Zeytinlik Höyük

Çanakkale Boğazı'nın girişinde yer alan Gökçeada'nın güneybatısındaki Uğurlu-Zeytinlik yerleşimi, Kuzey Ege Neolitik ve Kalkolitik dönemlerinin kesintisiz izlendiği, aynı zamanda bölgede Neolitik kültür unsurlarının görüldüğü en erken yerleşimdir (Erdoğu, 2011: 45-65). Uğurlu köy merkezinin 1 km kuzeyinde, Uğurlu köyü sınırları içerisinde

bulunmaktadır. 200x250 metre boyutlarındaki yerleşim, Pilon Deresi'nin batısında ve yaklaşık 250 metre yüksekliğindeki İsa Tepesi'nin doğu eteğindeki hafif eğimli yamaç üzerine kurulmuştur.

1997 yılında İstanbul Üniversitesi'nden Savaş Harmankaya tarafından tespit edilen (Harmankaya; Tanındı, 1997: 290) Uğurlu-Zeytinlik Höyük'te kazı çalışmaları, 2009 yılından itibaren Burçin Erdoğu tarafından yürütülmektedir.

İlk iskan izlerinin MÖ. 7. Binyılın başlarına kadar ulaştığı Uğurlu-Zeytinlik Höyük yerleşiminde yürütülen arkeolojik kazılar sonucunda 6 kültür katı tespit edilmiştir (Gürçal, 2021: 64-65):

Kültür Katı	Dönem	Tarih
I	Yüzey	İlk Tunç Çağı/Orta Çağ
II	Orta Kalkolitik	MÖ 4500-4300
III-II	Erken-Orta Kalkolitik Geçiş	MÖ 4900-4500
III	Erken Kalkolitik	MÖ 5300-4900
IV-III	Geç Neolitik-Erken Kalkolitik Geçiş	MÖ 5500-5300
IV	Geç Neolitik	MÖ 5900-5500
V	Erken Neolitik	MÖ 6500-5900
VI-V	Erken Neolitik'e Geçiş (İlk çanak çömleğin ortaya çıkışı)	MÖ 6600-6500
VI	Çanak Çömleksiz veya Ön Neolitik	MÖ 6800-6600

Uğurlu Zeytinlik Höyük'te, üzerinde insan yüzü tasviri bulunan kap parçaları, Erken Neolitik (MÖ 6500-5900) ve Orta Kalkolitik (MÖ 4500-4300) Dönem tabakalarından ele geçmiştir.

Erken Neolitik Dönem'e ait V. kültür katı, 6 evre içermektedir. Çanak çömleklerin neredeyse tamamı, devetüyü üzerine kırmızı astarlı ve parlak perdahlıdır. Formlar arasında sığ tabaklar, 's' profilli kase ve çanaklar bulunmaktadır. Ağız kısımları üstten düzeltilmiş

çömlekler ile gövde üzerindeki küçük, yuvarlak, tüp biçimli/ ay biçimli kulplar ise karakteristiktir (Erdoğu, 2012: 1-16). Çanak çömlekler üzerinde bezeme nadir görülmekle birlikte kabartma bezeme çoğunluktadır ve bu evreye ait çanak çömleğin tümü el yapımıdır. Yapılan kil analizlerinden Uğurlu Neolitik çanak çömleklerinin yerel killerden yapılmış olduğu anlaşılmıştır (Derici ve Erdoğu, 2019: 647-658). V. Kültür Katındaki tabakaların tamamında, tabanla ilişkili kontekstlerde aletler, süs eşyaları, toplu halde ele geçen deniz kabukları ve hayvan kemikleri gibi yoğun buluntu içeren sahip alanlarda bezemeli çanak çömlekler bir arada veya birbirine yakın noktalardan ele geçmiştir.

Uğurlu Zeytinlik'in en erken evresini temsil eden V. kültür katının (MÖ 6400/6500) ikinci safhasına ait tabakadan, üzerinde insan yüzü tasviri yer alan kap parçası ele geçmiştir. Herhangi bir mimari bulguya rastlanılmadığı; yoğun miktarda taş ve kemik alet ile hayvan kemiklerinin bulunduğu bir tabanın tespit edildiği belirtilmiştir (Erdoğu, 2012: 1-16). Bu alandan ele geçen insan yüzü tasvirli kabın ağız kısmına ait parça kırmızı astarlı ve kırmızı hamurludur (Derici, 2018: 39; Erdoğu, 2013: 5-6) Kabartma şeklinde tasvir edilmiş insan yüzüne ait kaş, göz ve burun kısmı görülmektedir. Kaş kısmı bant biçiminde, göz ise daire şeklindedir (Lev.I/1).

4.2. Kalkolitik Dönem

Batı Anadolu'da, Erken ve Orta evreleri hakkındaki bilgiler sınırlı olmakla birlikte, Kalkolitik Dönem'de iskan gören yerleşimler: Uğurlu Zeytinlik Höyük, Gülpınar, Liman Tepe, Ege Gübre, Ulucak, Dedecik, Yeşilova, Çukuriçi Höyük Çine Tepecik, Malkayası ve Tavabaşı mağaralarıdır. Bölgede, Geç Neolitik'ten Erken Kalkolitik'e geçiş evresi ve Orta Kalkolitik Dönem'e ait bulgular Uğurlu Zeytinlik Höyük'ten ele geçmiştir. MÖ 5320-4450 yılları arasında iskan edilen Gülpınar ise bölgenin Erken ve Orta Kalkolitik evrelerini temsil etmektedir. Erken ve Orta Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilen insan yüzü tasvirli kap parçalarına ait buluntular Kalkolitik Gülpınar ve Uğurlu Zeytinlik Höyük yerleşimlerinden ele geçmiştir.

4.2.1.Kalkolitik Gülpınar

Kalkolitik Gülpınar yerleşimi, Çanakkale İli sınırları içerisinde, Biga Yarımadası'nın güneybatısında bulunan Ayvacık İlçesine bağlı Gülpınar Köyü'nde yer almaktadır. Köyün kuzeybatısında, Apollon Smintheus Kutsal Alanı içerisinde, doğu-batı doğrultulu uzanan yerleşim, deniz kıyısından 1 km mesafede ve 60 metre yüksekliktedir.

Apollon Smintheus Kutsal Alanı'ndan ilk kez, 1866 yılında bölgede araştırma yapan mimar Richard Popplewell Pullan bahsetmiştir. Daha sonraki ilk araştırmalar: 1970 yılında Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nin kutsal alanda gerçekleştirdiği iki yıl süren kazı çalışmalarıdır. Çanakkale Arkeoloji Müzesi 1981 yılında ikinci dönem kazılarına başlamış; prehistorik dönem yerleşimi bu çalışmalar sırasında tespit edilmiştir. J. Seeher tarafından değerlendirilen buluntular, Kumtepe IA ve Beşik-Sivritepe (MÖ 5.binin ilk yarısı) ile ilişkilendirmiştir (Seeher, 1987: 533-556).

Kutsal Alan'da 1980 yılından 2020 yılına kadar Ankara Üniversitesi adına Coşkun Özgünel başkanlığında kazı çalışmaları sürdürülmüştür. 2020 yılından günümüze, Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nden Davut Kaplan başkanlığında, kazı çalışmaları devam etmektedir. Apollon Smintheus Kutsal Alanı'nın yaklaşık 200 metre kuzeybatısında yer alan Kalkolitik Gülpınar'da ise kazı çalışmaları 2004-2014 yılları arasında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden Turan Takaoğlu tarafından gerçekleştirilmiştir (Takaoğlu, 2006: 289-315, Takaoğlu ve Özdemir, 2013: 15)

C14 sonuçlarına göre, Kalkolitik Gülpınar yerleşiminde MÖ 5320-4450 yılları arasında iskan edilmiştir (Özdemir ve Bamyacı, 2018: 1-14):

Kültür Katı	Dönem	Tarih
----------	----------	-----Hiatus-----
Gülpınar III	Orta Kalkolitik	MÖ 4930-4450
Gülpınar II	Erken Kalkolitik 2	MÖ 5320-4940
----------	----------	-----Hiatus-----
Gülpınar I	Geç Neolitik	MÖ 6000

Kalkolitik Gülpınar'ın çanak çömlek grubu; çoğunlukla el yapımı, perdahlanmış, grimsi-siyah/grimsi-kahverengi, kazıma ve boya bezemelidir. Formlar arasında; boynuz kulplu çanaklar, tek kulplu halka kaideli içki kapları, maşrapa, meyvelik, sepet kulplu kaseler yer almaktadır.

Yerleşimde yapılan kazılarda; kaplarla ilişkilendirilen ve üzerinde insan yüzü tasvirleri bulunan 7 adet protom (Lev.I/2-8), 1 adet kulp parçası (Lev.I/9), Gülpınar'ın Erken Kalkolitik'e tarihlendirilen II. evresinden ele geçmiştir. 2 adet insan yüzü tasvirli tutamağa sahip kapak (Lev.2/10,11) ise Gülpınar III evresine aittir. İnsan başı şeklinde tasvir edilmiş protomlar, kapların ağız kenarlarından yükselmektedir. İnce, uzun ve yassı formlu protomlar, çanak çömlekler ile benzer teknik ve hammaddeye sahip olmaları, fırınlamadan dolayı oluşan renk farklılıkları nedeniyle kaplar ile ilişkilendirilmiştir (Özdemir vd., 2014:14; Takaoğlu, 2013:22). İki adet minyatür kapakta ise insan yüzleri, kapakların tutamak kısmında yer almaktadır. Gülpınar'dan ele geçen insan yüzü tasvirli kap parçaları ile kapakların in situ konumda ele geçmemiş olmasından dolayı kullanım amaçları hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Etnografik veriler ve gözyaşı vurgulanmış örneklerden yola çıkılarak, bu parçalar cenaze töreni, yas veya ev kültü ile ilişkilendirilmiştir (Takaoğlu, 2013: 22).

4.2.2. Uğurlu Zeytinlik Höyük:

Uğurlu Zeytinlik yerleşiminin MÖ 4500-4300 yılları arasına tarihlendirilen II. kültür katı Orta Kalkolitik Dönem'e karşılık gelmektedir. Yerleşimde Kumtepe IA/Beşik-Sivritepe Kültürüne ait çanak çömleklerin hepsi el yapımıdır. Çanak çömlek grubu Kiremit kırmızısı, siyah ve devetüyü renklidir. Çoğunluğu mika ve saman katkılı kaba hamurlu seramiklerden yapılmış formlar arasında: İçten kalınlaştırılmış omurgalı kaseler, 's' profilli kase ve çömlekler, yayvan kaseler, küresel gövdeli kase ve çömlekler, boyunlu çömlekler ve süzgeçler yer almaktadır. Az sayıdaki özenli çanak çömlek grubu ise parlak açkılıdır. Uğurlu Zeytinlik Höyük'te Kumtepe IA/Beşik-Sivritepe Kültürü'ne ait çanak çömlekler üzerinde: Açkı bezeme, sığ oluk bezeme, kazıma bezeme, nokta bezeme, kabartma bezeme, beyaz boya bezeme görülmektedir.

II. kültür katına ait seramikler arasından bir adet insan yüzlü kap parçası ele geçmiştir (Erdoğu; 2011:53,54; Erdoğu, 2012:1-16, Fig.17/1). Parça üzerinde siyah hamurlu seramik

üzerine kabartma bezeme ile yapılmış çekirdek biçimli göz ve ince bir hat şeklinde burun tasviri görülmektedir. Ağız ise belirtilmemiştir (Lev.II/12).

4.3. Erken Tunç Çağı

MÖ. 4.binyıl sonu ile başlayan ve yaklaşık MÖ 3.binyıl sonu- MÖ. 2.binyılın başına kadar, Yakındoğu ve Doğu Akdeniz Havzası'nda Erken Tunç Çağı olarak adlandırılan dönem; Ege Bölgesi'nde yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda MÖ 3000-2000 yılları arasına tarihlendirilmiştir (Manning, 2012: 21). Anadolu'nun Batı kıyılarını da kapsayan Ege Bölgesi'nin kronolojik ve kültürel gelişimi: Kuzey Ege, Makedonya, Teselya ve Doğu Ege adalarında gerçekleştirilen kazı çalışmaları ile tanımlanmıştır. Kuzeydoğu Ege'de üç alt evreye ayrılan Erken Tunç Çağı (I-II-III) boyunca kullanılan çanak çömlek repertuarı içerisinde yer alan insan yüzü tasvirli kaplara; Kumtepe, Beşik Yassıtepe, Yenibademli Höyük, Troia ve Poliochni yerleşimlerinde rastlanmıştır.

4.3.1. Kumtepe

Kumtepe, Çanakkale Boğazı'na yaklaşık 2 km mesafede, Küçük Menderes Çayı'nın (Skamender) batı yakasında yer almaktadır. Yaklaşık 100x80 metre yüzölçümüne sahip, yaklaşık 7-8 metre yüksekliğinde bir höyüktür (Sperling, 1976: 305).

Kumtepe yerleşimi, Cincinati Üniversitesi tarafından yürütülen Troia kazıları sırasında, 1934 yılında J.L. Caskey ve J. Sperling tarafından tespit edilmiş ve aynı yıl Jerome Sperling ve Hamit Zübeyr Koşay tarafından kazı çalışmaları başlatılmıştır. 1993 yılında Troia kazı ekibi ile Çanakkale Müzesi tarafından, M. Korfmann'ın başkanlığında, başlayan ikinci dönem kazıları, 1995 yılına kadar devam etmiştir (Korfmann, 1995: 239).

Sperling, Kumtepe'nin tabakalarını I (erken) ve II (geç) numaraları ile tanımlamıştır (Sperling, 1976: 305). Kumtepe II buluntuları, Troia V ile benzerlik göstermiştir. Louise Taft Semple ise 1976 yılında oluşturulan stratigrafiye göre yedi evre belirlemiştir: IA, IB, IC ana evreler; IAI- IA2, IB1- IB4, IC1-IC2 ise alt evrelerdir (Sperling, 1976). IC safhası Troia I ile çağdaş (Erken Tunç Çağı I), IA ve IB safhaları da Troia'dan daha erken döneme

tarihlendirilmiştir. Kumtepe'de üç tabaka tespit eden A. Furness'a göre Kumtepe IA Kalkolitik; IB Geçis evresi, Kumtepe IC ise Erken Tunç Çağı I'e karşılık gelmektedir (Furness, 1956: 206).

Korfmann tarafından yapılan ikinci dönem kazıları sonucunda, iki terminolojiyi birbirinden ayırmak amacıyla, Kumtepe tabakaları için 'I' sayısı yerine Kumtepe A, Kumtepe B ve Kumtepe C kullanılmıştır (Korfmann vd., 1995: 244-245). A ve B katmanlarının arasındaki bağlantı ve kronoloji ile ilgili problem de ikinci dönem kazıları ile çözümlenmiş Kumtepe A ve B tabakaları arasındaki boşluk olduğu belirlenmiştir (Gabriel 2001, 343).

Korfmann tarafından C14 sonuçlarına göre belirlenen Kumtepe tabakalanması (Korfmann, 1995):

Tabaka	Dönem	Tarih
Kumtepe C (1-2)	Erken Tunç Çağı I	MÖ 2900-2600
Kumtepe B (1-4)	Erken Tunç Çağı I'e Geçiş	MÖ 3350–3300
Kumtepe A (1-2)	Geç Kalkolitik	M.Ö. 5000/4900-3600

Kumtepe yerleşiminden, IC2 safhasına ait iki adet insan yüzlü kap parçası ele geçmiştir (Sperling, 1976: 305-364). Stilize edilmiş insan yüzlerinin her ikisi de çömleklerin omuz ve boyun kısımlarına kabartma teknikte yapılmışlardır. "S" açmasından ele geçen her iki kap da kahverengi hamurlu, mineral katkılı, kısmen koyu gri alacalı, iç ve dış yüzeyi astarlı ve iyi perdahlıdır (Lev.II/13,14) Çıkıntı şeklindeki çizgiler ile hatları belirtilmiş şematize insan yüzleri Sperling tarafından Troia I'in erken safhasına ait kapaklı kaplar üzerindeki tasvirler ile karşılaştırılmıştır (Sperling, 1976: 305-364).

4.3.2. Beşik Yassıtepe

Beşik-Yassıtepe yerleşimi, Çanakkale iline bağlı Yeniköy'ün yaklaşık 2 km güneyinde, Troia'nın kuş uçuşu 8 km güneybatısında, Beşik Koyu'nun kuzeyinde, Kalkolitik dönem yerleşimi Beşik-Sivritepe'nin yanındadır. Ege Denizi'ne uzanan küçük bir burun üzerindeki yerleşimin boyutları 60x30 metredir (Korfmann, 1989b: 271; 1990: 67). Yerleşim ilk kez D. H. French ve J. Cook tarafından tespit edilmiştir (Korfmann, 1984a: 107-120; 1988: 323-329) Beşik-Yassıtepe'nin bulunduğu bölgede, Beşik Koyu araştırmaları kapsamında, 1981 yılında M. Korfmann başkanlığında yüzey araştırması yapılmıştır. 1983 yılında, aynı ekip tarafından gerçekleştirilen kazı çalışmaları, 1988 yılına kadar devam etmiştir (Korfmann, 1984a: 107-120; 1988: 323-329; Blum vd.2014: Taf:4).

Kazı çalışmaları sonucunda: sırasıyla Bizans, Hellenistik dönem tabakaları açığa çıkarılmıştır. Beşik Yassıtepe'nin en alt katı ise Troia I'in erken evresi ile çağdaştır ve kültür dolgusunun 3 metresi Erken Tunç Çağı'na aittir. Bu döneme ait yaklaşık 5-6 metre genişliğinde, 14 metre uzunluğa sahip megaron planlı yapıların bulunduğu 7 yapı katı tespit edilmiştir. Beşik Yassı Tepe'den alınan C14 tarihlerinin M.Ö. 2900–2700 yıllarını verdiği belirtilmiş; ancak daha sonra yapılan analizler sonucunda, M.Ö. 2.310±80 tarihi yeniden düzenlenerek, M.Ö. 3100–2900 yıllarına tarihlendirilmiştir (Korfmann, 1985:113).

Beşik-Yassıtepe seramikleri: Form olarak üç ayaklı kaplar, kapaklar, kanat biçimli ve boynuzlu kulplardan; bezeme olarak kabartma, dolgu, kazıma ve açkı bezemelerden oluşmaktadır (Lamb, 1932: 124-129; Korfmann 1985:109) Troia I dönemi çanak çömlek repertuvarında görülen içten kalınlaştırılmış kase ve üç ayaklı kaplar yoğun olarak ele geçmiştir. Ağız kenarı kalınlaştırılmış konik gövdeli kaselerin (A6) ağız kısımlarının iç bölümünde ve çıkıntı biçimli tutamaklarında, kazıma teknikte yapılmış insan yüzü tasvirleri yer almaktadır (Lev.III/15-17).

4.3.3. Yenibademli Höyük

Yenibademli Höyük, Çanakkale İli, Gökçeada İlçesi sınırları içerisinde yer alan Kaleköy köyünün güneybatısındaki Büyükdere Vadisi'nde bulunmaktadır. Yerleşim, 1964

yılında Nezih Fıratlı tarafından saptanmış ve Halime Hüryılmaz tarafından Çanakkale Müzesi adına 1996 yılında kazı çalışmalarına başlanmıştır (Hüryılmaz, 2010: 233).

Yenibademli Höyük'ün Erken Tunç Çağı tabakalarından elde edilen organik buluntular üzerinde yapılan incelemelerden, Erken Tunç Çağı: MÖ 2900-2620 yılları arasına tarihlendirilmiştir (Hüryılmaz 2015: 335). 7 ana yapı katı tespit edilen Yenibademli'nin Ege kronolojisine göre oluşturulan Erken Tunç Çağı tabakalanması (Hüryılmaz 2016: 200):

Tabaka	Dönem	Tarih
VII-III	Erken Tunç Çağı IB	MÖ 3000-2700
III-I	Erken Tunç Çağı II	MÖ 2700-2400

Yenibademli'de, Erken Tunç Çağı'nda; kahverengi-siyah, koyu gri, bej ve açık kırmızı renkli astarlı ve perdahlı seramikler çoğunluktadır. Kap formları ise tünel kulplu çanaklar, testiler, kısa boyunlu çömlekler ve kapaklardan oluşmaktadır. Kazıma, yiv, oluk, çentik, dolgu, parmak baskı, kabartma, boyama ve ip baskı bezemelerinin genellikle çanak çömleklerin ağız kenarında, boyun çevresinde, karın kısmında ve kulpların dış yüzeyinde yer aldığı örnekler ile yalın seramikler de bulunmaktadır (Hüryılmaz, 2006:3-4).

Yenibademli'de, MÖ 3. Binyılın ilk yarısına ait elde edilen bulgulardan, Troia I dönemi etkisi altında üretilmiş çanak çömlek formları ile bu dönem bezemelerinden biri de Höyük'ün batı terasından ele geçen insan yüzü tasvirli kap parçasıdır Hüryılmaz, 2011: 237). Troia I'de, üzerinde kazıma bezemeli insan yüzü tasvirlerinin görüldüğü A6 (Blegen vd. 1950: Fig.129) formuna sahip kap parçası ele geçmiştir (Lev.III/18).

4.3.4. Troia

Troia, Çanakkale İli sınırları içerisinde, Tevfikiye Köyü'nün yaklaşık 1 km batısında, Kara Menderes ve Dümrek çaylarının oluşturduğu ovada yer almaktadır. Hisarlık Tepe

adıyla da bilinen Troia, ovadan 20-25 metre yüksekliğe sahip, 200x150 metre boyutlarında bir höyüktür.

Frank Calvert tarafından 1863 yılında tespit edilen Troia'da 1863-1865 yıllarında ilk kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Easton 1991: 111-112). 1871-1890 yılları arasında ise aralıklarla Heinrich Schliemann tarafından kazılar yürütülmüştür (Schliemann 1884: 29-52). Wiliam Dörpfeld başkanlığında (Dörpfeld 1894) 1893-1894 yıllarında devam eden Troia kazıları; 1932-1938 yılları arasında Cincinnati Üniversitesi adına C. W. Blegen tarafından sürdürülmüştür (Blegen vd. 1950) Tübingen Üniversitesi adına 1988 yılında yeniden başlayan kazılar; 2005 yılına kadar Manfred Osman Korfmann başkanlığında, 2012 yılına kadar Ernst Pernicka ve Peter Jablonka başkanlığında devam etmiştir (Pernicka ve Aslan 2012). Son olarak Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi adına 2013 yılından itibaren Rüstem Aslan başkanlığında sürdürülen kazı çalışmaları günümüzde de devam etmektedir.

Korfmann tarafından oluşturulan kronolojide, Troia'da Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen Troia I-II-III evreleri; Troia'nın Ege adaları ve kıyı yerleşimleri ile bağlantılarının yoğunlukta olduğu dönemdir ve "Denizsel Troia Kültürü" olarak isimlendirilmiştir. ErkenTunç Çağı sonu ve Orta Tunç Çağı'nı kapsayan zaman dilimi ise yine Korfmann tarafından "Anadolu Troia Kültürü" olarak adlandırılmıştır. Anadolu Troia Kültürü, Troia'nın IV ve V. evrelerine karşılık gelen, kıyı değişimi nedeniyle, yerleşimin iç kesimde kalarak iç bölgelerle olan etkileşiminin arttığı dönemdir. Troia V-VI-VII evreleri ise Balkan etkili unsurların daha yoğun görüldüğü evrelerdir ve "Yüksek Troia Kültürü" olarak tanımlanmıştır. Korfmann tarafından yapılan çalışmalardan elde edilen verilere göre yerleşimin tabakalanması (Korfmann, 2001a: 347; 2006: 2-8):

Tabaka	Dönem	Tarih
Troia X	Bizans	MS 13.-14yy
Troia IV	Roma (Illium)	MÖ 85 – MS 500
Troia VIII	Yunan (Illion)	MÖ 700-85
----------	---kesinti---	MÖ 950-720/700
Troia VII b2-VII b3	Erken Demir Çağı	MÖ 1150- 950
Troia VI j-VII b1	Geç Tunç Çağı	MÖ 1190/1180- 1150
Troia VI i-VII a	Geç Tunç Çağı	MÖ 1300- 1190/1180
Troia VI a-h	Orta Tunç Çağı- Geç Tunç Çağı	MÖ 1750-1300
Troia IV-V	Erken Tunç Çağı III- Orta Tunç Çağı	MÖ 2200-1750
Troia III	Erken Tunç Çağı III	MÖ 2250-2200
Troia II	Erken Tunç Çağı II-III	MÖ 2550-2250
Troia I	Erken Tunç Çağı I-II	MÖ 2920- 2200

Troia'da insan yüzü tasvirli kapların büyük bölümü Schliemann tarafından yapılan kazılar sırasında açığa çıkarılmıştır. Schliemann, "baykuş yüzlü kap" veya "baykuş başlı vazo" şeklinde tanımladığı kapları "Trojanische Alterthümer" (1874), "Illios" (1881) ve "Troja" (1884) adlı çalışmalarında yayınlamıştır.

Schliemann, ağız kenarları üzerinde kazıma insan yüzleri bulunan kaselerin (A6), "Birinci Prehistorik Şehir"den açığa çıkarıldığını ve yüz motiflerinin yanında yer alan linear çizgilerin ise M. Burnouf tarafından kadın saçı olarak yorumlandığını belirtmiştir (Schliemann:1881: 247, 248). Boyunları üzerinde insan yüzü tasviri bulunan çömlekler (C30) ise Schilemen'ın İkinci, Üçüncü (Yanık Şehir), Dördüncü ve Beşinci Prehistorik Şehir

tabakalarından ele geçmiştir (Schliemann,1881:299-640; Schmidt, 1902 302-314). Ayrıca Schliemann bu formların, tepesinde sivri tutamağı bulunan düz kapaklarla kullanıldığını belirtmiştir (Schliemann,1881:299-640). İllios adlı çalışmada: İkinci, Üçüncü (Yanık Şehir), Dördüncü ve Beşinci Prehistorik Şehir'den çok sayıda insan yüzlü kapak (D13) kaydedilmiştir (Schliemann,1881:299-640; Schmidt, 1902 302-314). Gövdeleri üzerinde kabartma şeklinde düğme/daire spiral veya "bıyık" motifi bulunan kapların insan yüzlü kapaklarla kullanıldığını belirtmiş ve bu kapları, aralarında farklı tabakalardan ele geçmiş olan örnekler de dahil olmak üzere insan yüzlü kapaklarla birlikte yayınlamıştır (Schliemann, 1881:329: Nr:159; 384; Nr.231). Blegen'in "C8" biçimli kaplarını Schliemann Beşinci Prehistorik Şehir' den bulduğunu ve aynı şekilde insan yüzlü kapaklarla kullanılan "insan biçimli kaplar" olduklarını, bu evreye ait tüm insan yüzlü kapların çark yapımı olduğunu belirtmiştir (Schliemann, 1881: 642, Nr.1294; 643, Nr.1299; Schmidt: No:1846, 1847).

Schliemann kazıları sırasında Troia'dan ele geçen insan yüzlü kaplar Hubert Schmidt tarafından yayınlanmış katalogda da gruplandırılmıştır. Schmidt, Troia II.- V. yerleşmelerden; insan yüzlü kapların ilk evresini, elde şekillendirilmiş doğal üslupta yapılanlar (Grup 2) (Schmidt 1902:14-16, 302-361); ikinci evreye ait kapları ise "el yapımı" ve "çark yapımı" (Grup 10) şeklinde gruplandırmıştır (Schmidt, 1902: 47-49, 302-361). Kapların hamur özelliklerine ve insan yüzlerinin kap üzerindeki yeri ile yüz şekillerine göre (Grup 16) (Schmidt, 1902: 79-81) ve son olarak süs eşyaları grubunda süslemeli kap formları içerisinde süslemelerin özelliklerine göre (B) sınıflandırmıştır (Schmidt, 1902:102).

Dörpfeld ise Troia'ya ait insan yüzü tasvirli kapları üç safhada incelemiştir (Dörpfeld, 1902: 255-257). Burunla birleşik yay biçimli kaşlara sahip, yuvarlak kabartma şeklindeki gözlerin; yatay bir çizgiyle de göz kapaklarının tasvir edildiği doğal stildeki insan yüzleri erken dönem özellikleri olarak tanımlanmıştır (Lev.VI/38,42). Dörpfeld'e göre bir sonraki evrede, doğal üslup yerini daha sade bir üsluba bırakır: Ağız ve kulağın çoğunlukla belirtilmediği; kaşların, yüzün iki yanından aşağı doğru indiği stildeki yüzlerin ve gövdede dikey kulpların bulunduğu formlar çoğalır (Lev.VII/58;IX/72) Üçüncü dönemde ise geçiş biraz daha belirgindir ve kap formlarında da çeşitlenme gözlemlenir. Kabın alt kısmına doğru genişleyen armut biçimli gövdeli, kısa, kanat şeklinde veya konik kolların görüldüğü, kaş ve burnun birleştiği noktada ufak bir çıkıntının yer aldığı kaplar da bu dönemin özellikleridir (Lev.VII/50;VIII/62;XIV/117-119;XV/125-129).

Troia I seramikleri el yapımı az pişirilmiş, kum katkılı, siyah- koyu gri renkli, yalın veya perdahlıdır. Çoğunluğu koyu ve yalın seramiklerin yanında bir kısmı beyaz dolgulu kazıma bezemeler görülür (Blegen vd., 1950: 105) Seramik formları arasında içten kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaseler, yüksek kaideli kaseler, testi ve çömlekler yer alır.

En erken örnekleri, Troia I'de perdahlı ve içten kalınlaştırılmış ağız kenarlı, kaseler üzerinde görülen insan yüzü tasvirleri, ağız kenarlarının iç yüzeyine kazıma bezeme ile uygulanmıştır (Blegen vd., 1950: 58, 105). Troia I'in tüm evrelerinde görülen kaplar üzerindeki insan yüzlerinin yanında geometrik bezemeler yer alır. Tüm safhalarda, "Fine Polished Ware" grubu içerisinde görülen kaselerin üzerindeki kazıma bezemelerin içerisi beyaz dolgu ile doldurulmuştur. Troia I safhasını temsil eden bu kaseler Podzuweit tarafından 'D' formu çanaklar arasında, 'Tip III' içerisinde sınıflandırılmıştır (Podzuweit, 1979: Taf.1).

Troia Ia, Ib, Ic ve Id evrelerinden ele geçen kazıma ile yapılmış insan yüzleri; kaselerin, içten kalınlaştırılmış ağız kenarında yer alan çıkıntısı üzerine, nokta ve daire ile işlenmiş gözlerden oluşturulmuştur. Blegen tarafından "A6" olarak adlandırılan kaselerin ağız kenarında, yukarı doğru kavis yaptığı bölümünde burnun yer aldığı, bazı örneklerde ise burnun kazıma şeklinde de dikey bir çizgi ve/veya iki delik ile belirtildiği görülmektedir (Blegen 1950:98). Nokta biçimindeki gözlerin etrafı daire ya da dörtgen çizgilerle çevrelenmiş olup kaşların tasvir edildiği örnekler de ele geçmiştir. İnsan yüzü tasvirlerinin yanında veya altında kazıma ile yapılmış zikzak, paralel yatay ve dikey çizgiler de işlenmiştir (Lev.III/19-21; Lev.IV/22-27; Lev.V/28-30)

Troia I'de ele geçen insan yüzlü kap parçalarının arasında, alçak kabartma tekniğinde yapılmış örnekler de mevcuttur. Yalnızca bezemelerin bulunduğu kısımları korunmuş parçalar form açısından kesin olmamakla birlikte Troia I'de görülen çift kulplu büyük depolama kapları içerisinde değerlendirilmiştir (Blegen vd., 1950:106, 131, 224). Parçalar üzerindeki bezemelerden, Kumtepe IC2'nin insan yüzü tasvirleri ile benzerlik gösteren parçalar Troia'da Ic evresine tarihlendirilmişlerdir (Lev.V/31-32).

Troia II evresi seramikleri: Krem, kırmızı ve daha açık kavuniçi tonlarındadır (Blegen, 1950: 219). Kırmızı astarlı, parlak perdahlı çanak çömleklerin yanında gri-siyah renkli, perdahlı seramikler yer alır. Erken dönemde el yapımı seramiklerin üretilmeye devam ettiği; IIb evresinden itibaren el yapımı çanak çömleklerin yanında çark yapımı çanak

çömlekler de kullanılır. Bu dönemin kap formlarını; dışa açılan kase, tabak, meyvelik, maşrapa, depas, tankard, testi formları ve depolama kapları oluşturur.

İnsan yüzü tasvirlerinin görüldüğü, Troia II. evresi kap formlarından birincisi: Düz dipli, küresel gövdeli, hafif içbükey boyunlu, kalınlaştırılmış ağız kenarlı kaplardır. Hem elde hem çarkta yapılmış bu formların, boyun kısımlarında kabartma bezeme ile yapılmış insan yüzleri bulunmaktadır. İlk kez IIg evresinin sonunda, "Gray and Black Polished Ware" içerisinde görülen bu kaplar üzerindeki insan yüzleri, kabartma teknikte yapılmış çıkıntılı bir burunla birleştirilmiş kaşlara ve düğme biçimli gözlere sahiptir. Bazı örneklerde, yüzün iki yanında çıkıntı şeklinde kulaklar tasvir edilmiştir. Gövde üzerinde, yassı düğme biçimli kabartma ile temsil edilen göğüs ve göbek belirtilmiştir. Gövdenin iki yanından yükselen kulplar ise kolları temsil etmektedir. Podzuweit tarafından küçük saklama kabı grubunda yer alan bu formlar 'A' tipi içerisinde gruplandırılmıştır (Podzuweit, 1979: Taf.15). Blegen, boyunları üzerinde kabartma insan yüzleri taşıyan tipleri "C30" ile ifade etmiştir (Blegen, 1950: 157; 1951: 31).

Troia insan yüzlü seramikleri arasında yaygın görülen formlardan biri de kapaklardır. Çoğunlukla tepesinde yer alan tutamağa ait bir çıkıntının bulunduğu kapakların en özgün örnekleri Troia'dan ele geçmiştir. İnsan yüzü tasvirli kapaklar Troia II evresinden itibaren görülmeye başlar ve Troia II'de "Early Aegean Ware" ve "Gray and Black Polished Ware" grubu seramikleri arasında yer alır (Blegen, 1950: 239). Kapakların en erken örnekleri IId ve IIg tabakalarından ele geçmiştir (Lev. V/33,34; Lev.VIII/63-66). Kapak formları Blegen tarafından "D13" ile tanımlanmış olup bu evre süresince olasılıkla üzerinde düğme biçimli yumrular bulunan antropomorfik çömlekler "B6"[2] ile kullanılmışlardır.

Troia III safhası çanak çömlek grubu, parlak, ince astarlı ve hamuru kum katkılıdır. Kase, testi, çömlek, fincan, bardak ve şişe formları kullanılmıştır. Yalın kapların yanında spiral, koçbaşı ve insan yüzü bezemeli örnekler görülür.

Troia III evresinde, Troia II'den bilinen "C30" ve "D13" formlarının yanında, insan yüzlü kapaklarla kullanılan çift kulplu antropomorfik çömlekler görülmeye başlanmıştır. Troia III'te "Nubbly Ware" içerisinde yer alan bu çömlekler; düz dipli, küresel gövdeli, dar yükselen boyunlu ve çoğunlukla üzerinde kabartma insan yüzü tasvirli bir kapağa sahiptir.

[2] Troia IId evresinde, kırmızı astarlı mal grubu içerisinde yer alan çark yapımı, yüksek boyunlu, küresel gövdeli düz dipli kap formudur. Gövdenin iki yanında bulunan dikey kulpları ve düğme biçimli çıkıntıları ile Troia III'te ortaya çıkan insan yüzlü kapların (C7) öncüleri olabileceği belirtilmiştir. (Blegen, 1951:29: Fig.385: 36.846).

Aynı zamanda gövdeleri üzerinde göğüs ve göbeği temsil eden yuvarlak çıkıntısı bulunan bu formlar, Blegen tarafından "C7" adı ile sınıflandırılmıştır (Blegen,1951:29,130,131) Troia III'ün tüm evrelerinde görülen ve insan yüzü tasvirli kap ve kapaklarını oluşturan C30, D13 ve C7 formları, "Gray and Black Ware" grubuna dahildir.

Troia IV dönemi seramik formlarını, boyundan omuza doğru inen yuvarlak kulplu gaga ağızlı testiler, spiral biçimli plastik süslemeli ve kanat çıkıntıları olan küresel iki kulplu dar boyunlu kaplar, sığ tabaklar, halka kulplu kaplar, antropomorfik çömlekler ve kapaklar, üç ayaklı kaplar, çaydanlıklar, yükselen halka kulplu tankardlar, depaslar ve kaseler oluşturmaktadır.

Troia IV evresi insan yüzü tasvirli kap formları, Troia III'te de görülen, "C7", "C30" ve "D13" kap ve kapaklardır. Erken ve geç evrelerinde "Gray and Black Polished Ware" grubunda görülürken, IVd evresine ait "Red Coated Ware" grubuna dahil edilen kapaklar da ele geçmiştir.

4.3.5. Poliochni

Poliochni, Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda yer alan Limni Adası'nın doğu kıyısında bulunan küçük bir tepe üzerindedir. İlk kazı çalışmaları, A.D. Seta tarafından 1930-1936 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. 1952-1956 yılları arasında L.Bernabo Brea kazılara devam etmiştir (Cultraro, 2013:103-105). 1986-1996 yılları arasında ise koruma amaçlı çalışmalar S. Tine tarafından yapılmıştır. Poliochni yerleşiminde tespit edilen yedi evre erken dönemden geç döneme doğru sırasıyla: 'siyah', 'mavi', 'yeşil', 'kırmızı', 'sarı', 'kahverengi' evre şeklinde adlandırılmıştır (Bernabo-Brea, 1969: 29). Erken ve Orta Tunç Çağı'na ait tespit edilen altı tabaka (Cultraro, 2006: 285):

Evre/Tabaka	Dönem	Tarih
Kahverengi Evre -VI	Orta Tunç Çağı	MÖ 2100
----------	----------	----------
Sarı Evre -V	Erken Tunç Çağı	MÖ 2400
Kırmızı Evre IV	Erken Tunç Çağı II (geç) – Erken Tunç Çağı III	MÖ2600- MÖ 2400
Yeşil Evre III	Erken Tunç Çağı II	MÖ 2700- MÖ 2600
Mavi Evre-II	Erken Tunç Çağı I	MÖ 3200- MÖ 2700
Siyah Evre -I	Erken Tunç Çağı'na Geçiş	MÖ 3500- MÖ 3200

Erken Tunç Çağı II'de Poliochni'de görülen kap formları arasında; yüksek ayaklı meyvelikler, üç ayaklı pişirme kapları, pithoslar, konik kaseler ve kesik gaga ağızlı testiler yer almaktadır. Bu evrenin sonunda kırmızı astarlı seramikler ortaya çıkmıştır (Cultraro, 2008: 451-457). Poliochni'de boynu üzerinde insan yüzü tasviri yer alan çömlek formlu kap, yerleşimin Erken Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen Yeşil Evre'sine aittir (Gimbutas, 1989: 191, Fig. 292/1) (Lev.XVIII/151).

4.4. Orta Tunç Çağı

Ç MÖ 2.binyıl başından itibaren, Ege Havzası ve çevresinde, maddi kültür öğelerindeki değişimlerin gözlemlendiği; Kuzeydoğu Ege'nin Anadolu kıyılarında yer alan Orta Tunç Çağı yerleşimleri: Troia, Beşik Tepe, Maydos Kilisetepe, Hanay Tepe ve Larisa-Limantepe olmuştur. Bu yerleşimler arasında Orta Tunç Çağı'na ait insan yüzü tasvirli kap ve kaplara ait parçalar Troia'nın V. evresine ait tabakalardan ele geçmiştir.

4.4.1.Troia

Troia V dönemi seramikleri, kırmızı astarlı, parlak perdahlıdır. Erken Tunç Çağı III'ten farklı olarak kap yüzeyi yüksek miktarda demir içerikli astarla kaplanmıştır. Gri ve

yalın çanak çömlek grubu kullanılmaya devam eder. Bu evrede, yarı küresel gövdeli kaseler, ‘s’ profilli kaseler, gaga ağızlı testiler, yonca ağızlı testiler sık görülen formlardır; depas, tankard ve fincanlara ise daha az rastlanır. Troia IV sonunda ortaya çıkan kırmızı haçlı kaseler (Red Cross Bowl) Troia V’in geç dönemine kadar görülmeye devam eder. Troia V evresi kapları üzerinde bıyık ve spiral motifleri de yer almaktadır.

İnsan yüzlü kap formlarından, “C30” ve “D13” kullanımı devam ederken; “C8” tipindeki antropomorfik çömlekler Troia V safhasında görülmeye başlar (Blegen, 1951: fig.242). “Plain Ware” ve “Red Coated Ware” grubunda yer alan dar boyunlu bu formlar, insan yüzü tasvirli kapaklarla kullanılmıştır. “C8” tipindeki kaplar; düz dipli, basık-kısa yarı küresel gövdeli, kısa dik boyunlu ve gövdenin iki yanında küçük çıkıntı şeklinde kulpları bulunan formlardır. Blegen tarafından “C8” olarak adlandırılan bu kapların gövdesi üzerindeki iki küçük çıkıntı ile hemen altındaki düğme biçimli yuvarlak plastik bezemeler göz, kulak ve burnu temsil ediyor olabileceği gibi; bezemelerin göğüs ve göbek/cinsel organı da temsil ettiği tahmin edilmektedir (Blegen vd., 1951: 244, 245) (Lev. VII/50; X/90; XV/127, 129). Bu evredeki kapak ve boyunlar üzerinde, hafif konik kabartma ile göz ve burun tasvir edilmiş ve insan yüzü önceki evrelere göre stilize edilmiştir (Lev.VII/53, 54; XI/91, 92, 96; XII/105).

4.5.Geç Tunç Çağı

Bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ile Geç Tunç Çağı’na ait buluntuların tespit edildiği yerleşimler, Biga Yarımadasının kıyılarında yer alan Erken Tunç Çağı merkezlerinin devamı konumundadır. Troia ile aynı büyüklükte ve nitelikte ikinci bir yerleşimin bulunmadığı bölgede; Gelibolu Yarımadası’nda yer alan Maydos Kilisetepe ile Edremit Körfezi’nin kuzeyinde bulunan Araplar diğer merkezleri oluşturmaktadır. Asarlık Tepe, Limantepe (Larisa), Beşiktepe (Kolonai), Bozköy Hanaytepe, Işıdak Tepe ise Biga yarımadasının Ege’ye bakan kıyı şeridi boyunca Geç Tunç Çağı buluntuları tespit edilen diğer merkezlerdir. Bu döneme ait insan yüzü tasvirli bir kaba ait buluntu Maydos Kilisetepe Höyüğü’nden ele geçmiştir.

4.5.1. Maydos Kilisetepe Höyüğü

Maydos Kilisetepe Höyüğü, Çanakkale ili sınırları içerisinde, Gelibolu Yarımadası'nda bulunan Eceabat ilçesinde yer almaktadır. Kilye Koyu'nun güneyinde, deniz kıyısından yaklaşık 200 metre içeridedir. Günümüz Eceabat yerleşimi içerisinde yer alan höyük, kentleşme ve tarımsal faaliyetler ile üzerinde ilçenin su ihtiyacının karşılanmasını sağlayan su deposunun bulunması nedeniyle büyük ölçüde tahribat görmüştür (Sazcı, 2016: 57).

1980 yılında gerçekleştirilen Marmara Bölgesi Yüzey Araştırmaları Projesi kapsamında, Mehmet Özdoğan tarafından, Maydos Kilisetepe'nin batı cephesinde Kumtepe IB döneminden Troia VI dönemine kadar olan tabakalar tespit edilmiştir (Özdoğan, 1986: 55). Göksel Sazcı başkanlığındaki ekip tarafından 2010 yılında başlatılan bilimsel kazı çalışmalarına ise günümüzde de devam edilmektedir.

Maydos Kilisetepe Höyüğü tabakalarından alınan C14 analizlerinden en erken tabakanın MÖ 2080/2060 yıllarına ait olduğu anlaşılmış ve yerleşimde sekiz döneme ait tabaka tespit edilmiştir (Sazcı, 2016: 57, 58; Sazcı ve Başaran – Mutlu, 2018: 141):

Tabaka	Dönem	Tarih
I	Bizans-Yakın Dönem	
II	Klasik-Hellenistik Dönem	
III	Geometrik-Arkaik Dönem	
IV (a-b)	Erken Demir Çağı	MÖ 1300-930
V (a-b-c)	Geç Tunç Çağı	MÖ1745/1620-MÖ 1400/1300
VI (a-a/b-b)	Orta Tunç Çağı (Geç Dönem)	MÖ1850/1770-MÖ 1745-1620
VII (a-b-c-d)	Orta Tunç Çağı (Erken Dönem)	MÖ 2060-MÖ1900/1770
VIII	Erken Tunç Çağı III	

Maydos V. tabakası seramiklerinin büyük bölümünü Erken Tunç Çağı'ndan itibaren görülen, bej hamurlu, üzeri yalın veya kırmızı astarlı grup ile "Anadolu gri malı" olarak adlandırılan grup oluşturmaktadır (Sazcı G.; Çalış Sazcı D.; Başaran Mutlu M., 2022: 232-233). Bu tabakadan ele geçen bej renkli hamurlu, üzeri yalın insan yüzlü kaba ait parça, yerleşimin Geç Tunç Çağı tabakasından ele geçmiştir (Sazcı G.; Çalış Sazcı D.; Başaran Mutlu M., 2022: 232-233) (Lev.XVIII/155). Bu tabakadan baykuş yüzlü mermer idol ile çoğunlukla Erken Tunç Çağı III döneminde görülen insan yüzlü kap parçasının ele geçmesinden; bölgenin inanç sisteminin bu dönemde de devamlılık gösterdiği sonucuna varılmıştır (Sazcı vd., 2022: 232-233).

4.6.Yüzey Araştırmaları

Kuzeydoğu Ege Bölgesi sınırları içerisinde insan yüzü tasvirli kaplara ait yüzey buluntuları: Üyücekler, Beşiktepe (Kolonai) ve Balontepe'den ele geçmiştir.

4.6.1. Üyücekler Mevkii

Çanakkale ili, Çan İlçesi'nin 8 km güneybatısında, Hurmaköy köy merkezinin 500 metre batısında, dere kenarında yer alan Üyücekler mevkii yerleşimi, 1989 yılında Mehmet Özdoğan tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırması sonucunda tespit edilmiştir (Özdoğan, 1989:448) Günümüzdeki adı Yukarıbükler Mevkii olan alanda bulunan ve Tunç Çağı öncesine kadar indiği tespit edilen yerleşim; Tunç Çağı'nda iskan gören Üyücekler Höyüğü'nün güney yamacında bulunmaktadır.

Yerleşimin tespit edildiği alanda yapılan araştırmalar sırasında, höyük yüzeyinde Troia I-V ve Kumtepe IB evreleri ile çağdaş buluntular tespit edilmiştir. Tunç Çağı ve öncesinde iskan gören Üyücekler Mevkii bu evreye dair bilgi vermesi açısından önem taşımaktadır. Özdoğan tarafından Neolitik-Erken Kalkolitik dönem buluntuları arasında değerlendirilen (Özdoğan, 1990: 361) insan yüzlü kapak parçasının üzerinde; yarım daire

şeklinde tasvir edilmiş kaşlar, nokta ile belirtilmiş gözler ve bir bölümü korunmuş burnun olduğu görülmektedir (Lev.XVIII/153).

Çan Ovası'nda yer alan Üyücekler Höyüğü yüzeyinde tespit edilen bir diğer insan yüzlü kaba ait parça ise Tunç Çağı'na ait buluntuların arasından ele geçmiştir (Özdoğan, 1989;448-449). Kaş ve burun kısmının bir bölümü korunmuş insan yüzü tasvirinin kabın boyun kısmı üzerinde olduğu anlaşılmaktadır (Lev.XVIII /154).

4.6.2. Balontepe

Balontepe Höyüğü, Çanakkale İline bağlı Ezine İlçe merkezinin kuzeyinde, Gazi Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Balontepe'de 2021 yılında, Nurettin Bataray tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında höyük yüzeyinde: Erken Tunç Çağı, Arkaik ve Klasik Dönem buluntuları ele geçmiş; Troia ile benzer seramik geleneğine sahip Erken Tunç Çağı seramikleri arasında, karınlı antropomorfik parçaların tespit edildiği belirtilmiştir (Bataray ve Uygun, 2022:214).

4.6.3. Beşiktepe (Kolonai)

Çanakkale İline bağlı Ezine İlçesi sınırları içerisinde, Dalyan Köyü'nün kuş uçuşu 5 km güneyinde, deniz kıyısına doğru uzanan burun üzerinde yer alan Beşik Tepe, 1859 yılında Calvert tarafından Colonai antik yerleşimi olarak tanımlanmıştır (Calvert, 1960: 287-296). Aynı yıl Cook tarafından Erken ve Geç Tunç Çağı'nda da iskan edildiği tespit edilmiştir. Erken ve Geç Tunç Çağı yerleşimi, MÖ 8.-4 yy'da yerleşim gören Colonai Antik Kenti'nin hemen kuzey eteğinde bulunmaktadır (Cook, 1973: 216-218; Körpe, 2006: 7-15). Troia Projesi ile yapılan araştırmalar ile Troia I döneminin karakteristik özelliği olan ancak tipolojik olarak Geç Kalkolitik döneme tarihlenen kalın ağız kenarlı kase ve aynı döneme tarihlenen kulplar, kaideler ve kaplar ele geçmiştir (Blum vd. 2014:798).

Beşik Tepe'nin Erken Tunç Çağı seramikleri arasında ele geçen insan yüzü tasvirli parça üzerinde, burunla birleştirilmiş kaş ve gözler kabartma olarak tasvir edilmiştir (Blum

vd. 2014:799). Parça üzerindeki insan yüzü tasviri, Beşik Tepe'de varlığı bilinen Erken Tunç Çağı'nın Troia III-IV dönemine ait bilgi sunması açısından önemlidir (Lev.XVIII/152).

BEŞİNCİ BÖLÜM
İNSAN YÜZÜ TASVİRLİ KAPLARIN TİPOLOJİSİ VE İŞLEVİ

Bu bölümde, Kuzey Ege Bölgesi yerleşimlerinden ele geçen insan yüzü tasvirli kapların tipolojik sınıflandırması, kap ve bezeme yönünden ele alınmış; ardından arkeolojik bağlamları doğrultusunda elde edilen veriler ile birlikte değerlendirilerek kapların fonksiyonları ve sembolik anlamlarına değinilmiştir.

5.1. Kap Tipolojisi

İnsan yüzü tasvirleri, tüm coğrafya ve kültürlerde, bulundukları yerleşimlerde, kullanım amacından bağımsız olarak; hem ritüel amaçlı üretilen formlar (ev-sunak biçimli, insan biçimli kaplar vb.) hem de günlük kullanıma yönelik (kase, depolama, testi, çömlek vb.) formlar olmak üzere tüm kap biçimleri üzerinde görülmektedir.. Ele alınan yerleşimlerden formu belirlenen parçalar ve tamamı korunmuş durumdaki kaplardan, üzerinde insan yüzü tasviri uygulanmış kap biçimleri belirlenmiştir. Belirlenen kap formları: Çanak, kase, çömlek, kapak ve kap taşıyan figürinler şeklinde gruplandırılabilir.

Çanak formuna sahip insan yüzlü kaplara ait parçalar Gülpınar yerleşiminden ele geçmiştir. (Özdemir vd. 2014: Res.5; Takaoğlu, 2013:21-22). Çanakların ağız kenarından yükselen protomlar üzerinde yüz tasvirleri bulunmaktadır. İnce uzun boyunlu ve yassı forma sahip yedi adet insan başı şeklindeki protomun çanaklara ait oldukları değerlendirilmiştir (Özdemir vd. 2014: Res.5; Takaoğlu, 2013: 21-22).

Erken Tunç Çağı I'in karakteristik formları arasında, içi beyaz dolgu ile doldurulmuş kazıma bezemeli ağız kenarlarına sahip kaseler yer almaktadır. Kaselerin içten kalınlaştırılmış ağız kenarlarının çıkıntılı bölümünde, kazıma ile yapılmış motifler bulunmaktadır ve Blegen'in kase formları arasında, "A6" olarak adlandırdığı "yeme içme grubu" içerisinde yer almaktadır (Blegen vd.1950:58, 88, 98, 105, 117). Kumtepe IB'den itibaren bölgede kullanılan bu kaselerin insan yüzü bezemeli örneklerine Yenibademli, Beşik Yassıtepe ve Troia'da rastlanmıştır.

Çömlek formları arasında, üzerinde insan yüzü tasvirleri bulunan en erken örnekler Troia'da II g evresinden itibaren görülmektedir. Boyun kısımlarında kabartma bezeme ile

insan yüzü bulunan çömleklerin genel formu düz dipli, küresel gövdeli, çift kulplu, hafif içbükey boyunlu, kalınlaştırılmış ağız kenarlıdır. Blegen tarafından "saklama kapları" içerisinde, "C30" olarak adlandırılan bu formların birçoğu Schliemann kazıları sırasında; ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci şehirlerden ele geçmiştir (Blegen vd., 1950:236). Bu formlar Troia'da, Troia V'in sonuna kadar kullanılmıştır. Troia dışındaki yerleşimlerden, Poliochni yerleşiminin Yeşil Evre'sinden ele geçen çömlek ve Üyücekler Mevkii yüzey buluntusu boyun parçası bu formlara ait örneklerdir (Lev.XVIII/151,154). Erken Tunç Çağı boyunca kullanıldığı anlaşılan bu kaplara Maydos yerleşiminin Geç Tunç Çağı tabakasından ele geçen boyun parçası da dahil edilebilir (Lev.XVIII/155).

İnsan yüzü tasvirli kapaklarla kullanılmaları nedeniyle; antropomorfik çömlek grubu içerisinde ele alınan Blegen'in "C7" formları, Troia III'ten itibaren görülmektedir. Düz dipli, küresel gövdeli, kapağın yerleştirildiği dar ve yükselen boyuna sahip ve çift taraflı dikey/halka kulpludur. Blegen, aynı zamanda çift kulplu antropomorfik çömleklerin; Troia IId evresindeki yüksek boyunlu, küresel gövdeli, dikey kulplu, düz dipli kap formundan gelişmiş olabileceğini belirtmiştir (Blegen, 1951:29: Fig.385: 36.846). Troia IV evresinden itibaren bu kapların dip kısımlarına doğru genişleyen, armut tipli formları görülmeye başlamıştır. Üzerindeki yuvarlak biçimli kabarma bezemeler ile insan biçimi verilen bu kapları, Schliemann, "Dördüncü Şehir"den bulduğunu ve kapların düz kapaklarla birlikte kullanıldıklarını belirtmiştir (Schliemann. 1881:581).

Troia V dönemi insan yüzü tasvirli seramik formları ise düz dipli, basık-kısa yarı küresel gövdeli, kısa dik boyunlu ve gövdenin iki yanında küçük çıkıntı şeklinde, kanat biçimli kulpları bulunan formlardır. Blegen tarafından "C8" olarak adlandırılan bu kapların gövdesi üzerindeki iki küçük çıkıntı ile hemen altındaki düğme biçimli yuvarlak plastik bezemeler göz, kulak ve burnu temsil ediyor olabileceği gibi; bezemelerin göğüs ve göbek/cinsel organı da temsil ettiği tahmin edilmektedir (Blegen vd., 1951: 244, 245). Bir kapağın oturacağı biçimde boyna sahip olması ve bu evrede ait insan yüzlü kapakların (D13) kullanımının devam etmesi nedeniyle; "C8" kapları, insan yüzlü kapaklarla kullanılmış olmalıdır. Ayrıca Troia V'te görülen insan yüzü tasvirli formlar arasında; "C30" formunun kullanımının devam ettiğini gösteren parçalar da ele geçmiştir (Blegen vd., 1951: 246, 290). Bu evredeki kapak ve boyunlar üzerinde, hafif konik kabartma ile göz ve burun tasvir edilmiş ve insan yüzü önceki evrelere göre tümüyle stilize edilmiştir.

Kapaklar üzerine yapılan insan yüzü tasvirlerinin en erken örnekleri, Gülpınar yerleşiminden ele geçmiştir. Yüz tasviri, tabanı düz ve disk biçimli kapakların tutamakları üzerine işlenmiştir.

Bölgede, özellikle Erken Tunç Çağı'nın erken evresinden itibaren görülen; kullanıldıkları kapların insan vücudu şeklinde algılanmasını da sağlayan kapakların ilk örnekleri Troia'da II d evresinden ele geçmiştir. Tepesinde çoğunlukla bir tutamağı bulunan, silindir biçimli kapaklar (taç kapak) üzerinde kabartma bezeme ile insan yüzü tasvirleri bulunmaktadır. Erken evrelerde kısmen daha düz/yassı, geç dönemde ise sivri bir çıkıntı şeklinde eklenti tutamaklıdır ve silindir biçimli taçlı kapakların üst bölümü genellikle çizgi bezeme ile süslenmiştir. Çok sayıdaki örneği Troia III'ten ele geçen kapaklar Troia IV ve V'te hızlı dönen çarkta yekpare üretilmiş ve üst kısımları oval bir form kazanmıştır. Erken Tunç Çağı'nın ortalarından itibaren görülen bu formlar Schliemann tarafından "miğfer biçimli" kapaklar şeklinde tanımlanmıştır (Schliemann. 1881:384). Üyücekler Mevkii'nde üzerinde insan yüzü tasviri yer alan yüzey buluntusu, Özdoğan tarafından kapağa ait bir parça olarak tanımlanmıştır (Lev.XVIII/154).

Kap taşıyan figürin formundaki kaplar Troia'da Schliemann kazıları sırasında bulunmuşlardır. Tamamı korunmuş durumdaki örnekte, insan figürü, hem başının üzerinde hem de gövdesinin önünde iki eliyle kase formlu bir kabı taşır durumda tasvir edilmiştir (Lev.XIII/114; XII/104). Kırılmış durumdaki diğer iki örnekten birincisinde, insan figürü başının üzerinde aynı şekilde kap taşımaktadır. Yalnızca gövde kısmı ele geçen ikinci örnekte ise elinde kase taşıyan insan tasvir edilmiştir Lev.XIII/113). Bu türdeki kaplardan bir diğer örnek ise gövde biçimi ile daha çok kuş tasvirine benzeyen; başının ve omuzlarının üzerine kap formu verilmiş insan yüzlü kaptır (Lev.XIII/112). Schliemann tarafından "Yanık Şehir" tabakalarından açığa çıkarıldığı belirtilen bu formlar, güncel tabakalanmaya göre Troia II evresine aitlerdir (Easton, 1989: 525).

5.2. Bezeme Tipolojisi

İnsan yüzü tasvirli kaplara ait bezemeler üç grupta incelenmiştir: Kazıma bezemeli, kabartma bezemeli ve kazıma ve kabartma bezemenin bir arada kullanıldığı yüz tasvirleridir. Troia I öncesi yerleşimlerde kapların ağız kenarlarında, kazıma ve kabartma bir arada veya yalnızca kabartma şeklinde; Troia I-V evrelerinde ise insan yüzü tasvirleri, kapların ağız

kenarında kazıma bezeme şeklinde; kapak ve boyunlar üzerinde ise kabartma teknikte uygulanmıştır.

Kazıma bezemeli örnekler: Troia, Beşik Yassıtepe ve Yeni Bademli yerleşimlerinden ele geçmiştir. Kalınlaştırılmış ağız kenarlı konik biçimli kaselerin, çıkıntılı ağız kenarları üzerinde kazıma bezeme ile yapılmış insan yüzü tasvirleri bulunmaktadır. Kazıma bezemeli insan yüzü tasvirlerinin tümünde göz betimlenmiştir. Kaselerin ağız kenarında yer alan çıkıntıların iki tarafına yapılan göz motifleri ile bu çıkıntılara burun görünümü kazandırılmıştır (Lev.III/20; IV/25;V/29). Bazen de burun düz bir çizgi ya da çigi altındaki iki delikle temsil edilmiştir. (Lev.III/18,19,21; IV/24,27; V/28,30). Gözler ise bir noktanın etrafının; daire, oval veya dörtgen biçimli bezeme ile çevrelenmesi ile oluşturulmuştur. Troia'dan ele geçen iki örnek ve Beşik Yassıtepe'den ele geçen iki örnekte kaşların da tasvir edildiği görülmektedir (LevIII/17,19). Yüz tasvirlerinin devamında kaselerin ağız kenarı boyunca yapılmış zikzak, diagonal, şevron gibi motifler tekrar edilmiştir. Bu motifler Burnouf tarafından saç olarak yorumlanmıştır (Schliemann, 1881: 247, 248). Yenibademli ve Troia örneklerinde birbirine paralel iki yatay çizgiyi ortasından dik kesen bir çizgi ve aralarındaki nokta bezeme ile yüz tasviri oluşturulmuştur (Lev.III/18,21).

Kabartma bezemeli örneklerden en erkeni Uğurlu Zeytinlik yerleşiminin Erken Neolitik Dönem tabakasından ele geçmiştir. Kabın korunmuş kısmı üzerinde, kabartma bezeme ile kaş, göz ve burun kısmı görülmektedir. Kaş kısmı bant biçiminde, göz ise daire şeklindedir.

Kabartma bezeme şeklindeki insan yüzü tasvirleri, kapaklar üzerinde, boyunlu çömleklerin boyunları üzerinde ve kapların ağız kenarlarında yer almaktadır. Kabartma insan yüzleri, şekil verilmiş hamurun seramik yüzeyi yaşken kabın üzerine eklenmesi ile elde edilmiştir. En erken örneklerin ele geçtiği Uğurlu Zeytinlik kaplarına ait parçaların korunmuş bölümlerinde yer alan gözler badem şeklindedir. Orta Kalkolitik'e tarihlendirilen ağız kenarına ait parçada kaşlar ve ağız belirtilmemiş; gözlerin tam ortasında ise düz dikey kabartma halinde burun tasvir edilmiştir (Lev.II/12). Orta Kalkolitik Dönem, kabartma insan yüzü tasvirli kaba ait bir başka parça ise Gülpınar yerleşiminden ele geçmiştir. Kap protomu üzerinde yer alan yüzde, oval formlu gözlerin arasında düz şerit kabartma ile burun tasviri bulunmaktadır (Lev.I/2-9).

Troia I dönemine ait kabartmalı yüz tasvirleri Troia ve Kumtepe'den ele geçmiştir. Dört adet parça üzerinde yalnızca bir tanesinin göz kısmı korunmuştur, diğer üç örnekte

yalnızca kaşlar görülebilmektedir. Bu parçalar üzerindeki yüz tasvirleri daire biçimli gözlerin üzerinde burunla birleştirilmiş yukarı doğru tek kavisli bir yay biçimindeki kaşlardan meydana gelmektedir. Bezeme açısından Kumtepe'den ele geçen iki parça üzerindeki insan yüzleri ile karılaştırılmıştır (Lev. II/13-14)

Troia IId evresine ait kabartma bezemeli kapak üzerindeki insan yüzü Blegen tarafından Troia'da bulunan taş stel üzerindeki yüz tasviri ile karşılaştımıştır (Blegen vd., 1950: 293). Stel üzerindeki insan yüzü, teknik olarak bu kapak üzerinde olduğu gibi yüzü çevreleyen plastik bir bant ve kaşlarla birleştirilmiş bir burun yer almaktadır. Diğer birçok kapta olduğu gibi yanak ve çene belirgin değildir. Troia I'de stel ile çağdaş bu stilde insan yüzlü kaplar bulunmasa da bu stil yerleşimin en erken evrelerinde görülen A6 kaselerinin ağız kenarlarında bulunan insan yüzleri ile bağlantılı olduklarını belirten Blegen; insan yüzlerinin, basit temsiller olmakla birlikte taş işlemeciliği ile olan paralelliklerinden üslubun yerel kökenli olduğunu çıkarımını yapmaktadır (Blegen vd., 1950: 293).

Troia II evresinde insan yüzleri, iki adet yay biçimli kaşlarla birleştirilmiş düz, aşağı doğru inen burun ve daire biçimindeki gözler kabartma şeklindedir. Bazı örneklerde kaşlar ve burun görünümü ile "m" şeklini alırken bazı örneklerde "T" şeklinde görülmektedir. Erken Tunç Çağı II evresine tarihlendirilen Poliochni yerleşiminden ele geçen kap üzerindeki yüz tasviri, bezeme açısından Troia ile aynı özellikleri göstermektedir (Lev.XVIII/151). Yuvarlak kabartma şeklindeki gözlerin ortasında açılan daire biçimli çukur ile göz bebeğinin temsil edildiği örnekler Troia II için ayırt edici bir özelliktir (Lev.VIII/58,63-66; XII/104;XIII/109,114;XVI/136,137).

Troia IId evresinden stil yönünden diğerlerinden ayrılan bir kapak ele geçmiştir. Bu kapak üzerindeki yüzün tamamı bir bant ile çevrelenmiştir. Kaşlar, diğer kaplardaki gibi burunla bitişiktir. Kapak üzerindeki yüz tasviri, teknik ve stil özellikleri ile Troia I'e ait taş stel üzerindeki yüz ile karşılaştırılarak Batı Anadolu'nun yerli üslubu olduğu değerlendirilmiştir (Lev.V/34).

Troia III'nin kabartma bezemeli insan yüzü tasvirlerinde, gözler yuvarlaktır ve kaşlar yine burunla birleşiktir. Bu evrede özellikle kapakların taç kısımlarını çevreleyen çizgi bezemeleri bulunmaktadır. Kapaklara işlenmiş yüzlerde, yer alan "m" şeklindeki tasvirlerde burun, bir önceki evreye göre daha uzundur. Bu evrenin göz tasvirlerinde yuvarlak kabartma gözlerin üzerine kazıma ile yapılmış yatay bir çizgi ile gözlerin kapalı olduğu izlenimi verilmiştir (Lev.VI/37,38,42; VIII/60,61). Çoğunlukla burnun hemen altındaki kabartma

yatay çizgi ile ağzın da tasvir edildiği kapak ve kap boyunlarının her iki yanındaki çıkıntı biçimli kulaklar yarım daire görünümündedir (Lev.VI/38,41). Bu evreye ait yüzey buluntuları Beşiktepe (Kolonai) ile Üyücekler Mevkii'nden ele geçmiş olup parçalar üzerinde, benzerlerine Troia III ve IV'te rastlanan yüz tasvirleri yer almaktadır (Lev.XVIII/150,152).

Troia III'ün sonundan itibaren yay biçimli kaşlar, kavisleri azalarak daha düz bir biçim almaya başlamıştır. Troia IV'te görülen belirgin özellik, burnun karşıya doğru sivri neredeyse dik bir üçgen biçimini almış olmasıdır. Bu tipteki yüzlerde, kulaklar; ayrıca tasvir edilmeyip, kaşların iki yanında "C" şeklindeki bir kavisle sonlandırılmaktadır (Lev.VII/47,52). Bu evrede hafif kabartmalı gözlerin yerini, yuvarlak; ancak öne doğru sivrilen, konik formlu gözler almıştır (Lev.VI/43; VII/49; XII/141,142).

Troia V dönemi kapakları üzerinde, uçları aşağı bakan yarım dairenin ortasından aşağı düz inen kısa bir çizgi ile kaşlar ve burun temsil edilmiştir. Kapakların tutamağı tepeye doğru sivrilen görünüme sahip olmaları nedeniyle Schliemann tarafından "miğfer biçimli" olarak tanımlanmıştır (Schliemann, 1881:642) (Lev.X/86,87,89,90). Bu evrede boyunlar üzerinde yer alan yüz tasvirleri tamamen stilize bir görünüme sahiptir. Üç adet konik çıkıntı ile yalnızca gözler ve burun tasvir edilerek kaplar üzerine yüz şekli verilmiştir (Lev.VII/53,54; XI/91-92-96).

Troia VI dönemi için, Geç Tunç Çağı'na ait tek örnek: Maydos Kilisetepe'nin V. tabakasından ele geçen insan yüzlü kap parçasıdır. Kabın boyun kısmı üzerinde yer alan insan yüzünün, uçları aşağı bakan yarım daire ve ortasındaki düz ve kısa kabartma ile kaşlar ve burun gösterilmiştir. Gözlerin yuvarlak kabartma halinde olduğu kabın korunmuş kısmından, kulağın da tasvir edildiği anlaşılmaktadır (Lev.VII/53,54; XI/91,92).

Kazıma ve kabartma bezemenin bir arada kullanıldığı insan yüzü tasvirli kaplara ait parçalar, Gülpınar yerleşiminden ele geçmiştir. Kapların ağız kenarlarından yükselen insan başı biçimli protomlar ve bir adet kulp üzerinde yer alan yüz tasvirlerinde, kaşlar ve burun kabartma şeklinde, "T" şeklinde bir görünüme sahiptir. Gözler kazıma şeklinde yatay çizgi ile tasvir edilmiştir. Ayrıca iki örnek üzerinde gözlerden aşağı doğru inen kazıma ile yapılmış gözyaşı betimlenmiştir (Lev.I/2). Her iki bezemenin bir arada kullanıldığı Gülpınar'a ait kapakların tutamakları üzerindeki yüzlerde, kaşlar ve burun kabartma ile gösterilirken; ağız, göz ve burun delikleri yuvarlak kazıma ile nokta şeklinde betimlenmiştir (Lev.II/10,11)

Troia II-V safhalarına ait insan yüzü tasvirli kapların gövdeleri üzerinde ise insan vücudunu temsil eden tasvirler yer almaktadır. Yuvarlak kabartma biçimli bu tasvirler, bazı örneklerde iki adet karşılıklı olacak şekilde gövde üzerine yapılmıştır. Bazı örneklerde ise bu kabartmaların altında, kabın karın kısmında bir üçüncüsü bulunmaktadır. Kabartmalar ve göğüs ve göbeği temsil ederken gövdenin iki yanındaki dikey kulplar kolları temsil etmektedir. Aynı bezemeler Poliochni kabı üzerinde de görülmektedir. Gövde üzerinde yer alan kabartma bezemelerde Troia II'ye özgü üç örnekte, takı ve kıyafet ile ilişkilendirilen bezemeler bulunmaktadır. Troia II evresine ait örnekte (Lev.XI/94) kabın boynunda bir zincir motifi, gövdesinde ise çapraz geçirilmiş bir kuşak görülmektedir. Dğer örnekte (Lev.XI/95) ise boyun kısmında takı benzeri motiflerin bulunduğu, gövdesinde ise çapraz biçimli bir giysi/kuşak ile göbek kısmında gamalı haç motifi görülmektedir. Troia II'den ele geçen kap taşıyan figürin biçimindeki örnekte ise insan tasvirinin boynundaki kolyeler yer almaktadır.

5.3.İnsan Yüzü Tasvirli Kapların İşlevsel ve Sembolik Anlamı

Prehistorik yerleşimlerde kullanılan çanak çömleklerin yeme, içme, saklama gibi ana işlevleri dışındaki kullanımlarının tümüyle bilinmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Özellikle söz konusu antropomorfik, zoomorfik, ayakkabı, ev vb. formlar daima kült veya ritüel ile ilişkilendirilmiştir. Bu formlar arasında yer alan insan yüzü tasvirli kaplar Ege'de Neolitik Dönem'in erken evrelerinden itibaren görülmeye başlar. Birçok yerleşimde nadiren ele geçen bu kaplara yönelik yapılan araştırmalar, bölgesel ve kronolojik çalışmalardan ziyade geleneksel olarak inanç sistemi ile ilgili çalışmalara veri sunmaktadır. Daha çok Neolitikleşme ile ilişkilendirilen yaklaşımlar bu türdeki çanak çömlekleri üretim ekonomisi ve bereket kültü arasında bağlantı kurmaktadır (Pazinova, 2018: 22; Horváth, 1983:70). İnsan yüzü tasvirli kapların işlevine yönelik değerlendirme yapılabilmesinde bulundukları dönem ve bağlamı önem taşımaktadır.

Bölgede, Neolitik Dönem'e tarihlendirilen insan yüzlü kaba ait tek parça Uğurlu Zeytinlik yerleşiminden ele geçmiştir. Herhangi bir mimari ile ilişkilendirilmeyen tabanda, insan yüzlü kap parçasının yakınından yoğun miktarda taş ve kemik aletin ele geçtiği belirtilmektedir (Erdoğu, 2012: 1-16).

Gülpınar'dan ele geçen insan yüzü tasvirli kap parçaları ile kapakların in situ konumda ele geçmemiş olmasından dolayı; kullanım amaçları hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamasa da Takaoğlu tarafından ritüel bir anlama sahip olabilecekleri; etnografik verilerden, cenaze törenlerinde yas tutan insanları sembolize ettikleri yönünde fikirlerin bulunduğu belirtilmektedir (Takaoğlu, 2013: 21)

Uğurlu Zeytinlik yerleşiminin Orta Kalkolitik tabakasından ele geçen kap parçasına yönelik: Gürçal: "Buluntuların tamamı, avlunun orta kesimlerinde ve platformun yakınında ele geçmiştir. Konumları birbirine oldukça yakındır. Burada bulunmuş insan betimli bir çanak parçası, Uğurlu II. Kültür Katı topluluğunun soyut yorumlama ve estetik anlayışının önemli bir örneği olarak görülebilir. Avlu 2'deki küçük buluntular da tabanda bulunmuştur ve terk öncesi süreçlerle ilişkili olmalıdır. Ayrıca bazı buluntuların terk süreci sırasında bilinçli olarak konulmuş olmaları da mümkündür" şeklinde belirtmiştir (Gürçal, 2021: 208).

Sperling, Kumtepe'den ele geçen insan yüzü tasvirli kapların küresel gövdeli, dört kulplu ve boyunlu çömlek ve bakır bir bıçak ile birlikte ele geçtiğini belirtmiştir (Sperling, 1976: 305-364).

Troia I dönemine ait ağız kenarı insan yüzü tasvirli kaseler, Troia'da yapılarla ilişkili alanlardan ele geçmiş olmaları nedeniyle Blegen tarafından kült için özel tasarlanmadıkları, sıradan kaplardan olduklarını vurgulanmıştır (Blegen vd., 1951 :31 dn). Bu kaselerin ele geçtiği mekanlara ait tabanlarda, taş ve kemik aletler, boncuklar, idoller açığa çıkarılmıştır (Blegen vd., 1950: 156, 158, 300).

Blegen, Troia II evresine ait insan yüzlü kapakların ele geçtiği yapılar içerisinde; taş balta hayvan kemikleri kemik iğne, ağırşak, gaga ağızlı testi, kırılmış çanak çömlek parçaları, plastik bezemeli pithos parçaları; diğer örneğin bulunduğu alanda ise çanak çömlek parçaları, üç adet ağırşak, bir adet kemik iğne ve bir adet açkı taşının bulunduğunu belirtmiştir.

Troia III'e ait boyun parçalarından birincisi; yakınında, üç ayaklı beyaz dolgu bezemeli kap, değirmen taşı, mermer idol, açkı taşı ve kenarları bezemeli işlenmiş bir kemik ile bulunmuştur. Diğer insan yüzlü boyun parçasının bulunduğu alanda iki adet tankard, mermer idol, açkı taşı, kemik boncuklar ve tezgah ağırlığı ele geçmiştir.

Troia IV dönemine ait yapı içerisinde ele geçen iki adet kapak yanında ağırşak, bronz iğneler, açkı taşı ve mermer idol ile birlikte bulunmuştur.

Schliemann Troia kazıları boyunca toplam 104 adet insan yüzü tasvirli kap ve kap parçası kaydetmiştir (Schliemann 1874; 1881; 1884). Schliemann, raporladığı insan yüzlü kap ve parçalarından kapların bir kısmına ait buluntu durumuna ilişkin vermektedir:

İllios isimli çalışmasında, "Priamos'un Şehri" ve "Yanık Şehir" olarak bahsettiği, güncel tabakalanma ile Troia II dönemine ait insan yüzlü kaplardan birincisi, C Hazinesine ait çok sayıda altın süs eşya ile birlikte ele geçtiği kaptır (Schliemann,1881:385, Nr.232; 541). Kap gövdesi üzerindeki bezemeleri ile farklılık gösteren kabı Schliemann, "Priamos'un Sarayı"nın zemininden bulduğunu belirtmiştir (Schliemann,1881:386, Nr.235) "Yanık Şehir"den ele geçen iyi korunmuş durumdaki kapağın ise hazine buluntularına yakın bir alanda, kapının yanında, kırmızı bir çömlek içerisinde çeşitli buluntularla birlikte bulmuştur (Schliemann,1881:386, Nr.236).

Kapların işlevine yönelik daha belirgin bir özellik gösteren örnek ise Schliemann'ın ölen kişinin küllerinin konulduğunu belirttiği kaptır (Schliemann,1881:329, Nr.159). Schliemann aynı zamanda bu kabı Dördüncü Şehir'den bulduğunu belirtmiş; İkinci Şehir tabakalarından bulduğu kapağı ise kabın kullanımını gösterebilmek amacıyla üzerine koymuştur.

İnsan yüzlü kapların işlevini kap formları açısından değerlendirmek gerekirse, ağız kenarları kazıma bezemeli kaseler dışındaki; boyları ortalama 15-25 cm arasında değişen gövdeye sahip kapların ve kap taşıyan heykel formlu kapların günlük kullanıma elverişli oldukları söylenemez. İçerisinde bulundukları mekanlar, çevrelerinden ele geçen takı, idoller ve metal buluntular göz önüne alındığında; bu kapların, ölünün küllerinin bazen de eşyalarıyla birlikte ev içinde saklandığı "urne"ler oldukları değerlendirilebilir.

İnsan yüzü tasvirli kapların işlevi; biçimsel ve bezeme yönünden birlikte ele alındığında, 'sanat eseri' olarak nitelendirilebelecek özelliklere sahiptir. Bu sanat eserlerinin sembolize ettiği, yüklenmiş olduğu anlam bakımından; doğurganlık ve yeniden doğuşa işaret eden dişil sembolleri üzerinde bulundurmasının yanında, gömü ile olan ilişkisi de kadın imgesine işaret etmektedir (Oğuzhanoğlu, 2019:196). Bölgede tespit edilen gövdesi korunmuş örnekler incelendiğinde; insan yüzü tasvirli kap gövdeleri üzerinde, iki adet yuvarlak kabartma ile tasvir edilmiş göğüs, alt bölümünde ise yine yuvarlak kabartma ile göbek deliği tasviri yer almaktadır. Kadın temsili olarak değerlendirilen göğüs tasvirleri, geniş karın ve kap gövdesi üzerindeki takı ve giysi motifleri; toplumsal kimliğin temsili olarak cinsiyete işaret etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ise kadın ve çocuk

gömülerinden yola çıkılarak; ‘dişil semboller’ (Sezgin, 2019: 280-281) şeklinde sınıflandırılan boncuk, iğne, ağırşak, figürin vb. nesneler gibi, insan yüzü tasvirli kaplar da ‘dişil semboller’in bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

ALTINCI BÖLÜM

KUZEYDOĞU EGE BÖLGESİ İNSAN YÜZÜ TASVİRLİ KAPLARININ ÇEVRE KÜLTÜRLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

İnsan yüzü tasvirli kapların üzerindeki kültürel etkilerin anlaşılması ve bu kapların kullanımına yönelik farklı bulguların elde edilebilmesi amacıyla; kapların yayılım alanlarından; Anadolu, Balkan ve Ege Havzası'nın içerisinde bulunduğu Kuzey Ege'nin çevre kültürlerine ait yerleşimlerden elde edilen örnekler incelenmiştir.

6.1. Anadolu

Anadolu'da İnsan yüzü tasvirli kapların en erken örnekleri, MÖ .7 binyılın ilk yarısından ortalarına kadar olan dönemde, Orta Anadolu'da Çatal Höyük (Hodder, Özdol, 2015: 257-264), Güney Anadolu'da Hacılar (Uzunoğlu, 1983: 62, No. A. 77; Gimbutas 1989: 127-28; Umurtak, 1996: 488, Lev.7/1; Schwarzberg, 2010: Taf. 1/4-5 -6; Mellaart, 1970: 351, No.102) yerleşimlerinden bilinmektedir.

MÖ 5. Binyıla ait Uğurlu Zeytinlik yerleşiminden ele geçen, insan yüzlü kaba ait parça üzerindeki göz tasviri, bezeme bakımından İsa Mağarası'nda bulunan ve Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilen kap örneği ile benzerlik göstermektedir (Peschlow–Bindokat 2006: Res. 90/d-e) (Tablo..). Bu kaplar üzerindeki badem biçimli göz tasvirlerine, Erken Tunç Çağı'nda, Karataş Semayük (Mellink, 1968:Pl.82.15) ve Baklatepe'de (Erkanal, Özkan 2000: Res.2) rastlanmıştır.

Aşağı Pınar yerleşiminin orta Kalkolitik dönem tabakalarına ait uzun boyunlu antropomorfik kap üzerindeki insan yüzü ise işlenişi bakımından, Uğurlu Zeytinlik 'in II. kültür katına insan yüzlü parça ile aynı özelliklere sahiptir. Aşağı Pınar yerleşiminde, yine bu evreye ait insan yüzlü kapları ve figürinleri üzerinde yer alan insan yüzleri aynı zamanda Gülpınar III dönemi protom, kulp ve kapakları ile benzerlik göstermektedir. Schwarzberg, Aşağı Pınar'a ait insan yüzü tasvirli kapların bir kısmında görülen kulak üzerindeki deliklerin Anadolu'da, Neolitik Dönem pişmiş toprak figürinlerinde görüldüğünü; bu

geleneğin Karanovo VI (Kalkolitik) figürinlerinde görülmeye başladığını belirtmiştir (Schwarzberg, 2006).

Geç Neolitik'te ise insan yüzü kaplar, kuzeybatı Andolu'da Ilıpınar (Roodenberg, Thissen, 2001: Fig.13) ve Aşağı Pınar (Schwarzberg, 2006: Taf. 1/1-4; Özdoğan vd.,1999: 148) yerleşimlerinden ele geçmiştir. Aşağı Pınar yerleşiminin Orta Kalkolitik tabakalarından ele geçen insan yüzlü kap parçalarında ve figürinler üzerinde yer alan yüzler, Uğurlu Zeytinlik ve Gülpınar örnekleri ile üslup açısından birbirine oldukça yakındır.

Erken Tunç Çağı'na ait insan yüzlü kaplara ait buluntular Konya Ovası'nda Mellaart tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sonucunda tespit edilen Kızlar, Karaca, Akçaşehir, Üçhüyük, Kanaç, Koca Hüyük II, Yanagelmez, Kerhane, Sarlak ve Kurtbaba yerleşimlerinden ele geçmiştir (Mellaart, 1963:208, 209, 216, 218; Fig.10/15-16-17; Arda, 2002:52,53; Res.51-52-53). Yalnızca burunla birleştirilmiş kaş ve göz tasvirinin bulunduğu parçalar, Troia II-IV ve Kumtepe'den ele geçen parça üzerindeki yüz işlenişi ile benzerdir Troia II'de görülen kap taşıyan insan formundaki kaplara ise Afyon-Bavurdu yerleşiminde rastlanmıştır.

Batı Anadolu'da Troia IV-V ile çağdaş yerleşimlerden, Erken Tunç Çağı'nda Seyitömer Höyük'te insan yüzü tasvirli kapaklı bir pithos açığa çıkarılmıştır. (Bilgi, 2005:16/2). Pithos üzerindeki tasviri, bezeme stili yönünden Konya Ovası'nda tespit edilen insan yüzleri ile karşılaştıran Efe, bu bezemenin Porsuk Vadisi üzerinden Batı Anadolu'nun kuzey kıyılarına ulaştığı görüşündedir (Efe, İlaslı, 1997:601).

Erken Tunç Çağı'nda insan yüzü tasvirlerinin kaplar üzerinde görüldüğü yerleşimlerden bir başkası da Güneybatı Anadolu'da Laodikeia Kandilkırı'dır (Oğuzhanoğlu, 2019:191-202). İnsan yüzli ve insan biçimli kapları ele geçtiği mezarlık alanında bulunan pithos üzerindeki kaş ve göz betimlemeleri ile Troia I'in kazıma bezemeli kaseleri üzerinde yer alan yüzleri çağrıştırmaktadır Oğuzhanoğlu, 2019:Fig.10).

Orta Tunç Çağı'nda Bakla Tepe, Liman Tepe, Panaztepe, Bağlararası'nda pithoslar üzerinde rastlanmaktadır (Erkanal-Öktü, 2015: 193, Res.19; Şahoğlu, 2007:Fig.6). Yine bu döneme ait Bayraklı'dan ele geçen kap parçaları üzerindeki tasvirler Troia ve Beşiktepe (Kolonai) buluntuları ile benzer görünüme sahiptir (Eroğlu ve Erdem, 2022:31-49).

Bu dönemde Orta Anadolu'da ise Kültepe (Emre, 1963:12) ve Eskiyapar'dan (Özgüç, 1999: Pl.4) ele geçen kaplar üzerinde Batı Anadolu'da görülen insan yüzü tipleri

görülmektedir. Bu tipteki yüz tasvirleri, Doğu Anadolu'da Pulur Sakyol yerleşiminde de rastlanmaktadır (Yakar, 1985: XXI/2). Pulur Sakyol yerleşiminin Erken Demir Çağı tabakalarından ele geçen insan yüzlü kap parçası üzerindeki yüz bezemesi, Batı Anadolu'da Erken Tunç ve Orta Tunç Çağı örneklerine benzemektedir (Akarsu, 2023:86; Res.7a-c). Geç Tunç Çağı'na ait insan yüzü tasvirli kaplara ait parçalar ise İç Batı Anadolu'da Beycesultan'da açığa çıkarılmıştır (Mellaart ve Murray, 1995: Fig. P. 15/9).

Anadolu'da Troia, Aşağı Pınar ve Boğazköy'de açığa çıkarılan insan yüzü tasvirli kaplar yerleşim içerisinde ve mekanlarla ilişkili alanlardan ele geçmiştir. Pulur Sakyol'da Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilen kutsal alan içerisinde ele geçen insan yüzlü kaplar; Liman Tepe'de yapı içerisinde bulunan ocak alanının yanından ve kuyu içerisinden; Eskiyapar örneği ise yine kuyu içerisinden bulunmuştur.

6.2. Balkanlar

MÖ 7.binyıldan itibaren, Balkanlarda insan yüzü tasvirli kaplara rastlanmaktadır. Kuzey Ege ile benzer örneklerin ele geçtiği yerleşimler: Güneybatı Bulgaristan (Struma Havzası ve Sofya Ovası), Kuzey Bulgaristan, Trakya (Yukarı Meriç, Stara Zagora Ovası, Yunanistan Trakyası) ve Doğu Makedonya bölgelerinde yer almaktadır.

Struma Havzası Neolitik yerleşimlerinden Vaksev (Ćochadžiev, 2001:Fig.7.91) ve Elenisca (Nikolov vd., 1987:Fig.38) insan yüzlü kapları ile figürinler üzerinde yer alan yüz tasvirleri ile Gülpınar III kap protomları, kulp ve kapaklar üzerindeki yüz tasvirleri arasında bağlantı kurmak mümkündür. Aynı şekilde Uğurlu Zeytinlik II'den ele geçen parça üzerindeki yüzün işlenişi de Bulgaristan'ın güneybatısındaki yerleşimlerle olan bağlantılara işaret etmektedir. MÖ 5700-5550 (cal.) tarihleri arasına tarihlendirilen Starćevo (Manson, 1995: 69) yerleşiminden ele geçen figürin başı ile Gülpınar yerleşimine ait insan yüzlü kulp parçasının bezeme yönünden birbiri ile oldukça yakındır. Kase kenarından yükselen kulp üzerindeki insan yüzüne başka bir örnek de Anza yerleşiminden ele geçen kulptur (Gimbutas, 1976: Fig. 150)

Troia III evresi insan yüzlü kaplarında görülen gözlerin kapalı tasvir edildiği örneklere Doğu Makedonya'da yer alan Porodin (Simoska ve Sanev, 1976: Fig.89), Nea Nikomedia (Perles, 2001) ve Ravenia Korinos yerleşimlerinde rastlanmaktadır. Porodin'de,

üç ayaklı altar üzerindeki yüz tasviri Troia V ve Maydos V. tabaka tasvirlerine bir yüze sahiptir. Daha kuzeyde, Orestias Gölü kıyısında yer alan Dispilio (Voulgari, 2017:23) Balkanlardaki en yoğun insan yüzü tasvirli kap grubunu oluşturan yerleşimlerdendir. Kuzey Ege ile benzerlik gösteren kabartma bezemeli örnekler arasında hem yüz tasvirleri hem de kap gövdesi üzerindeki takı tasvirlerinin Troia II-IV dönemi kapları ile oldukça benzer oldukları; aynı zamanda Troia, Maydos ve Poliochni kaplarında olduğu gibi Dispilo'da da ağzın temsil edilmediği görülmektedir. Dispilio yerleşiminden alınan radyokarbon örnekleri sonucunda; insan yüzü tasvirli kapların ele geçtiği, Geç Neolitik evreler MÖ 3530-2460 arasına tarihlendirilmiştir (Voulgari, 2017:26).

Bölgeler arası bağlantılara işaret eden bir diğer buluntu grubunu; Bulgaristan'ın güneybatısında yer alan Çavdar (Todorova ve Vaisov 1993: pl. 29) ile Stara Zagora Ovası yerleşimi, Kazanlák'ta (Nikolov, 2003:71/9) boyunları üzerinde insan yüzü bulunan kaplardan oluşmaktadır. Bu bölgede yer alan başka bir yerleşim olan Azmak'ta (Gimbutas, 1982) bulunan çömlek üzerindeki burunla birleşik iki adet yay biçimli kaş ve daire şeklindeki gözler Troia II-IV döneminde kapak boyunlar üzerindeki yüzler ile karşılaştırılabilir.

İnsan yüzü tasvirli kapların işlevinin anlaşılabilmesi amacıyla, bölgelerarası karşılaştırma yapılabilecek Balkan yerleşimlerinden sistemli kazılar sonucunda durumları hakkında bilgilerin bulunduğu Anzabegovo'da incelenen %50'si bebek, yaklaşık %15'i ise çocuk gömüsünden oluşan toplam 34 mezarın açıldığı alandan ele geçen insan yüzü tasvirli kaplar (Naumov vd., 2007: 264) Troia ile benzer biçimde yerleşim içinden ele geçmiştir. Benzer nitelikte gömülerin açığa çıkarıldığı diğer merkezler ise Nea Nikomedia, Lepenski Vir ve Obre yerleşimleridir (Perles, 2001: 264-265).

6.3. Yunanistan ve Ege Adaları

Kuzey Ege yerleşimlerinin Teselya ile bağlantılarına işaret edebilecek insan yüzü tasvirli kap parçaları Achileion'dan ele geçmiştir. Gülpınar ve Uğurlu Zeytinlik'in Orta Kalkolitik tabaka buluntuları ile benzerlik görülen parça üzerinde, yatay kazıma çizgi ile gözler; alçak kabartma ile yapılmış kaşlarla birleştirilmiş burun betimlenmiştir. Gülpınar kap protomları ile benzer bir buluntu da Girit Adası Neolitik yerleşimi, Makrygialos'ta

bulunmaktadır (Nanoglou, Pappa, 2009: Eχ). Makrygialos'tan ele geçen kasenin ağız kenarlarından, insan başı protomları yükselmektedir.

Erken Tunç Çağı'nın erken evrelerinde; Troia, Beşik Yassıtepe ve Yenibademli'de görülen kaselerin ağız kenarında yer alan insan yüzü tasvirlerinin benzerleri Thermi (Lamb, 1951:76; Fig.2b) görülmektedir. Keos Adası'nda bulunan Hagia Irini'de ele geçen bir pithosa ait kap parçası ise Troia II-IV evresine ait kaplar üzerindeki insan yüzü bezemeleri ile ilişkilendirilmiştir (Caskey, 1972Pl.81c; Schachermeyr,1976: 233-234). Bu evrede görülen benzer bir yüz tasviri ise Kollona yerleşiminden bir küpün ağız kenarına ait parça üzerinde görülmektedir. Yüzün üzerinde yer alan parmak baskı bezemeleri ile Erken Hellas C evresine tarihlendirilen parça üzerindeki insan yüzü, Troia II-III kapları ile karşılaştırılmıştır (Berger ve Gauss, 2016: 215, 216: Fig.4/11a-b).

YEDİNCİ BÖLÜM
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Neolitik ile başlayan, Kalkolitik ve Tunç Çağları boyunca devam eden süreçte; Biga Yarımadası ve Kuzeydoğu Ege adalarını kapsayan bölgede insan yüzü tasvirli kaplar açısından en yoğun buluntu grubunu Troia'nın Erken Tunç Çağı tabakaların ait kaplar oluşturmaktadır. Bu çalışmada, toplam 11 yerleşimden 155 insan yüzü tasvirli kap ve kap parçası ele alınmıştır. Ele alınan eserlerin bölgesel ve dönemsel özellikleri ile tipolojik özelliklerinin yanında işlevsel özellikleri değerlendirilmiştir. Yüzey buluntuları dışında, kazısı yapılan yerleşimlerden; yakın dönemde gerçekleştirilen kazılar sonucunda ele geçen buluntular ve güncel tabakalanma üzerine yapılan çalışmalar aracılığı ile dönemsel nitelikler belirlenebilmiştir.

Tez kapsamında değerlendirilen, bölgedeki yerleşimlerden ele geçen kapların, yaklaşık %95'i Troia yerleşiminde açığa çıkarılmış ve %90'ı ise Erken Tunç Çağı tabakalarından ele geçmiştir.

Kuzeydoğu Ege bölgesinin az bilinen Neolitik ve Kalkolitik dönemlerine dair buluntular Uğurlu Zeytinlik Höyük ve Gülpınar yerleşiminden ele geçmiştir. Uğurlu Zeytinlik Höyük'te bulunan Neolitik Dönem'e ait kap parçası; üzerindeki küçük bir bölümü korunmuş kabartma göz tasviri, bezemesi yönünden, Batı ve Güneybatı Anadolu ile ilişkilendirilebilir. MÖ 5. binyılda ise Uğurlu Zeytinlik ve Gülpınar'a ait insan yüzü tasvirli kaplarda, Trakya'da Aşağı Pınar ile diğer Balkan yerleşimlerinden ele geçen kaplar ve figürinler üzerindeki yüz stillerinin hakim olduğu görülmüştür. Balkanlarda, Karanova kültürü etkisindeki yerleşimlerde görülen uzun süreli terk sonrasında, Aşağı Pınar 4 evresinin siyah, mat açkılı, kahverengi/kızılımsı kahverengi seramikleri içerisinde, figürin ve antropomorfik kaplar üzerindeki yüz temsilleri, tek elden üretilmiş kadar benzerlik göstermektedir. Balkan yerleşimlerinde, Neolitik ve Kalkolitik dönem seramikleri üzerindeki yüz tasvirlerinde devamlılık görülürken; Uğurlu Zeytinlik'te, yine bu dönemlere ait buluntular üzerindeki üslup farkı, inanç sisteminde olmasa da kültürel anlamda bir değişikliği gösteren kanıtlardan biri olarak görünmektedir. Ancak inanç sisteminin Kuzeydoğu Ege bölgesinde Neolitik ve Kalkolitik dönemler boyunca ne şekilde geliştiğinin anlaşılabilmesi adına bölgede, bu döneme ait daha fazla bulguya ihtiyaç duyulmaktadır.

Troia I-II-III evrelerine tarihlendirilen insan yüzü tasvirli kaplar incelendiğinde; Balkanlarla olan etkileşimin devam ettiği, Midilli'den Keos Adası'na kadar Ege Adaları ve Yunanistan ile bağlantıların arttığı anlaşılmaktadır. Balkanlarla olan ilişkilerin de devam ettiği bu evrede; buluntular arasındaki benzerlikler açısından, insan yüzlü kaplara ait buluntuların yoğunluğu da göz önüne alınarak, Kuzey Makedonya'ya kadar olan yerleşimlerle bir bütünlük sergilemektedir. Kabartma şeklindeki kaş kemerleri ile birleştirilmiş burun tasviri ile insan yüzünü kolayca meydana getiren bu ikonografi; Kuzey Yunanistan'da Sesklo ve Makrygilaos II'de, Arnavutluk'ta Dunavec I-II'de; Eski Yugoslavya, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya'daki prehistorik yerleşimlerine ait kaplarla ortaktır (Naumov, 2008:94-95; Pleidou, 2006:120).

Yüzey araştırmaları gerçekleştirilen Beşik Tepe (Kolonai)'de tespit edilen insan yüzlü kap parçası üzerindeki yüz tasviri, yerleşimde varlığı bilinen Erken Tunç Çağı'nın, Troia III-IV safhaları hakkında bilgi sunması açısından önemlidir. Üyücekler Mevkii'nde tespit edilen kap parçaları, üzerindeki yüz bezemelerinden; Biga Yarımadası'nın iç kısımlarına kadar (Çan Ovası) Erken Tunç Çağı'nda insan yüzlü kapların yayılım gösterdiğine işaret etmektedir. Balontepe'de yapılan yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen antropomorfik kap parçaları ise MÖ 3.binyılda Balontepe'de de insan yüzü tasvirli kapların kullanılmış olduğuna yönelik fikir vermektedir.

Troia IV-V dönemlerini kapsayan zaman diliminde, Ege Adaları ve Yunanistan kültür bölgelerine ait benzerlik gösteren tasvirlere sahip bir bulguya henüz rastlanmamıştır. Bu dönemde Anadolu'da; doğuda Tülintepe ve Pulur Sakyol'a; kuzeyde İkiztepe'ye kadar insan yüzlü kapların kullanımının yaygınlaştığı ve Geç Tunç Çağı sonuna kadar yüz tipinde, yay biçimli kaşlara bitişik hafif kabartma ile yapılmış burun ve daire/yuvarlak gözlerden oluşan ortak bir ifadenin oluştuğu ve standartlaştığı görülmektedir (Akarsu, 2023: Res.7a-c; Alkım vd. 2003: Lev.XII/8). Bu dönemde Anadolu'da görülen insan yüzü tasvirleri, çoğunlukla büyük boyutlu kaplar üzerinde yer almaktadır.

Antropomorfik kapların yayılım alanlarına bakıldığında; beden algısının yansıtıldığı çanak çömlek formlarının vücudun belirli bir bölümüne vurgu yapıldığı; bu formların baş, karın, kol veya yalnızca bacak şeklinde üretildikleri anlaşılmaktadır. Kuzeydoğu Ege bölgesinde bütün halde ele geçen kapların tamamının, gövdenin üst bölümünü temsil ettiği görülmektedir.

Önemli bir kimlik göstergesi olan insan yüzünün temsil edildiği kaplar; içerisinde saklanan maddeye sahip olan, koruyan, kontrol eden bir bireyle ilişkilendirilmiş olmalıdır. Dolayısıyla; yeme, içme ve pişirme gibi işlevler için elverişsiz forma sahip bu kaplar aynı zamanda insan vücudunun da minyatür bir temsilidir. Bu yönüyle figürinlere de benzeyen kaplar üzerinde, yine figürinlerde olduğu gibi gövdeleri üzerinde bazen giysi, takı bazen de göğsü temsil eden bezemeler yer almaktadır. Figürinler ile farklı sembolikler barındırabilmelerine rağmen; toplumsal cinsiyet ve kimliğin belirgin unsurlarından birinin de insan yüzü tasvirli kaplar olduğu anlaşılmaktadır. Kadın mezarlarında görülen boncuk, ağırşak ve iğne gibi dişil özellikler gösteren buluntular ile ele geçen insan yüzlü kapların da kadın temsilleri oldukları değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, Kuzeydoğu Ege bölgesindeki insan yüzlü kaplar, kabın gövdesi ile bir bütün olarak ele alındığında, anatomik açıdan da giysi bezemeleri açısından da dişil özellikler göstermektedir.

İnsan yüzü tasvirli kaplar, biçimsel özellikleri ile MÖ 5.binyıldan itibaren varlığı bilinen bölgeler arası ilişkileri destekler niteliktedir. Ancak, biçimsel özelliklerinin ötesinde, söz konusu kapların taşıdıkları toplumsal anlamın ve inanç sistemi içerisindeki fonksiyonunun anlaşılmasında; arkeolojik bağlamı ile kaplar üzerindeki tasvirlerin sembolik anlamlarının taşıdığı önem ortaya çıkmaktadır. Anadolu, Ege ve Balkan coğrafyasında; mekanlarla ilişkili alanlarda, ocak yerlerine yakın konumda, çukur, kuyu veya mezarlardan ele geçmektedir. Aynı zamanda işlenmiş kemik/boncuk, ağırşak, idol ve metal eşyalar gibi buluntularla bir arada bulunmuşlardır. Dolayısıyla insan yüzü tasvirli kapların kültürel etkileri yalnızca estetik anlayışı üzerinde değil; bölgeler arasındaki ortak inanç sisteminin de varlığını ortaya koymaktadır. Ancak; bölgesel ve bölgeler arası yapılan karşılaştırmalar sonucunda, insan yüzü tasvirinin çok çeşitli formlar üzerinde uygulanmış olması, kullanım şeklinin de ortak olup olmadığı konusunda kesin bir kanaate varılmasını zorlaştırmaktadır. Kuzeydoğu Ege bölgesinin çevre kültür bölgeleri arasında ele alınan ve karşılaştırma yapılan bölgeler içerisindeki en yoğun buluntu grubunun ele geçtiği Balkan yerleşimleri, insan yüzlü kapların sembolik ve işlevsel anlamlarının anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir.

Kuzeydoğu Ege bölgesinden ele geçen insan yüzü tasvirli kaplar arasında miktar olarak en yüksek orana sahip Troia'da, bebek ve çocuk ölümlerinin de aynı oranda çoğunluğu oluşturduğu, bebek ve çocukların yerleşim içerisine gömüldükleri bilinmektedir (Blegen, 1963: 48, 85). Bu nedenle, özellikle konut alanları içerisindeki gömülerin, 'yenileyici' ve 'hayat veren' anne karnının vurgulanması yoluyla temsil edilen geniş karınlı

kaplarla bir arada konumlanması; aynı zamanda hem koruyan hem de dönüştüren/geliştiren ve yenilenme yeteneğine sahip olduğu düşünülen bir alana (rahim/uterus) yerleştirilmesiyle, bebek veya çocukların yeniden doğmasının sağlanacağı inancı ile ilişkili olmalıdır. Aynı zamanda topluluğun devamlılığını da sembolize eden bu uygulama, ölen kişi ile yaşayan arasındaki bağın ritüel olarak sürdürülmesini de sağlamış olabilir.

Kuzeydoğu Ege bölgesinin çevre kültür bölgesindeki yerleşimlerden, Anzabegovo ve Nea Nikomedia'da görülen benzer uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda (Naumov, 2014: 190); bu ritüelin yalnızca bebek/çocuk ölüm oranlarının yüksek olduğu yerleşim yerlerinde yaygın bir ritüel haline gelmiş olma olasılığı da bulunmaktadır. Dolayısıyla; kendisine yüklenen yenileme, dönüştürme ve koruma anlamları, insan yüzü tasvirli kapların sembolik önemini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

Abay, E. (2011). "Tarihöncesi Çağlarda Denizli Bölgesi ve Beycesultan Kazıları". F. Özdem (ed.) içinde, *Denizli Tanrıların Kutsadığı Vadi* (s. 9-19). YKY Yayınları: İstanbul.

Akarsu, R. (2023). "Erzurum-Pulur Höyük' ten Erken Demir Çağı'na ait İnsan Yüzü Tasvirli (Antropomorfik) Kap Parçası", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*. (173), 81-88.

Arslan, N. (2004). "Çan ve Lapseki İlçeleri Yüzey Araştırması Ön Raporu". *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (s. 119-126). Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi: Ankara.

Aslan, R. (2012). "Troas Bölgesi'nde Göçler, Diller ve Kültürler". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 10(13), 17-30.

Aslan, R. ve Polat. F. (2013). "Troia Kültürünün Kökeni- Troia'nın Yakın Çevresindeki M.Ö. 5. ve 4. Bine Ait Yeni Buluntu Yerleri". E. Öner, (Ed.). içinde *Profesör Doktor İlhan Kayan'a Armağan*. (489-508). Ege Üniversitesi Basımevi: İzmir.

Arda, G. (2002). Limantepe, Baklatepe ve Kocabaştepe İnsan Yüzlü Kapları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Çanakkale.

Arda, G. (2017). Eskiçağ Anadolu'sunun Antropomorfik Kapları. Yayınlanmış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Erzurum.

Atalay, İ. (1982). *Türkiye Jeomorfolojisine Giriş*. Ege Üniversitesi Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları: İzmir.

Bamyacı, A. O. ve Bataray, N. (2021). "Çanakkale Prehistorik Dönem Arkeolojik Yüzey Araştırması (Capas) Ezine ve Çevresi Sürtmetaş Alet ve Objeleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(32), 349-360.

Başaran Mutlu, M., Mutlu, S., Özden İ., Doğan, Z., Görüm, T., Özcan, O., Hacar, A., Bamyacı, O., Bataray N. ve Sarış, F. (2023). "2021 Yılı Çanakkale Boğazı Tunç Çağı

Limanları Araştırma Projesi". *38. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (s. 495-510). Kültür ve Turizm Bakanlığı: Denizli.

Bataray, N. Gül Uygun F., Bamyacı, A.O. ve Ay, M (2023). "Çanakkale Prehistorik Dönem Arkeolojik Yüzey Araştırması (CAPAS)". *38. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (s. 103-120). Kültür ve Turizm Bakanlığı: Denizli.

Becker, V. (2017). Face Vessels and Anthropomorphic Representations on Vessels from Neolithic Italy. H. Schwarzberg ve V. Becker in, *Bodies of Clay On Prehistoric Humanised Pottery* (s. 63-82). Oxbow books: Philadelphia.

Blegen, C. W., Caskey, J. L., Rawson, M. and Sperling, J. (1950). *Troy I: General İntroduction, The First And Second Settlements.* Princeton: Princeton University Press.

Blegen, C. W., Caskey, J. L., Rawson, M. and Sperling, J. (1951). *Troy II, The Third, Fourth and Fifth Settlements.* Princeton University Press: Princeton.

Blegen, C. (1963). Troy and the Trojans Thames Nd Hudson: London.

Blum, S. (2014). The Middle Chalcolithic Cultural Sequence of the Troad (Northwest Anatolia): Chronological and Interregional Assessment. B. Horejs ve M. Mehofer içinde, *Western Anatolia before Troy: proto-urbanisation in the 4th millennium BC?* (s. 125). Austrian Academy of Sciences Press: Vienna.

Blum, S., W., Thater, M. and Thumm-Doğrayan, D.. (2014) "Die Besiedlung der Troas vom Neolithikum bis zum Beginn der mittleren Bronzezeit: Chronologische Sequenz und Siedlungsstruktur", *Studia Troica*, 5, 770-863.

Braidwood, R. (1960, September 3). The Agricultural Revolution. *Scientific American*, s. 130-152.

Calvert, F. (1860). Constribution to the Ancient Geography of the Troad on the Site and Remains of Colonae. *Archeological Journal*, 19, s. 287-296.

Childe, G. (1964). *The Dawn of European Civilization*, Vintage Books. New York.

Cultraro, M. (2009). "Crete and the islands of north Aegean before the palaces: reconsidering the evidence of Poliochni, Lemnos". R. G. Giampaolo Graziadio (ed.) içinde, Studies in Mediternean Archeology for Mario Benzi (s. 103-111). International Series: Bar.

Derici, Y. C. (2018). Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Yerleşimi Neolitik Dönem Bezemeli Çanak Çömleğinin Bağlamsal Olarak Değerlendirilmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Tekirdağ.

Dörpfeld, W. (1902). Troja und Ilion: Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion 1870-1894 (Vol. 1). Beck and Barth: Athen

Duru, R. (2001). Batı Anadolu'da Neolitik. C. Özgünel ve O. Bingöl vd. (Ed.) içinde, *Günışığında Anadolu Cevdet Bayburtluoglu İçin Yazılar* (s.78-88). Homer Kitabevi: İstanbul.

Easton, D. F. (1989). Schliemann's excavations at Troy, 1870-1873 Doctoral dissertation, University of London, London.

Efe, T. (1988). Demircihüyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975–1978. Vol. III, 2. Die Keramik 2. C. Die Frühbronzezeitliche Keramik der jüngeren Phasen (ab Phase H), Verlg Phillip von Zabern: Mainz.

Efe, T. and İlaslı, A. (1997). Potter links between the Troad and inland northwestern Anatolia during the Trojan Second Settlement. G. Doumas and V. La Rosa (Ed.) içinde, *Poliochni e l'antica età del Bronzo nell'Egeo settentrionale*. (pp. 596–609). Scuola archeologica italiana di Atene: Athen.

Efe, T. (2007). The Theories of the 'Great Caravan Route' Between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III Period in İnland Western Anatolia. Anatolian Studies (57), Ankara. 47-64.

Erdoğu, B. (2011). A Preliminary Report from the 2009 and 2010 Field Seasons at Uğurlu on the Island of Gökçeada. *Anatolica* (37), 45-65.

Erdoğu, B. (2012). "Uğurlu-Zeytinlik: Gökçeada'da Tarih Öncesi Dönemlere Ait Yeni Bir Yerleşme". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 2(4), 1-16.

Erdoğu, B. (2013). Uğurlu: A Neolithic settlement on the Aegean island of Gökçeada. M. Özdoğan and N. Başgelen and P. Kuniholm (ed.) in, *Neolithic in Turkey* (s.1-33). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

Erdoğu, B. (2015). Ege'de Erken Prehistorik Dönemlerde Denizcilik ve Denizyolu İletişim Ağı. Baysal, A. (ed.) içinde, *İletişim Ağları ve Sosyal Organizasyon* (s. 31-45). Ege Yayınları: İstanbul.

Erdoğu, B. ve Derci, Y. (2019). Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Yerleşmesi Neolitik Dönem Boya Bezemeli Çanak Çömlekleri. P. Çaylı, ve I. Demirtaş, ve B. Eser (Ed.) içinde, *Arkeolojiyle Geçen Yarım Asır: Sevil Gülçur Armağanı* (s. 647-658). Bilgin Asm Kültür Sanat Yayıncılık: Ankara.

Erdoğu, B. ve Çevik, Ö. (2020). "Kıyı Batı Anadolu'nun Kronolojisi ve Terminolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi". *Arkeoloji Dergisi* (25), 45-66.

Eroğlu, G. S. ve Erdem, A. Ü. (2022). İzmir-Bayraklı Höyüğü'nde Bulunan Antropomorfik Kap Parçaları ve Batı Anadolu Tunç Çağ Arkeolojisindeki Yeri. *Anadolu Araştırmaları,* (27), 31-49.

Erkanal Öktü, A., Erkanal, H. ve Yalçın, Ü. (2015). "Orta Batı Anadolu'da Yeni Tarih Öncesi Araştırmaları". *Baklatepe, Limantepe, Çeşme Bağlararası ve Panaztepe. Kültürlerin Köprüsü Anadolu*. 185-203.

Erkanal, A. and Aykurt, A. (2017). Thoughts on the Anthropomorphic Pottery Vessel Found in Liman Tepe. In Overturning Certainties in Near Eastern Archaeology. Brill. 171-185.

Furness, A. (1956) "Some Early Pottery of Samos, Kalymnos and Chios." *Proceedings of the Prehistoric Society*, 22. 173-212.

Furumark, A. (1972). Mycenaean Pottery II, Chronology. Stockholm.

Gabriel, U. (2001). "Die ersten menschlichen Spuren in der Umgebung Troias. Grabungsergebnisse am Kumtepe und Beşik-Sivritepe". *Troia. Traum und Wirklichkeit Begleitband zur Ausstellung in Stuttgart.* (pp.343-346). Braunschweig, Bonn

Gauss, L. B. W. (2016). "Early Bronze Age Aegina Kolonna: A View from a Southwest Aegean Centre". *Studia Troica* (8), 209.

Gimbutas, M. (1972). “The Neolithic Cultures of the Balkan Peninsula”, H. Birnboum and S. Uryonis (Ed.), *Aspects of the Balkans Continuity and Change Contributions to the International Conference held a UCLA*, October 23-28, 1969.

Gimbutas, M. (1989). *The Language of the Goddess*. Harper and Row: San Francisco.

Gürçal, E. (2021). “Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Yerleşmesinin Kalkolitik Dönem Kültür Katları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 90-110.

Hágó, A. N. and Szakmány, G. A (2017). Unique Clay Figurine Fragment From Carei-Kozárd (Satu-Mare County, Romania). in Volume *of the International Symposium The Image of Divinity in the Neolithic and Eneolithic. Ways of Communication*, Romania. 93-103

Harmankaya, S. (1995). “Kozman Deresi Mevkii (Şarköy, Tekirdağ) Maden Buluntuları”. G. Arsebük, M. Mellink ve W. Schirmer (Ed.) içinde *Halet Çambel için Prehistorya Yazıları / Readings in Prehistory, Studies Presented to Halet Çambel*. (s.*217-254)* Graphis: İstanbul.

Harmankaya, S. (2002). “Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”. S. Harmankaya ve B. Erdoğu (Ed.). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4a–4b İlk Tunç Çağı*. (s.7–41) Task Vakfı Yayınları: İstanbul.

Harmankaya, S. ve Tanindi, O. (1997). Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (Paleolitik ve Epipaleolitik). Ege Yayınları: İstanbul.

Harmankaya, S. ve Tanindi, O. (1998). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri (Paleolitik ve Epipaleolitik)*. Ege Yayınları: İstanbul.

Hodder, I. ve Özdol, S. (2015). 2013 Çatalhöyük Kazıları. *36. Kazı Sonuçları Toplantısı 2*, (s.253-264). Kültür ve Turizm Bakanlığı: Erzurum.

Hüryılmaz H. (2002). Yenibademli Höyük: Kuzeydoğu Ege Denizi’nde Bir Erken Tunç Çağı Yerleşmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (19) l, 27-44.

Hüryılmaz, H. (2010). “Gökçeada-Yenibademli Höyük 2008 Yılı Kazıları”. *31. Kazı Sonuçları Toplantısı (III)*, (s. 231-246). Kültür ve Turizm Bakanlığı: Denizli.

Hüryılmaz, H. (2011) "Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri" Ö. Aliye ve Ş. Dönmez (Ed.) içinde *Önder Bilgi'ye Armağan Yazılar*. (s.237-243). Bilgin Kültür Sanat Yayınları: Ankara.

Hüryılmaz, H. (2015). "Gökçeada-Yenibademli Höyük 2013 Yılı Kazıları". *36. Kazı Sonuçları Toplantısı, (I),* (s.335-350) Kültür ve Turizm Bakanlığı: Erzurum.

Hüryılmaz, H. (2016). Yenibademli and Troy: Reflection of Troy I Culture in the Light of Archaeological Finding and Cultural Identity of Yenibademli. S.W.E. Blum, Pernicka. E. and S. Ünlüsoy (Ed.). *Early Bronze Age Troy. Chronology, Cultural Development, and Interregional Contacts.* An International Conference at the University of Tübinge: Tübingen.

Hüryılmaz, H. (2016). Yenibademli and Troy: Reflection of Troy I Culture in the Light of Arcghaeological Findings and Cultural Identity of Yenibademli. S.W.E. Blum, Pernicka. E. and S. Ünlüsoy (Ed.). içinde *Studia Troica (8),*147.

Kalicz, N. (1963). *Die Péceler (Badener) Kultur und Anatolien*. Bonner Jahrbücher, 569-570.

Konsola D. (1990). Settlement size and the Beginning of Urbanization. P. Darcque and R. Treuil (Ed.) in, L' habitat egeen prehistorique, Actes de la Table Ronde internationale organisee parle Centre Nationale se la Recherche Scientifique, l' Universite de Paris I et l' Ecole francaise d'Athenes. *Bulletin de Correspondance Hellenique, Suppl. XIX*, Athens.

Korfmann, M. (1983). "*Demircihüyük: Die Ergebnisse Der Ausgrabungen 1975-1978"*. Architecture, Stratigraphie und Befunde 1. Mainz.

Korfmann, M. (1985). Beşik-Yassıtepe ve Beşik-Sivritepe 1983 Ön Raporu. *VI. Kazı Sonuçları Toplantısı*. (s.107-120). Kültür ve Turizm Bakanlığı: Ankara.

Korfmann, M. (1989). 1987 Yılı Beşik-Sivritepe, Beşik-Koyu ve Troia Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı X*. (s.323–329). Kültür ve Turizm Bakanlığı: Ankara.

Kromer, B., Korfmann, M. ve Jablonka, P. (2003). Heidelberg Radiocarbon Dates for Troia I to VIII and Kumtepe. G.A. Wagner and E. Pernicka and H.P. Uerpmann (Ed.), In *Troia and the Troad: Scientific Approaches.* Berlin.

La Baume, W. (1963). *Die Pommerellischen Gesichtsurnen*. Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums.

Lamb, W. (1951). "Face-urns and kindred types in Anatolia". *Annual of the British School at Athens,* 46, 75-80.

Leaf, W. (1918). *Strabo and Demetrios of Skepsis*. *BSA* (22), 23-47.

Maniatis, Y. and Adaktylou, F. (2021). Revenia-Korinos: One of the earliest Neolithic settlements in North Greece as evidenced by radiocarbon dating. *Radiocarbon*, 63(3), 1025-1051.

Manning, S. W. (1997). Cultural Change in the Aegean c. 2200 BC. H. N. Dalfes and G. Kukla and H. Weiss) İn Third Millenium BC Climate Change and Old World Collapse Berlin: Springer Verlag, 149-171.

Mellaart, J. (1963). Early Cultures Of The South Anatolian Plateau, II: The Late Chalcolithic And Early Bronze Ages In The Konya Plain. *Anatolian Studies XIII,* 199-236.

Mellaart, J. and Murray, A. (1995). *"Beycesultan Vol III-Part II"*. Late Bronze Age and Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects, 43- 45.

Mellink, M. J. (1989). Anatolian and Foreign Relations of Tarsus in the Early Bronze Age. E. Kutlu vd. (ed). in *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, (s. 319-332). TTK Basımevi: Ankara.

Mellaart, J. (1958). The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean. *American Journal of Archaeology,* 62(1), 9-33.

Mellaart, J. (1970). Excavations at Hacılar. Edinburg University Press: Edinburg.

Musée Du Louvre. Erişim adresi: https://www.louvrelens.fr/work/vase-col-decore-dun-visage-humain/

Nanoglou, S. (2008). "Qualities of Humanness: Material Aspects of Greek Neolithic Anthropomorphic Imagery". *Journal of Material Culture* 13(3), 311-334.

Naumov, G., Malone, C. and Barrowclough, D. (2007). *Housing the Dead: Burials inside houses and vessels in the Neolithic Balkans*. Cult in context: Reconsidering ritual in archaeology, 257-268.

Naumov, G. (2008). “The vessel as a human body: Neolithic anthropomorphic vessels and their reflection in later periods”. *Breaking the mould: challenging the past through pottery*. 93-101.

Naumov, G. (2011). Visual and Conceptual Dynamismof the Neolithic Altars in the Republic of Macedonia. V. Nikolov, K. Bacvarov and H. Popov, (Ed.) In *Interdisziplinäre Forschungen zum Kulturerbe auf der Balkanhalbinsel.* (89–129). Humboldt Union: Sofia.

Naumov, G. (2013). “The corporeality of vessels: Neolithic anthropomorphic pottery in the Republic of Macedonia”. *In Bodies of clay on prehistoric humanised pottery: Proceedings of the session at the 19th EAA annual meeting*, Pilsen. 44-62.

Naumov, G. (2014). Neolithic Priorities: Ritual and Visual Preferences within Burials and Corporeality in the Balkans. *European Journal of Archaeology*, 17(2), 184-207.

Nikolov, B. (1975). “Early Neolithic Site Near Gradesnica (Vraca)”. *Arkheologiya,* 17(1), 25-40.

Nikolova, L. (2006). “Balkan- Anatolian Cultural Horizons from the Fourth Millennium BC and Their Relationsto the Baden Cultural Complex”, The Baden Complex and the Outside World. Proceeding of the 12th Annual Meetingof the EAA in Cracow 19-24th September 2006. (ed. Martin Furholt, Marzena Szmyt and Albert Zastavny), *Studien zur Archaologie Ostmittleuropa. Band 4,* (pp.157-166). Bonn.

Oğuzhanoğlu, U. (2022). “The Early Bronze Age in Caria Revisited”. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, (30), 11-30.

Özdoğan, M. (2002). “Çanak Çömlekli Neolitik Çağ”. *Arkeoatlas Dergisi* (1), 88-105.

Özdoğan, M. (2007). Bazı Genellemeler-Öngörüler. N. Başgelen (Ed..) içinde, Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı Türkiye’de Neolitik Dönem (s. 441-458). Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul.

Özdoğan, M. (1989). 1988 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları. *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı (1),* (s.443-457). Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.

Özdoğan, M. (1991). 1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı. *12. Kazı Sonuçları Toplantısı* (1), (s.345-375). Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara.

Özgüç, T. (1979). "Assur Ticaret Kolonilerine Ait İnsan biçimli Kap". *Belleten XLIII (170),* 261-266.

Özgüç, T. (2005). "Kültepe. Kaniš/Neša". Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Özdemir A. ve Bamyacı A. O. (2018). "Erken ve Orta Kalkolitik Dönem'de Batı Anadolu'da Tekstil Üretimi: Gülpınar Buluntusu Ağırşaklarının İşlevlendirilmesi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (28) 2, 1-14.

Özdoğan, M. (2000). Kırklareli Kazıları: Aşağıpınar ve Kanlıgeçit. O. Belli (Ed.) içinde (s. 69-76) *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi 1932-1999*. İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

Pavlů, I. and Šumberová, R. (2013). "The social role of Neolithic face pots". H. Schwarzberg and V. Becker in, *Bodies of Clay On Prehistoric Humanised Pottery* (s. 110-127). Oxbow Books: Philadelphia.

Pavúk, P. and Schubert, C. (2014). Die Troas in der Mittel- und Spätbronzezeit. *Studia Troica,* 5. 864-924.

Pavúk, P. (2015). Between the Aegeans and the Hittites: Western Anatolia in the 2nd Millennium BC. *Nostoi: Indigenous Culture, Migration, and Integration in the Aegean Islands and Western Anatolia during the Late Bronze and Early Iron Age*, (s.81-114). Koç Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Pažinová, N. B. (2018). "Faces from the past. Some thoughts about anthropomorphic and zoomorphic figurines and images in the Neolithic period". *Studia Historica Nitriensia,* 22(1), 3-26.

Podzuweit, C. (1979). Trojanische Gefässformen der Frühbronzezeit in Anatolien, der Ägäis und angrenzenden Gebieten: Ein Beitarg zur vergleichenden Stratigraphie. Mainz am Rhein.

Pullan, R. (1886). "The Smintheum". Macmillan and Co. London.

Recchia-Quiniou, J. (2013). The vase, the body: Between filial relationship and original complex. *H. Schwarzberg* and *V. Becker in, Bodies of Clay On Prehistoric Humanised Pottery (s. 83-103). Oxbow Books: Philadelphia.*

Renfrew, C. (1972). The Emergence Of Civilization.Random House: London.

Robb, J. (2013). Material Culture, Landscapes of Action, and Emergent Causation. Current Anthropology. 54(6), 657-83.

Sampson, A. (2008). From the Mesolithic to the Neolithic: New data on the Aegean Prehistory. H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Sahoğlu and R. Tuncel (Ed.) *The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age Symposium*, (503-516).

Sarı, D. (2012). İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi. Mimarlar ve Arkeologlar, Sanat Tarihçileri, Restoratörler Ortak Platformu/ Masrop E-Dergi. (7), 112-249.

Sazcı, G. (2005) "Troia I- III, Die Maritime Troia- Kultur und Troia IV-V, Die Anatolische Troia Kultur: Eine Untersuchung der Funde und Befunde im Mittleren Schliemanngraben", *Studia Troica* 15. 35-98.

Sazcı, G. (2016). "Trakya – Anadolu Sınırında Bir Tunç Çağı Yerleşmesi – Maydos Kilisetepe Höyüğü", *Arkeoloji ve Sanat Doğu Trakya Kazıları Özel Sayısı*, 152: 57-70.

Sazcı, G. ve Çalış Sazcı, D. (2020). "Maydos Kilisetepe Höyüğü". G. Sazcı (ed.) içinde *Maydos I*. (13-74). Ege Yayınları: Çanakkale.

Sazcı G., Çalış Sazcı D. ve Başaran Mutlu M. (2021). "Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazıları 2019-2020 Sezonu Çalışmaları", *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları (2)*, 229-244 Kültür ve Turizm Bakanlığı: Ankara.

Schliemann, H. (1874). "Trojanische Alterthümer: Bericht über die Ausgrabungen in Troja". in Commission bei FA Brockhaus: Leipzig.

Schliemann, H. (1881). "Ilios, the City and Country of the Trojans: The Results of Researches and Discoveries on the Site of Troy and throughout the Troad in the Years 1871, 72, 73, 78, 79". Commission bei FA Brockhaus: Leipzig.

Schliemann, H. (1884). "Troja: Results of the Latest Researches and Discoveries on the Site of Homer's Troy and in the Heroic Tumuli and Other Sites, Made in the Year 1882. And a Narrative of a Journey in the Troad in 1881". Harper and Brothers. Commission bei FA Brockhaus: Leipzig.

Schmidt, H. (1902). Heinrich Schliemann's Sammlung Trojaniescher Altertümer. Georg Reimen: Berlin.

Schwarzberg, H. (2013). Water into wine? Carrying vessels in the European Neolithic and Chalcolithic. H. Schwarzberg and V. Becker (ed.) in *Bodies of Clay On Prehistoric Humanised Pottery* (s. 1-26). Oxbow Books: Philadelphia.

Seeher, J. (1987). "Prahistorische Funde aus Gülpınar/Chryse. Neue Belege für einen vortrojanischen Horizont an der Nordwestküste Kleinasiens". *Archaölngischer Anzeiger*. 533-556.

Sezgin, E. (2019). Toplumsal Cinsiyet Rolleri Açısından Erken Tunç Çağında Ege Dünyası. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Ana Bilim Dalı, İzmir.

Shaw, J. W. (1987). The Early Helladic II Corridor House: Development and Form. *AJA 91*, 59-79.

Shelton, K. S. (2010). Late Bronze Age Mainland Greece. Eric H. Cline (Ed.). The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegan (3000-1000 BCE) (139-148). Oxford University Press: London.

Simoska, D. (1976). Praistorija vo centralna Pelagonija. Naroden muzej.

Sperling, J. W. (1976). Kum Tepe in the Troad: trial excavation, 1934. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 45(4), 305-364.

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 16 Aralık). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/780695/anthropomorphes-gef%C3%A4%C3%9F

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 16 Aralık). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/2912396/anthropomorpher-gesichtsdeckel

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 16 Aralık). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/2316352/anthropomorpher-st%C3%BClpdeckel-mit-zipfelgriff-typus-b

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 20 Kasım). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/2316350/anthropomorpher-st%C3%BClpdeckel-mit-zipfelgriff-typus-b

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 20 Kasım). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/2316342/deckel-%7C-anthropomorpher-st%C3%BClpdeckel

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 20 Kasım). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/2316278/gef%C3%A4%C3%9F-%7C-anthropomorphes-gef%C3%A4%C3%9F

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 20 Kasım). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/2316360/anthropomorpher-st%C3%BClpdeckel-mit-zipfelgriff-typus-b

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 20 Kasım). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/2316269/gef%C3%A4%C3%9F-%7C-anthropomorphes-gef%C3%A4%C3%9F

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 20 Kasım). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/2441396/anthropomorpher-st%C3%BClpdeckel-mit-zipfelgriff

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 20 Kasım). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/2441391/gef%C3%A4%C3%9F-%7C-anthropomorphes-gef%C3%A4%C3%9F

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 20 Kasım). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/1626972/gef%C3%A4%C3%9F-%7C-anthropomorphes-gef%C3%A4%C3%9F

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 20 Kasım). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/2452823/anthropomorpher-st%C3%BClpdeckel-mit-zipfelgriff-nachbildung

Staatlichen Museen zu Berlin. (2023, 20 Kasım). Erişim adresi:

https://recherche.smb.museum/detail/2452820/anthropomorphes-gef%C3%A4%C3%9F-nachbildung

Şahoğlu, V. (2005). The Anatolian Trade Network and the İzmir Region During the Early Bronze Age. Oxford *Journal of Archaeology*, 24(4), 339-360.

Şahoğlu, V. (2011). Early Bronze Age Pottery in Coastal Western Anatolia. V. Şahoğlu and P. Sotirakopoulou (Ed.) Across. The Cyclades and Western Anatolia during the 3rd Millenium BC (136-143). Mas Matbaacılık: İstanbul.

Şahoğlu, V. vd. (2011). Çeşme-Bağlararası 2010 Yılı Kazıları. *33. Kazı Sonuçları Toplantısı* (4), 489-508. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını: Ankara.

Takaoğlu, T. (2006). The Late Neolithic in the Eastern Aegean: Excavations at Gülpinar in the Troad", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens,* 75(3), 289-315.

Takaoğlu, T. ve A. Özdemir. (2013). "Smintheion Öncesi: Prehistorik Yerleşim". N. Özgünel (ed.) içinde, *Smintheion Apollon Smintheus'un İzinde* (s. 15-28), Ege Yayınları: İstanbul.

Takaoğlu, T. ve Özdemir, A. (2017). "The Middle Chalcolithic Period in the Troad: a new look from Gülpınar". S. Dietz and F. Mavridis and Z. Tankosic vd. (Ed.) in, *Communities in Transition: The Circum-Aegean Area in the 5th and 4th Millennia BC*. Oxbow Books, London: Oxford.

Takaoğlu, T. and Nanoglou, S. (2021). "Figurines and Figural Objects from Chalcolithic Gülpinar in Northwestern Anatolia". *Anatolica,* 47, 95-119.

The British Museum. (2023, 16 Aralık). Erişim adresi: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1905-0408-22

The British Museum. (2023, 16 Aralık). Erişim adresi: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1956-1212-2

The British Museum. (2023, 16 Aralık). Erişim adresi: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1937-0322-13

Tringham, R. (1971). “Hunters, fishers and farmers of Eastern Europe 6000-3000 BC”. Hutchinson University Library: London

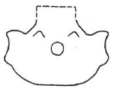
Van Andel, T. H. and Runnels, C. (1988). An Essay on the Emergence of Civilization in the Aegean World. Antiquity (62), 234-247.

Voulgari, E. (2017). “The anthropomorphism of human-like pots: Circular paths in the archaeological thought”. H. Schwarzberg and V. Becker (ed.) in, *Bodies of Clay On Prehistoric Humanised Pottery.* (s. 23-43). Oxbow Books: Philadelphia.

Yılmaz, D. (2019). Neolitik Çağ’dan Demir Çağı Sonuna Kadar Çanakkale İli Merkez İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması, 2016-2018. Ege Yayınları: İstanbul.

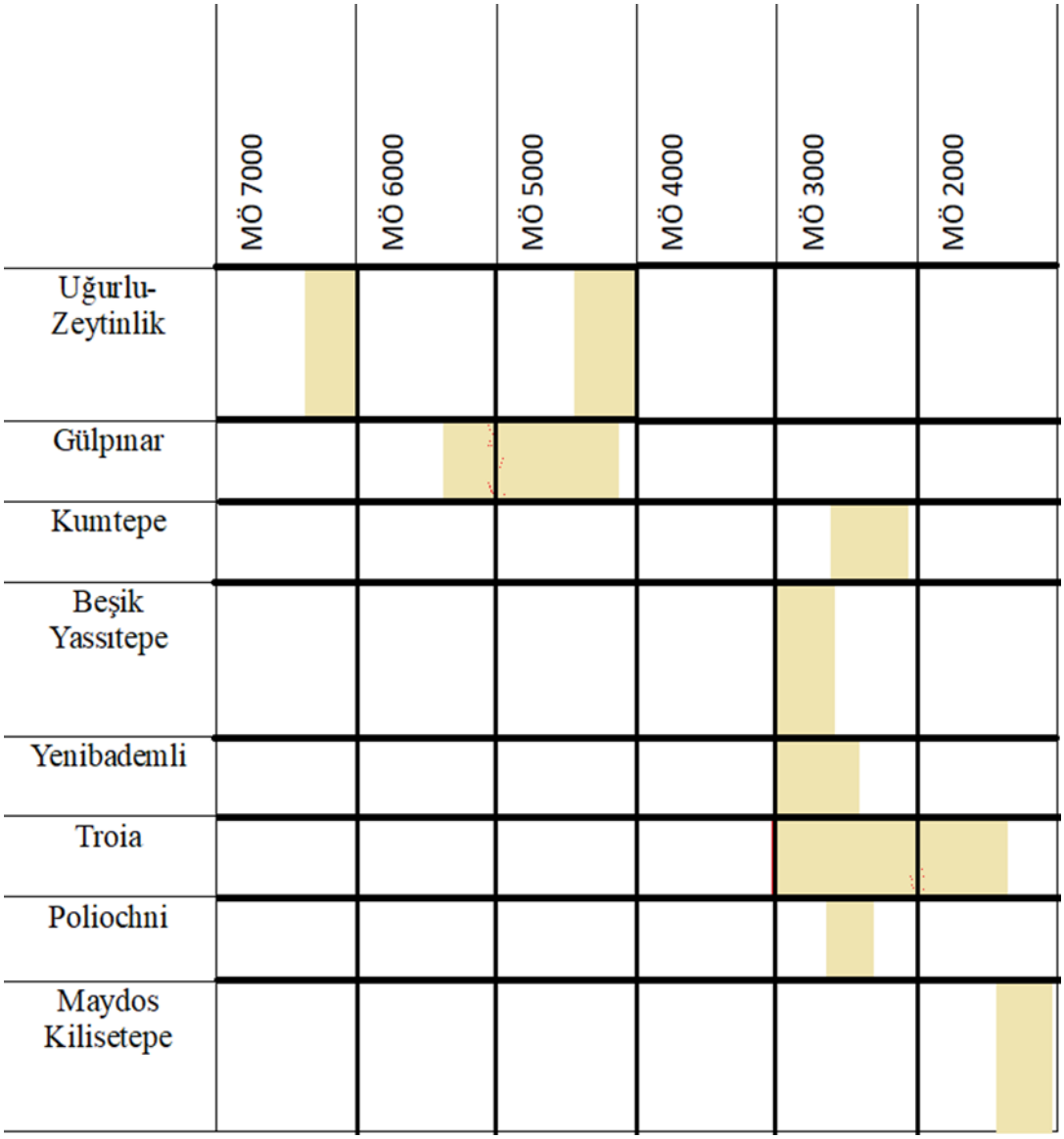
EKLER

EK 1: TABLOLAR

Tip	Troia I			Troia II			Troia III			Troia IV			Troia V		
	Erken	Orta	Geç	Erken	Orta	Geç	Erken	Orta	Geç	Erken	Orta	Geç	Erken	Orta	Geç
 A6	Fine Ware	Fine Ware	Fine Ware												
 C30					Fine Ware/ Gray and Black Polished Ware	Fine Ware/ Gray and Black Polished Ware	Gray and Black Ware	Gray and Black Ware							
 C30										Gray and Black Ware			Red Coated Ware		Plain Ware
 D13				Fine Ware/ Early Aegean Ware	Fine Ware/ Gray and Black Polished Ware	Fine Ware/ Gray and Black Polished Ware	Gray and Black Ware	Gray and Black Ware							
 D13										Gray and Black Ware	Gray and Black Ware				
 D13														Red Coated Plain Ware	
 C7								Coarse Ware		Coarse Ware ?					
 C8													Red Coated ?	Plain Ware	Plain Ware

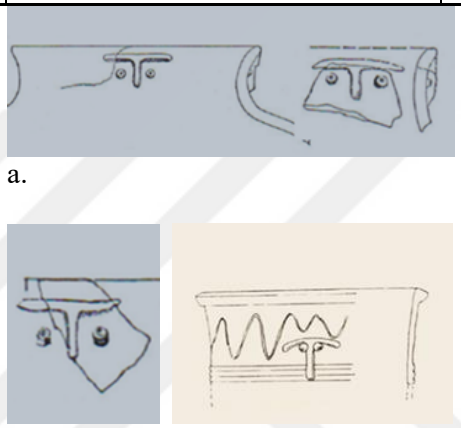
Tablo.1: Troia İnsan Yüzü tasvirli kaplarının tipolojisi

(Çizimler: Blegen vd., 1950:fig.131a/b-132; Blegen vd., 1951:fig.154b, 238)

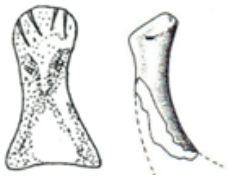
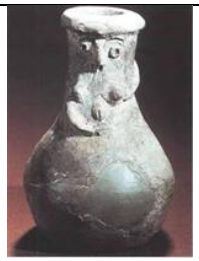
Tablo.2: Kuzeydoğu Ege Bölgesi İnsan Yüzü tasvirli kapların ele geçtiği kazısı yapılmış buluntu yerleri ve dönemleri

	Kuzeydoğu Ege	Anadolu	Karşılaştırma:
Uğurlu Zeytinlik V		 *a.* *b.*	*a) İsa Mağarası (Peschlow-Bindokat, 2006: Res.90d) b)Karataş-Semayük (Mellink, 1968: Pl.82,15)*
Uğurlu Zeytinlik II			*Aşağı Pınar (Yumaklı, 2016: Lev.24)*
Gülpınar II			*Aşağı Pınar (Yumaklı, 2016: Lev.24)*
Gülpınar III			*Aşağı Pınar (Özdoğan, 209: Lev.162/7)*
Kumtepe			*Seyitömer (Bilgi, 2005: 16,2)*

Troia I-II-III		 a. b.	*a) Nudra (Gimbutas, 1989: Fig.148)* *b) Seyitömer (Bilgen vd., 2015: Fig.145)*
Troia IV-V		 a. b. c. d.	*a. Kurtbaba (Mellaart, 1963: Fig. 10/24)* *b. Kanaç (Mellaart, 1963: Fig. 10/20)* *c. Beycesultan (Mellaart, Murray, 1995: Fig. P. 23/7)* *d. Eskiyapar (Özgüç, 1999: Pl. 5)*
Poliochni			*Limantepe (Arda, 2017: Lev.1j)*

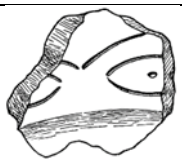
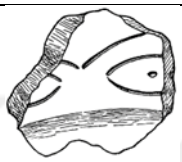
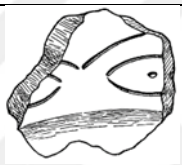
Üyücekler		 a. b.	*a. Bayraklı (Eroğlu ve Erdem, 2022: Fig.8)* *b. Bayraklı (Eroğlu ve Erdem, 2022: Fig.8)*
Beşiktepe (Kolonai)			*Limantepe (Arda, 2017: Lev1/j)*

Tablo 3: Kuzeydoğu Ege Bölgesi insan yüzü tasvirli kaplarının Anadolu'dan ele geçen kap ve figürinler ile karşılaştırılması

	Kuzeydoğu Ege	Balkanlar	Karşılaştırma:
Gülpınar II		 a. b. c.	*a).Vaksev (Gimbutas, 1976: Fig.150)* *b) Makrygialos (Nanoglou, Pappa, 2009: Εχ.4)* *c.Starcevo, (Raczky, 2010: Fig.17)*
Gülpınar III		 a. b.	*a.)Elenisca* *b) Carei-Kozárd (Hágó Szakmány, 2017: Pl.III/1)*
Troia I-II-III	 	 a b.	*a.Kazanlık (Todorova vd., 1993: 204* *b.Dispillio (Voulgari, 2017: Fig.2.5/1)*

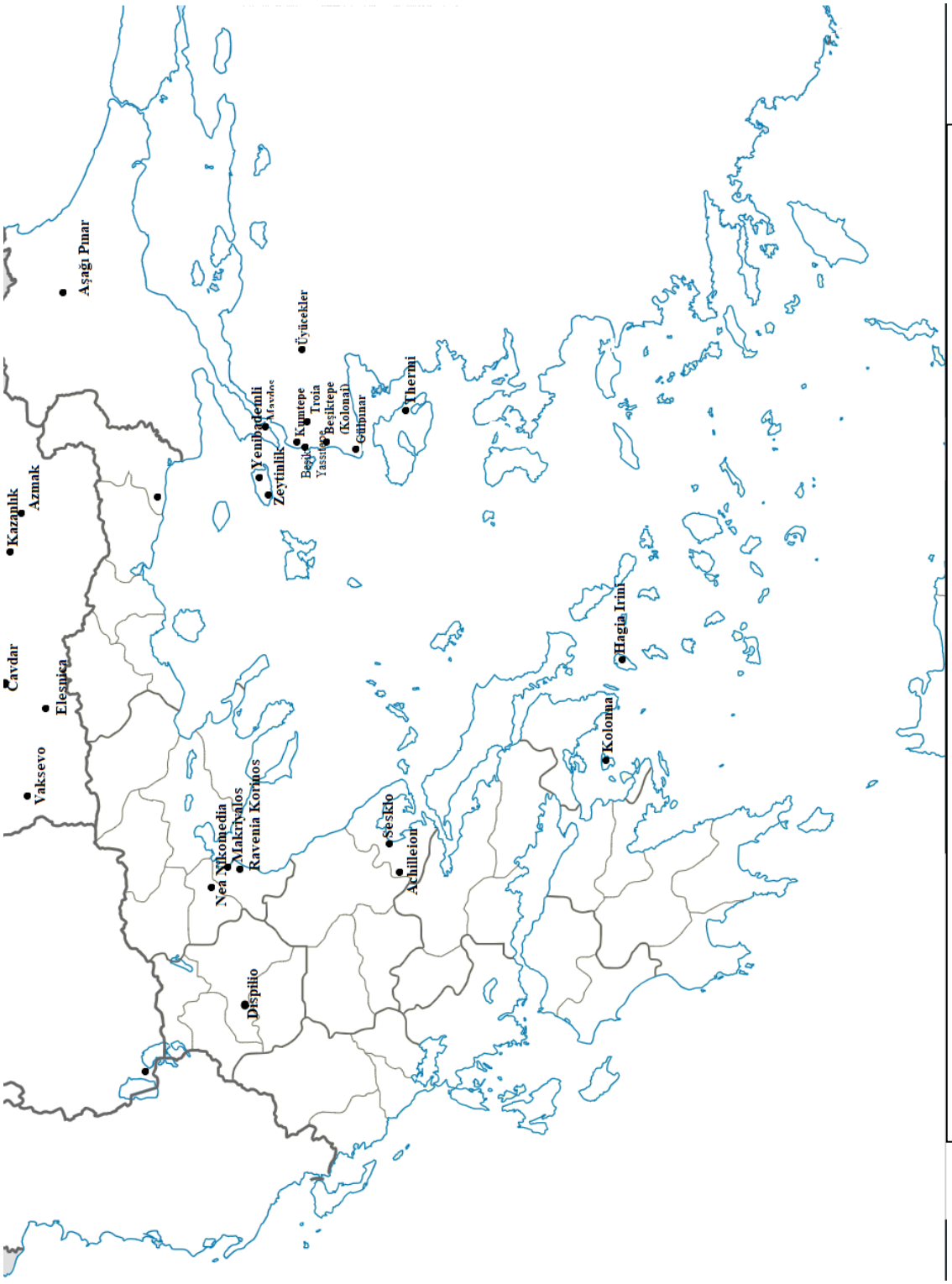
	 	 	c) Dispilio (Voulgari, 2017: Fig.2.2) *d) Ravenia Korinos (Maniatis, and Adaktylou, 2021: Fig.4)* *e) Nea Nikomedia (Theocharis, 1973: Fig.18)*
Troia IV-V			*Dispillio Voulgari, 2017: Fig.2.5/1*
Maydos			*Porodin (Simoska ve Sanev, 1976: fig.89)*

Tablo 4: Kuzeydoğu Ege Bölgesi insan yüzü tasvirli kaplarının Balkanlar'dan ele geçen kap ve figürinler ile karşılaştırılması

	Kuzeydoğu Ege	Ege ve Yunanistan	Karşılaştırma:
Yeni Bademli			*Thermi (Lamb, 1951: Fig.2b)*
Kumtepe			*Hagia Irini (Caskey, 1972: Pl.81/c 51a*
Beşik Yassıtepe			*Thermi (Lamb, 1951: Fig.2b)*
Troia I-II-III	 	 a. b.	*a) Thermi (Lamb, 1951: Fig.2b)* *b) Kolonna (Berger ve Gauss 2016, Fig.4/11b)*
Poliochni			*Hagia Irini (Caskey, 1972: Pl.81/c 51a)*

Tablo 5: Kuzeydoğu Ege Bölgesi insan yüzü tasvirli kaplarının Ege Adaları ve Yunanistan'dan ele geçen kaplar ile karşılaştırılması

EK 2: HARİTALAR

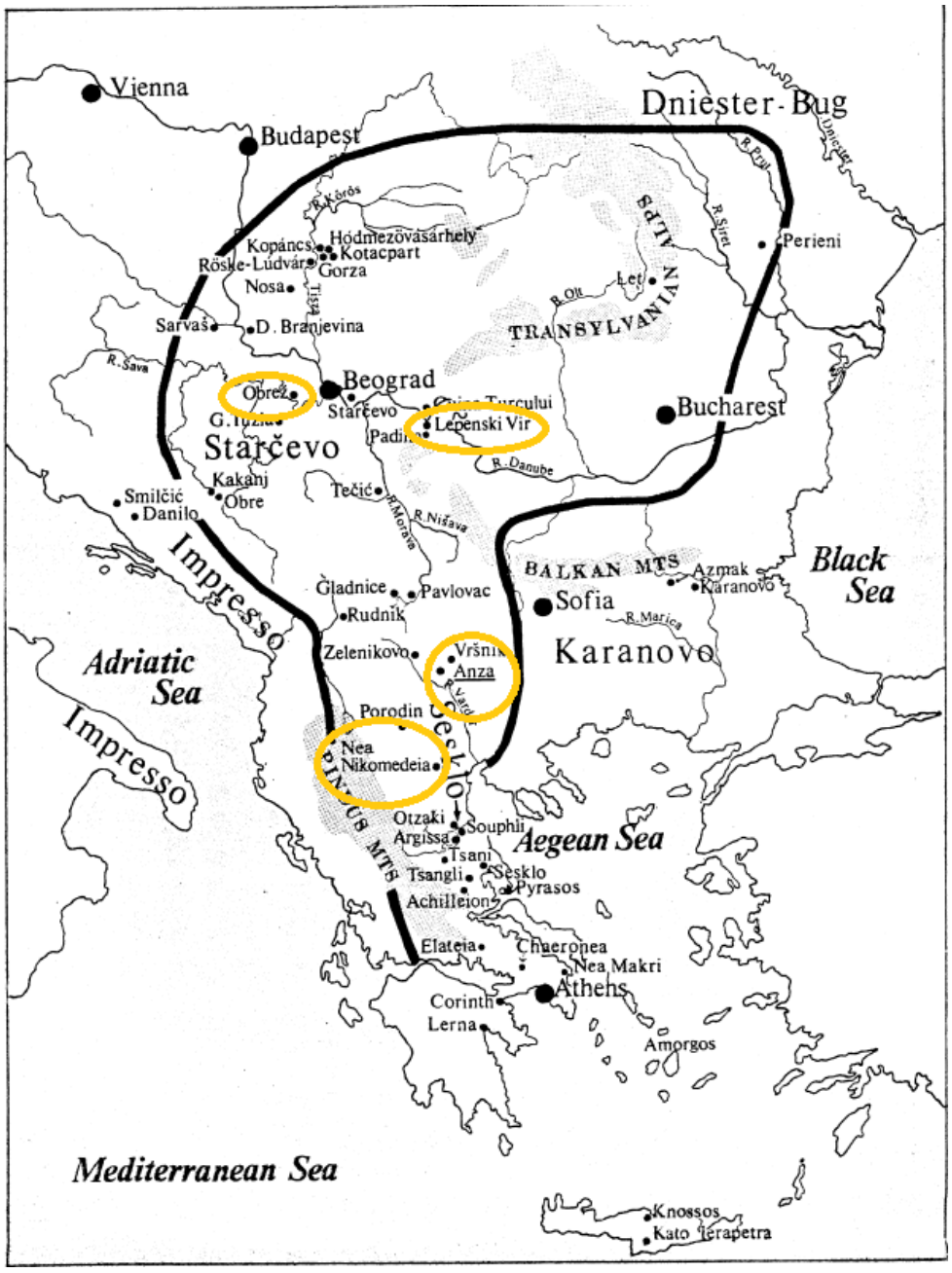
Harita 1: İnsan yüzü tasvirli kapların buluntu yerleri 1

-

Harita 2: İnsan yüzü tasvirli kapların buluntu yerleri 2

(Harita:cografyaharita.com)

Harita 3: Yerleşim içi gömü ve antropomorfik kapların bir arada bulunduğu yerleşimler (Neolitik) (Gimbutas, 1974: 27)

EK 3: LEVHALAR

LEVHA I

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7. .

8.

9.

1.Uğurlu Zeytinlik insan yüzü tasvirli kap parçası (Erdoğu, 2013: Fig.33); 2.Gülpınar insan yüzlü protom (Özdemir vd. 2014: Res.4-1); 3.Gülpınar insan yüzlü protom (Özdemir vd. 2014: Res.4-2); 4.Gülpınar insan yüzlü protom (Özdemir vd. 2014: Res.4-3); 5.Gülpınar insan yüzlü protom (Özdemir vd. 2014: Res.4-4); 6.Gülpınar insan yüzlü protom (Özdemir vd. 2014: Res.4-5) ;7.Gülpınar insan yüzlü protom (Özdemir vd. 2014: Res.4-6); 8.Gülpınar insan yüzlü protom (Özdemir vd. 2014: Res.4-7); 9.Gülpınar insan yüzlü kulp (Özdemir vd. 2014: Res.4-8)

LEVHA II

10

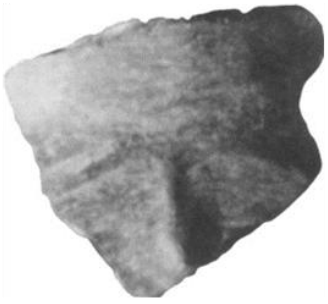
11

12

13

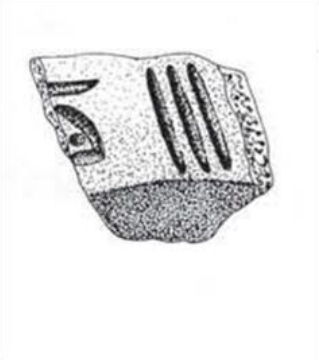
14

10.Gülpınar insan yüzlü kapak (Troya Müzesi Arşivi);11.Gülpınar insan yüzlü kapak (Troya Müzesi Arşivi); 12.Uğurlu Zeytinlik insan yüzü tasvirli kap parçası (Erdoğu 2012:16 Res.5);13.Kumtepe insan yüzü tasvirli kap parçası (Sperling, 1976: Pl.:79/823);14.Kumtepe insan yüzü tasvirli kap parçası (Sperling, 1976: Pl.:79/824)

LEVHA III

15

16

17

18

19

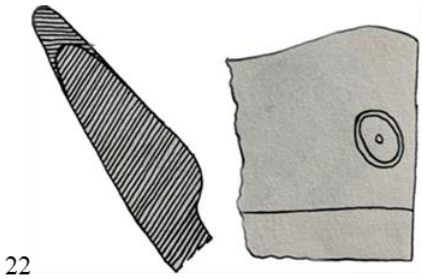
20

21

15.Beşik Yassıtepe insan yüzü tasvirli kap parçası (Blum vd., 2014: Taf:4/24); 16.Beşik Yassıtepe insan yüzü tasvirli kap parçası (Blum vd., 2014: Taf:4/17); 17.Beşik Yassıtepe insan yüzü tasvirli kap parçası (Blum vd., 2014: Taf:4/25); 18.Yenibademli insan yüzü tasvirli kap parçası (Hüryılmaz, 2011:237; Res.4); 19.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Korfmann, 2001: Fig.373); 20.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Korfmann, 2001: Fig.373); 21.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd., 1950: Fig.234/25)

LEVHA IV

22

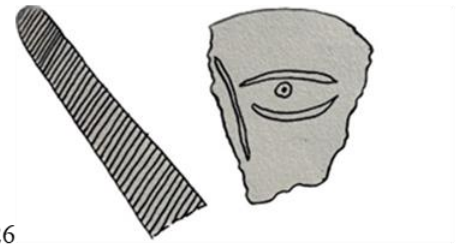
23

24

25

26

27

22.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd.,1950: Fig.257/8); 23.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd.,1950: Fig.238/1); 24.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd.,1950: Fig:238/3); 25.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd.,1950: Fig.238/5); 26.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd.,1950: Fig.257/5); 27.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schliemann;1881: Nr.36);

LEVHA V

28

29

30

31

32

33

34

35

28.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schliemann; 1881: Nr.100); 29.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schliemann; 1884: Nr:1); 30.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schliemann; 1884: Nr.2); 31.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd., 1950: Fig:241/5); 32.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd., 1950: Fig.244/16); 33.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd., 1950: Fig.405/II-339); 34.Troia insan yüzü tasvirli kapak (İstanbul Arkeoloji Müzeleri); 35.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd., 1950: Fig: 405/II-330)

LEVHA VI

36

37

38

39

40

41

42

43

44

36.Troia insan yüzü tasvirli kap (İstanbul Arkeoloji Müzeleri); 37.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Blegen vd., 1950: Fig.79/III-15); 38.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (İstanbul Arkeoloji Müzeleri); 39.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (İstanbul Arkeoloji Müzeleri); 40.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Blegen vd., 1950: Fig.79/33.216); 41.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Troya Müzesi); 42.Troia insan yüzü tasvirli kapak (İstanbul Arkeoloji Müzeleri); 43.Troia insan yüzü tasvirli kap (İstanbul Arkeoloji Müzeleri); 44.Troia insan yüzü tasvirli kap (Blegen vd., 1950: Fig.168/37.1001)

LEVHA VII

45

46

47

48

49

50

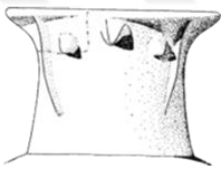
51

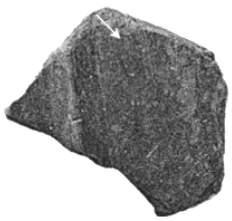
52

53

54

55

56

45.Troia insan yüzü tasvirli kap (Troya Müzesi); 46.Troia insan yüzü tasvirli kap (Troya Müzesi); 47.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Troya Müzesi); 48.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd., 1951: Fig.249/10); 49.Troia insan yüzü tasvirli kap (İstanbul Arkeoloji Müzeleri); 50.Troia insan yüzü tasvirli kap (İstanbul Arkeoloji Müzeleri); 51.Troia insan yüzü tasvirli kapak (İstanbul Arkeoloji Müzeleri); 52.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (İstanbul Arkeoloji Müzeleri); 53.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (İstanbul Arkeoloji Müzeleri); 54.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd., 1951: Fig.258/4); 55.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd., 1951: Fig.247/39); 56.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Blegen vd., 1951: Fig.247/44);

LEVHA VIII

57

58

59

60

61

62

63

64

65

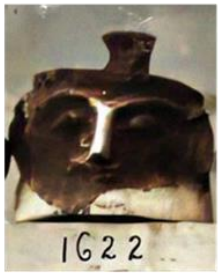
66

57.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1874: No.1607); 58.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schmidt, 1902:306); 59.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schmidt, 1902:309); 60.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schmidt, 1902:308); 61.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schmidt, 1902:318); 62.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schmidt, 1902:317); 63.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1874: No.1641); 64.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1874: No.1623); 65.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1874: No.1624); 66.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1874: No.1625)

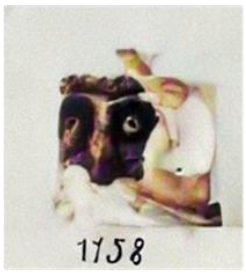
LEVHA IX

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

67.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1874: No.1662); 68.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1874: No.1622); 69.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schliemann, 1874: No.1758); 70.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schmidt, 1902:327); 71.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schmidt, 1902:329); 72.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1881: Nr.986); 73.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1874: No.1786); 74.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schmidt, 1902:313); 75.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schmidt, 1902:312); 76.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schmidt, 1902:1037); 77.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schmidt, 1902:1051); 78.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schmidt, 1902:1048)

LEVHA X

79

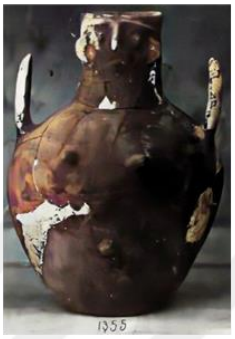
80

81

82

83

84

85

86

87

88

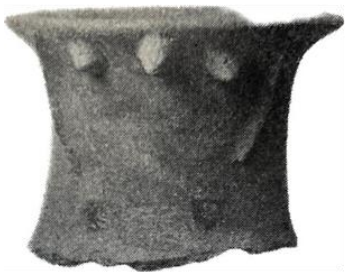
89

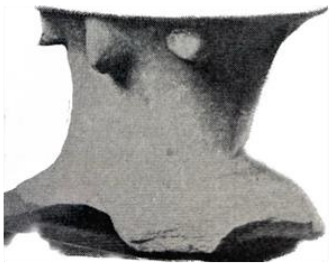
90

79.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schmidt, 1902: 1068); 80.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schmidt, 1902: 1072); 81.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schmidt, 1902: 1084); 82.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1874: No.1015); 83.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1874: No.355); 84.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1874: No.1356); 85.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch. 1859); 86.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch. 1856); 87.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch. 1853); 88.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schmidt, 1902: 1831); 89.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schmidt, 1902: 1835); 90.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schmidt, 1902: 1847(kap); 1851(kapak))

LEVHA XI

91

92

93

94

95

96

97

98

91.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schmidt, 1902: 1840); 92.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schmidt, 1902: 1841); 93.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1884: Nr.100); 94.Troia insan yüzü tasvirli kap (National Archaeological Museum); 95.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1884: Nr.101); 96.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schmidt, 1902: 2233); 97.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1884: Nr.97); 98.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1884: Nr.98)

LEVHA XII

99

100

101

102

103

104

105

106

99.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Schmidt, 1902: 2350); 100.Troia insan yüzü tasvirli kap (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch. 1080); 101.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881:Nr.157); 102.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881:Nr.159); 103.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881:Nr.227); 104.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881:Nr.228); 105.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881:Nr.229); 106.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881:Nr.231)

LEVHA XIII

107 108 109

110 111 112 113

114 115 116

107.Troia insan yüzü tasvirli kap (Louvre Museum); 108.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881: Nr.233); 109.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881: Nr.234); 110.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1881: Nr.236); 111.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1881: Nr.237); 112.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881: Nr.238); 113.Troia insan yüzü tasvirli kap (National Archaeological Museum); 114.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881: Nr.987; İstanbul Arkeoloji Müzeleri); 115.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881: Nr.988); 116.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881: Nr.992);

LEVHA XIV

117

118

119

120

121

122

123

124

117.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881: Nr.989); 118.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881: Nr.990); 119.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881: Nr.991); 120.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881: Nr.1291); 121.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881: Nr.1292); 122.Troia insan yüzü tasvirli kap (Schliemann, 1881: Nr.1293); 123.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1881: Nr.1295); 124.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1881: Nr.1296)

LEVHA XV

125

126

127

128

129

130

131

125.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Schliemann, 1881: Nr.1297); 126.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch.1858); 127.Troia insan yüzü tasvirli kap (National Archaeological Museum); 128.Troia insan yüzü tasvirli kap (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch.1043); 129.Troia insan yüzü tasvirli kap (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch.1846); 130.Troia insan yüzü tasvirli kap (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch.2147); 131.Troia insan yüzü tasvirli kap (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch.1045)

LEVHA XVI

132

133

134

135

136

137

138

139

140

132.Troia insan yüzü tasvirli kap (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch.1076); 133.Troia insan yüzü tasvirli kap (Staatlichen Museen zu Berlin: VIIa1259); 134.Troia insan yüzü tasvirli kap (British Museum); 135.Troia insan yüzü tasvirli kap (National Archaeological Museum); 136.Troia insan yüzü tasvirli kap (British Museum); 137.Troia insan yüzü tasvirli kap (National Archaeological Museum); 138.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch.1038); 139.Troia insan yüzü tasvirli kap (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch.1070); 140.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (Anniversary exhibition of the University of Tübingen: Troia, Schliemann and Tübingen)

LEVHA XVII

141

142

143

144

145

146

147

148

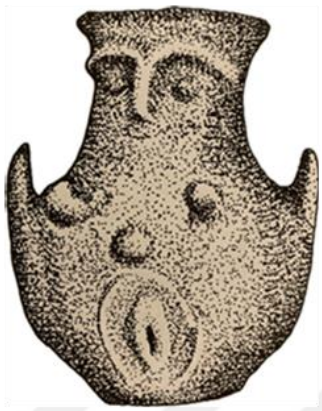
149

141.Troia insan yüzü tasvirli kap (British Museum); 142.Troia insan yüzü tasvirli kap (Gutenberg-Meinz Museum); 143.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Anniversary exhibition of the University of Tübingen: Troia, Schliemann and Tübingen); 144.Troia insan yüzü tasvirli kapak (National Archaeological Museum); 145.Troia insan yüzü tasvirli kapak (National Archaeological Museum); 146.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch.359); 147.Troia insan yüzü tasvirli kapak (National Archaeological Museum); 148.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch.1083); 149.Troia insan yüzü tasvirli kapak (Staatlichen Museen zu Berlin: Sch.1260)

LEVHA XVIII

150

151

152

153

154

155

150.Troia insan yüzü tasvirli kap parçası (British Museum); 151.Poliochni insan yüzü tasvirli kap (Gimbutas, 1989: Fig.292/1); 152.Beşiktepe (Kolonai) insan yüzü tasvirli kap parçası (Blum vd., 2014: Taf.22); 153.Üyücekler insan yüzü tasvirli kap parçası (Özdoğan, 1990: Res.4/1366); 154.Üyücekler insan yüzü tasvirli kap parçası (Özdoğan, 1990: Res.9/1363); 155.Maydos insan yüzü tasvirli kap parçası (Sazcı, Çalış Sazcı, 2020:55/Res.50);